magazin istoric

ANUL VIII Nr. 2 (83) FEBRUARIE 1974

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VIII - Nr. 2 (83)
februarie 1974

Redactor sef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

④ ① ② ③

④ Cortegiu imperial pe străzile Romei antice ① (reconstituire, imagine ranversată). În medalion: ruinele termelor lui Caracalla **(Un despot pe tronul cezarilor,** p. 61**)**

② Gheorghe Cristescu în viziunea pictorului Petre Suţeanu **(Cetăţean şi tribun revoluţionar,** p. 74**)**

③ Nicolae Titulescu. Pictură de A. Iordache. Tabloul se află la Asociaţia de Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale din R.S. România **(O traiectorie luminoasă pe cerul Genevei,** p. 52**)**

SUMAR

Burii dacici şi străvechea lor cultură: DUMITRU BERCIU 2
Un voievod nedreptăţit — Ştefăniţă Vodă: N. GRIGORAŞ 8
O biografie nescrisă — Alexandru Voievod: ŞTEFAN S. GOROVEI 14
„Glasuri tot mai revoltate şi curajoase“: N. AJITĂRIŢEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ŞIMANDAN 18
„Contra oricărei legi de asuprire a claselor muncitoare“: GEORGETA TUDORAN 28
România şi colaborarea în domeniul studiilor sud-est europene. Interviu cu prof. Mihai Berza: IOANA URSU 38
„Fiul cerului“ devine simplu cetăţean: AISIN GIORRO PU YI..... 40
Nicolae Titulescu — o traiectorie luminoasă pe cerul Genevei: GHEORGHE MATEI, L. G. LEGREL, OCTAV LIVEZEANU, WALTER BACON 52
Caracalla — un despot pe tronul cezarilor: D. TUDOR 61
Papinianus cel foarte înţelept şi iscusit: RADU NICULESCU 65
Balada omeniei: I. MICU 69
„Vom convinge pe popor să ceară şi să vree“: MARIN FLORESCU..... 72
Gheorghe Cristescu — cetăţean şi tribun revoluţionar: N.G. MUNTEANU .. 74
Memorii de război: D. EISENHOWER 76
În vizită la istoricii iugoslavi şi albanezi: N. MINEI..... 86
1922-1924: Coroana în duelul dintre partide: IOAN SCURTU 88

● **Zîmbete din cronici...** 37 ● **Rezultatele concursului** Nouă + şase... 51
● **Cărţi sosite la redacţie...** 96 ● **Poşta** Magazin istoric... 97

BURII DACICI ȘI STRĂVECHEA LOR CULTURĂ

Prof. univ. dr. doc. DUMITRU BERCIU
membru al Academiei de Științe Sociale și Politice

● Vatra tracică din anul 2000 î.e.n. ● Neîntreruptă continuitate între etape și milenii ● Ptolemeu confirmat de scrierea unui dac ● Reb sau Markos? ● Lumini noi despre statul lui Decebal

Una din problemele dezbătute mai mult de către specialiștii istoriei noastre vechi a fost aceea a unității și gradului de dezvoltare a civilizației geto-dace înainte de cucerirea romană și constituirea provinciei Dacia în cadrul Imperiului roman (106 e.n.). La fel de discutată a fost și problema existenței unor particularități zonale sau regionale care să se integreze organic în marea unitate etno-culturală geto-dacă.

Săpăturile arheologice efectuate, începînd din 1960, la Ocnița (Ocnele Mari) jud. Vîlcea, și extinse treptat și la ținuturile învecinate, au adus o sumă de răspunsuri la aceste întrebări fundamentale pentru studiul etnogenezei noastre.

S-a dovedit, astfel, în chip documentat, că întreaga zonă Ocnele Mari (Ocnița-Cosota) Rm. Vîlcea-Vlădești, Govora-Bîrsești-Căzănești a fost intens locuită încă din epoca neolitică și că această continuitate de locuire pe aceleași meleaguri reprezintă în același timp și o continuitate culturală și etnică. În jurul anului 2000 î.e.n., se și puseseră bazele străvechii vetre tracice în această regiune. Aici se aflau atunci triburi de păstori indoeuropeni, care au format miezul etnic al prototracilor; ei au fost primii ce au început să exploateze marea resursă de sare de la

Ocnele Mari-Ocniţa, activitate ce va deveni un important factor economic în circuitul schimburilor intertribale din întreaga regiune carpato-danubiano-balcanică în epoca bronzului, întocmai ca în vremurile postantice. Odată cu cristalizarea definitivă a culturilor şi triburilor tracice, pe la jumătatea mileniului II î.e.n., zona aceasta s-a integrat în marea unitate de civilizaţie din Carpaţi, de la Dunăre şi Marea Neagră. În jurul salinelor se constată noi locuiri; fără îndoială, folosirea zăcămintelor de sare va fi luat o şi mai mare dezvoltare, cunoscute fiind legăturile multilaterale şi pe spaţii din ce în ce mai vaste — inclusiv cu lumea micenianã — ale comunităţilor tribale tracice nord-dunărene.

De o parte şi de alta a „coloanei vertebrale"

În prima epocă a fierului, (**Hallstatt**), care începe în jurul anului 1000 î.e.n., tracii din Subcarpaţii vîlceni — populaţie devenită destul de densă — erau beneficiarii unei culturi superioare; este suficient să semnalăm aici descoperirea, la numai cîteva sute de metri de vechea ocnă, a unui „sat" tracic din sec. VI-V î.e.n., cu numeroase semibordee şi colibe, conţinînd materiale superioare ca realizare şi care se plasează pe firul unei perfecte continuităţi cu etapele anterioare. O altă serie de descoperiri arheologice făcute în aceeaşi aşezare, care va fi cercetată mai îndeaproape în anii următori, documentează tocmai această trecere treptată în sec. IV î.e.n. spre ceea ce arheologii numesc a doua epocă a fierului sau **Latèneul** geto-dac, şi care durează în zona respectivă, fără nici un fel de întreruperi, pînă la cucerirea romană. În întregul său, civilizaţia geto-dacilor s-a dezvoltat în chip nemijlocit, organic, pe multimilenarul fond etno-cultural creat de traci, strămoşii direcţi şi autentici ai dacilor.

Cercetările de la Ocniţa au avut drept scop descoperirea şi cunoaşterea cît mai adîncită a civilizaţiei dacilor dintr-o regiune care a făcut parte mai tîrziu din vatra de formare a poporului român. La Ocniţa a fost identificat un întreg complex de aşezări civile şi de cetăţi amenajate pe înălţimi, care se grupează în jurul salinelor. Alte înălţimi fortificate păzeau accesul pe Valea Oltului. Cetăţile de la Ocniţa aveau terase de luptă, de locuire sau de amplasare a atelierelor. Unele erau apărate de palisade şi prevăzute cu turnuri de pază. La altele, se constată şi porţiuni de ziduri realizate din mari blocuri de tuf dacitic*. Prezenţa acestor cetăţi la sud de Carpaţi, în nord-estul Olteniei, ca şi a cetăţii de piatră de la Polovraci-Gorj, dovedeşte că puterea militară economică şi politică a dacilor în sec. I î.e.n. şi în cel următor avea o bază mult mai largă decît se crezuse pînă acum cîţiva ani şi că ea cuprindea ambele versante ale Carpaţilor, care au constituit totdeauna coloana vertebrală a traco-geto-dacilor, daco-romanilor şi a poporului român. Pe Valea Oltului şi pe drumuri de munte, cetăţile din Subcarpaţii vîlceni şi din cei ai Gorjului se legau de cele din Transilvania; ele par să fi avut o viaţă istorică oarecum deosebită după dispariţia marelui Burebista şi în vîrtejul frămîntărilor interne şi ale politicii romanilor, ajunşi pe Dunăre în vremea lui Augustus.

La Ocniţa, în punctul numit Cosota, se află trei cetăţi amenajate pe înălţimile care formează, spre salinele amintite, o deschidere de forma unei potcoave. De o parte şi de cealaltă a cetăţilor existau aşezările civile. Săpături intense s-au efectuat în aşezarea de la Cosota. Alături de aceasta a fost descoperită necropola populaţiei dacice, care se întrepătrunde pe alocuri cu aşezarea civilă. Vestigiile găsite vădesc că ritul de înmormîntare era cel tradiţional: se practica incineraţia. Puţine morminte au urne funerare în care au fost depuse resturile de incinerare. Majoritatea mormintelor au fost săpate unele în pămîntul viu, nisipos, altele în stînca locală. Incinerarea s-a făcut în afara necropolei şi a aşezării civile. Potrivit ritualului, în morminte au fost depuse mai rar vase întregi, dar dintre acestea nu lipseau binecunoscutele şi caracteristicele opaiţe dacice, lucrate cu mîna şi avînd o formă tronconică, cu sau fără ornamente în relief, dar prevăzute totdeauna cu o tortiţă. Cîte odată apare şi pe aceste opaiţe tradiţionalul brăduţ, pe care îl întîlnim la Ocniţa şi pe alte vase ale autohtonilor, ca expresie şi a unei credinţe în tinereţea şi veşnicia naturii, care nu pare a fi străină nici de credinţa dacilor în nemurire, în continuarea vieţii şi după moarte. Aşa se explică faptul că în morminte erau depuse unelte — securi, cuţite, rîşniţe (de obicei, sfărîmate ritual) etc. — bucăţi de fier brut, într-un caz chiar cercul de fier de la un butoi, care fusese îndoit ritual şi aşezat cu grijă lîngă rămăşiţele incinerate ale celui îngropat (negustor de vinuri? dogar?).

---

* Rocă vulcanogenă-sedimentară, formată din diferitele produse ale unor erupţii vulcanice — **n.r.**

Confirmarea unei mai vechi intuiții

Materialul arheologic scos prin săpăturile din așezare, din necropolă și de pe înălțimile cu cetăți a îmbogățit în chip substanțial documentarea noastră privind cunoașterea civilizației dacilor, sub toate aspectele. În primul rînd, s-a dovedit că zona Ocnița-Cosota a fost locuită de uniunea de triburi a **burilor** dacici*, pe care geograful grec Ptolemeu — care a trăit la Alexandria în a doua jumătate a sec. II e.n. — îi numea **buridavensi** (Buridavensioi) după cetatea lor întărită **Buridava,** pe care același Ptolemeu o localiza în Dacia Centrală; această denumire este de origine traco-dacă, fiind compusă din două cuvinte: Buri+dava=orașul (cetatea) burilor. În august 1973, am avut șansa să descopăr două fragmente ceramice tipic dacice, pe care se vede scris cu litere latine, majuscule, chiar numele tribului respectiv: cuvîntul **BUR** se află zgîriat pe suprafața exterioară a fragmentelor, de mîna unui localnic, încă nestăpîn pe arta scrisului. Aceasta înseamnă că cel care a realizat o asemenea scriere era un dac din popor, puțin inițiat. Descoperirea este excepțional de importantă din punct de vedere științific, istoric. **Este pentru prima dată cînd un trib dac poate fi localizat precis, pe baza unui izvor provenind direct de la el însuși.** În al doilea rînd, izvorul scris — în cazul nostru, relatarea lui Ptolemeu — este confirmat printr-o documentare arheologică directă. Se adaugă, de asemenea, localizarea în zona Ocnița a așezării fortificate Buridava. V. Pârvan a avut intuiția acestui adevăr istoric, socotind pe **buridavensi** ca locuind în regiunile de nord ale jud. Vîlcea și ale jud. Argeș.

În urma descoperirilor recente de la Ocnița, se poate formula concluzia, ce va trebui reținută de știința istorico-arheologică românească și străină, că tribul dacic al burilor locuia în Subcarpații vîlceni, iar capitala lor — **dava** lor — era în această regiune; așa se explică și păstrarea de către romani a numelui de Buridava, pe care l-au dat castrului și așezării de pe Olt, la Stolnicenii de azi. Cercetările noastre au dovedit că romanii au aplicat și în această parte a Daciei aceeași politică de evacuare a populației autohtone din centrele sale întărite pe înălțimi și dens locuite, la șes (în Valea Oltului de data aceasta), dar au păstrat denumirea locală, cea traco-dacă, anume Buridava. Prezența centrului roman de la Buridava era o indicație că și așezarea fortificată a localnicilor trebuia localizată undeva, în apropiere, ca și Sarmizegetusa dacică față de colonia romană întemeiată de Traian — Ulpia Traiana — și căreia, în vremea împăratului Hadrian, i s-a adăugat și numele vechii Sarmizegetuse; aceasta reflectă nu numai schimbarea politicii romane față de populația cucerită, dar mai ales fenomenul continuității acesteia, ca și la Buridava, Drobeta etc. De fapt, între zona Buridavei dacice de la Ocnița-Ocnele Mari și cea romană de la Stolniceni am și cercetat — cu cîțiva ani în urmă — o întinsă așezare daco-romană la Bîrsești,

* Nu trebuie confundați cu burii germanici, pentru care, vezi **Magazin istoric,** nr. 12/1973.

Fundațiile palatului de la Ocnița

pe drumul de la gara Govora spre Govora-sat, unde romanii au așezat populația autohtonă adusă de pe înălțimi.

Meșteșugul propriu-zis al olăritului, bazat pe roata olarului, folosită de geto-daci pe scară din ce în ce mai largă încă din sec. IV-III î.e.n., a cunoscut în zona ținutului locuit de populația burilor dacici o dezvoltare prosperă. Excepțional de marele număr de vase din lut, întregi sau fragmentare, lucrate cu roata, la care se adaugă cele realizate în tehnica tradițională cu mîna, arată o mare bogăție de forme și de ornamentare. Două trăsături esențiale trebuie subliniate și aici în legătură cu ceramica descoperită în complexul dacic de la Ocnița. În primul rînd, este vorba de componentele de străveche tradiție și continuitate, care se leagă atît de vremurile de strălucire a olăritului casnic din epoca bronzului tracic, cît și de prima epocă a fierului, și ea de etnicitate tracică, și care a constituit fondul principal pe care s-a dezvoltat meșteșugul olăritului din perioada Latène geto-dacă. Este util a ne opri aici asupra constatării că, mult timp după formarea civilizației geto-dace, în domeniul ceramicei, de pildă, s-au păstrat forme, motive decorative și elemente de tehnică tipice primei epoci a fierului (Hallstatt). Întîlnim la Ocnița vase dacice derivate din cele din epoca anterioară, cum sînt străchinile, vasele bitronconice, cănile etc. Însuși procedeul de preparare a pastei din care se făceau vasele, cît și gradul de ardere, au fost multă vreme cele tradiționale. Aceasta prezintă o importanță deosebită, fiindcă se concretizează și în domeniul olăritului fenomenul continuității între prima și a doua epocă a fierului. Elementele de veche tradiție locală persistă în toată epoca geto-dacă, iar apoi, atît în vremea stăpînirii romane în ținuturile dacilor liberi din acea perioadă, cît și în vremurile postantice. Dăinuirea unor fenomene de tradiție străveche este caracteristică civilizației geto-dace și daco-romane și ea se manifestă deopotrivă în cultura materială și spirituală.

Ceramica elenistică și bronzuri romane

Dar, pe lîngă elementele tradiționale, ceramica — în special cea lucrată la roată — ne oferă ocazia să constatăm că dacii din zona Subcarpaților vîlceni, au împrumutat și au asimilat în chip creator, potrivit gustului pentru frumos și propriilor lor nevoi gospodărești, forme de vase elenistice și romano-elenistice, pe care le-au lucrat la roată în atelierele locale. Multe dintre acestea sînt pictate în cea mai bună tehnică. A fost descoperită la Ocnița o grupă întreagă de vase pictate înainte de ardere, fiind arse în cuptoare speciale pînă la dobîndirea culorii portocaliu-închis. Decorul este realizat din benzi paralele (uneori sub formă de valuri), verticale sau orizontale.

Cît privește gama de forme a vaselor pictate, predomină cupele (fructiere) cu picior înalt, lucrate de localnici. Interesant de remarcat este faptul că în grupa ceramicei pictate se găsește și tipul de cană cu toartă, de factură și de tradiție recunoscută ca traco-daco-getică. Marea bogăție a ceramicii pictate de la Ocnița

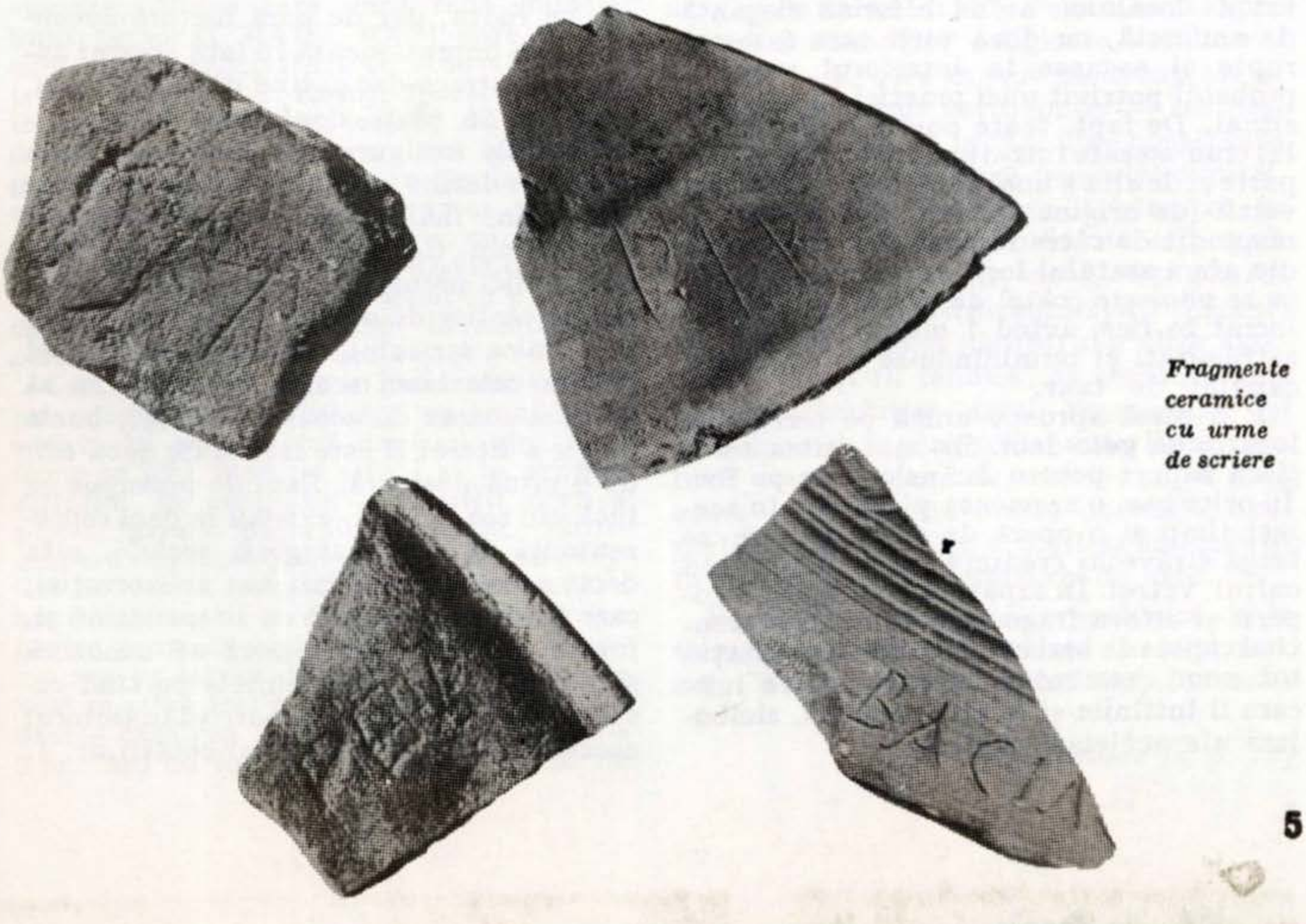

Fragmente ceramice cu urme de scriere

și diversitatea formelor de vase — majoritatea dezvoltate pe fondul autohton — fac dovada superiorității acestui grup ceramic față de zonele intracarpatice, atestînd totodată, prezența la sud de Carpați, pînă în ținuturile de munte, a unor puternice influențe elenistice și romane.

Cercetările de la Ocnița au scos la iveală urmele unor ateliere de metalurgie, care foloseau fier brut, procurat probabil din zona cetăților dace din Transilvania. În prezent, specialiștii efectuează analize metalografice și de altă natură asupra eșantioanelor de fier brut, zgură și obiecte finisate de fier, descoperite în săpăturile noastre. Oricum, numărul mare de unelte și chiar de arme (vîrfuri de săgeți, vîrfuri de lance, săbii curbe etc.) ne duc la formularea unei ipoteze plauzibile, aceea că în zona complexului dacic de la Ocnița au existat ateliere pentru făurirea uneltelor și armelor de fier. Aici erau lucrate și acele unelte specifice pentru exploatarea sării, cum era de pildă securea-pană, pe care am descoperit-o în morminte, în straturile de cultură din așezarea civilă și în marele depozit de obiecte metalice găsit în 1969. Printre obiectele — peste 40 la număr — din acest depozit, trebuie menționat un vas roman din bronz importat de localnici, avînd o formă elegantă de amforetă, cu două torți care fuseseră rupte și ascunse în interiorul vasului, probabil potrivit unei practici cu caracter ritual. De fapt, toate obiectele depozitului erau așezate într-o anumită ordine, de o parte și de alta a unei piese legate de cultul vetrii (de origine etruscă, dar preluat și răspîndit de către romani și la popoarele din afara statului lor): este vorba de ceea ce se numește „căței de vatră", un suport lucrat în fier, avînd 1 metru lungime la extremități și terminîndu-se cu stilizarea capului de taur.

E o piesă aproape unică pe teritoriile locuite de geto-daci. Ea mai putea servi și ca suport pentru lemnele puse pe foc. În orice caz, o asemenea piesă este în același timp și o operă de artă, de care se leagă străvechi credințe europene privind cultul vetrei. În săpături, s-au mai descoperit și cîteva fragmente de lut reprezentînd capete de berbeci stilizate care aparțin tot unor asemenea „căței de vatră", pe care îi întîlnim și la alte neamuri, simboluri ale aceleiași credințe.

Fragment dintr-un „căței de vatră"

Ceea ce merită iarăși a fi evidențiat între descoperirile de la Ocnița, este fără îndoială o altă grupă de fragmente ceramice — pe lîngă cele amintite mai înainte cu numele burilor — pe care a fost incizat sau scrijelat de către un localnic, cel mai vechi nume traco-dac de persoană cunoscut pînă acum și scris de dacii înșiși. Este vorba de antroponimul **REB** scris cu litere majuscule latine și repetat de cinci ori pe fragmente ceramice lucrate cu mîna sau cu roata, dar de pură factură autohtonă. Ne impresionează în fața acestui antroponim traco-dac datînd din sec. I î.e.n. — vechi de peste două mii de ani! — trăsăturile nesigure ale celui care scria cu litere latine cu un secol și jumătate cel puțin, înainte de cucerirea romană din 106 e.n. Cel ce a scris cuvîntul **REB** nu era nici preot, nici nobil, nici proprietar de atelier de olărie. El nu era stăpîn pe tehnica scrisului, căci este suficient să privim cele cinci scurte inscripții ca să ne dăm seama de aceasta. Uneori, bucla de jos a literei B este făcută de două ori, de o mînă nesigură. Este de presupus că încă din sec. I î.e.n. existau la daci reprezentanți ai unei categorii sociale, alta decît aceea a preoțimii sau aristocrației, care învățaseră scrisul cu litere latine și, foarte probabil începuseră să cunoască și limba latină. Fragmentele purtînd cuvîntul **REB** s-au găsit deopotrivă în sectorul așezării civile și în acela al cetății nr. 1.

Basileul și palatul său

În vara anului 1973, am descoperit — în aceeași cetate și în așezarea civilă — încă două fragmente — unul dintr-un vas comun lucrat cu mîna și altul dintr-un mare vas-chiup (pentru păstrarea alimentelor sau apei) făcut cu roata. Pe un fragment din acest din urmă vas s-au scris, înainte de ardere, cu litere grecești, două cuvinte, dintre care unul redă numele unui personaj **MARK** (OS?) care, după cum susțin specialiștii în studiul limbii traco-dacilor (I. I. Rusu), aparține limbii localnicilor și ne amintește de centrul dacic **Markódava,** pe care tot geograful grec Ptolemeu îl localiza în Dacia. Pe un alt fragment, din același vas ca și fragmentul precedent, a fost scris, cu aceleași litere grecești, cuvîntul **BASILE** (OS?). Cele două fragmente s-au găsit în pivnița, săpată în stîncă, a unei monumentale clădiri de pe cetatea nr. 1.

Cercetările din 1973 au dus la dezvelirea unui important edificiu, cu fundațiile săpate în stîncă (tuf dacitic) ale cărui urme se văd încă pe stînci și în gropile stîlpilor de susținere a clădirii care a pierit într-un puternic incendiu. Edificiul era din lemn și avea cel puțin un etaj. Cei doi stîlpi centrali de susținere aveau un diametru de 1 m. Construcția ocupa partea centrală a platoului cetății; intrarea era pe latura de est, iar în partea de vest se aflau trei pivnițe săpate în stîncă, dintre care cea mai adîncă avea aproape 3 m. Aci au fost găsite două monede de la Augustus, una de bronz și alta de argint, care fixează, din punct de vedere cronologic, distrugerea clădirii către sfîrșitul sec. I î.e.n. sau cel mai tîrziu la începutul celui următor. În pivnițe se adunase tot materialul trecut prin foc din clădirea respectivă, care a fost, fără îndoială, sediul unui regișor local, a unui basileu, cum spune și inscripția de pe vas. Numele acestuia nu-l cunoaștem cu certitudine: să fi fost **Reb?** sau **Markos?** sau un altul? Sigur este însă — și aceasta reprezintă o altă contribuție importantă a recentelor cercetări de la Ocnița — că în centrul uniunii tribale **Buridava** se afla pe vremea lui Augustus un rege sau regișor. Prin aceasta se atestă și existența unei formațiuni politice și militare unional-tribale — sau mai avansată — a burilor menționați de izvoarele scrise ale antichității.

Edificiul din lemn cu fundațiile săpate în stîncă nu avea numai un caracter civil și militar, ci și unul religios, basileul centrului Buridava concentrînd în persoana sa — ca și alți regi și regișori geto-daci — cele trei atribute. În cele trei pivnițe am găsit idoli antropomorfi, cu funcție magică: un idol de lut, bărbătesc, are cap de animal (cal?). Pe ceramică, apar anumite simboluri religioase, iar într-o pivniță — în care se pare că aveau loc și practici legate de astronomie — s-a descoperit o mască de bronz, bine conservată și cu grijă așezată lîngă peretele pivniței. Ea reprezintă o divinitate bărbătească, în plină tinerețe. Este vorba de o lucrare ieșită dintr-un atelier local, deși poartă amprenta unei puternice influențe romane. În tratarea feței, a părului și a altor amănunte, cît și în tehnică, se constată persistența tradiției artei traco-getice și geto-dace din perioadele anterioare, așa încît această operă de artă — unică pînă acum — reprezintă o altă dovadă a unei perfecte continuități a civilizației dace și în domeniul manifestărilor de artă.

Recentele descoperiri arheologice de la Ocnița oglindesc în același timp și procesul de intensificare a influenței romane

(Continuare în p. 13)

Motto:
„Acestu
Ştefan Vodă
întru tot simăna
cu firea moşu-său,
lui Ştefan Vodă cel Bun,
că la războaie
îi mergea cu noroc,
că tot izbîndiia
şi lucrul său îl ştiia purta,
măcară că era tînăr
de zile".
GR. URECHE
Letopiseţul Ţării Moldovei

UN VOIEVOD NEDREPTĂȚIT: ȘTEFĂNIȚĂ VODĂ

Dr. N. GRIGORAȘ

A fost oare Ștefăniță Vodă un răsfățat capricios și un „blazat" invidios „de slava postumă" a bunicului său, așa cum l-a înfățișat scriitorul Barbu Delavrancea în drama sa Viforul și cum, nu de mult, a fost prezentat și într-un serial la televiziune? Sau imaginea despre el ne-a fost deformată, ca și în cazul lui Alexandru Lăpușneanu*, despre care Constantin Negruzzi ne-a lăsat cunoscuta sa nuvelă?

Cercetarea atentă a izvoarelor istorice scoate în evidență faptul că Ștefan IV cel Tînăr, care a domnit între anii 1517-1527, și colaboratorii săi merită un loc deosebit în galeria bărbaților noștri politici și comandanți de oști, deoarece, în opoziție cu puternice forțe reacționare, au reușit să apere integritatea, independența și libertatea de mișcare a Moldovei; ei au izbutit să înfrunte și să dejoace eforturile conducerilor Imperiului otoman și ale puternicelor state feudale vecine, care urmăreau să-i atragă într-un conflict de proporții uriașe, terminat cu prăbușirea regatului maghiar la 29 august 1526.

Domnul și sfetnicul său Luca Arbure

Ștefan cel Tînăr a fost feciorul lui Bogdan III (1504-1517) care, la rîndul său, a fost fiul și urmașul lui Ștefan cel Mare în scaunul Moldovei. A urmat la domnie înainte de a fi major și la urcarea sa pe tron a primit, ca și tatăl său, felicitări și cadouri din partea sultanului Selim I; în schimb, regele polon Sigismund I s-a simțit jignit pentru că nu fusese informat de alegerea noului domn în Moldova, deoarece susținea un pretendent, Petru, care trăia în Polonia.

Luca a fost fiul lui Cristea Arbure, pîrcălab de Neamț (1471-1476), căzut, poate, în lupta de la Războieni (26 iulie 1476). Arbure fiul este menționat ca portar al Sucevei încă din 1486, dar în sfatul domnesc figurează abia din 1498, rămînînd în același loc pînă la 1523.

În timpul campaniei regelui polon în Moldova, în 1497, Luca Arbure a comandat garnizoana cetății Suceava, cînd s-a presupus că poate a intenționat să predea cetatea asediatorilor. Spre finele lunii iunie 1504, cînd sfîrșitul lui Ștefan cel Mare devenise iminent, boierii împărțiți în două tabere nu puteau cădea de acord asupra persoanei viitorului domn. O parte din boieri, urmînd sfatul lui Ștefan cel Mare, l-au susținut pe Bogdan III, iar cealaltă pe un anume Ștefan, aflat ostatec la Constantinopol. Oficialitățile polone fuseseră informate că pe lîngă cei doi pretendenți la tronul Moldovei se ivise și

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 6/1971.

un al treilea, „Herborusz" — adică Arbure — „căpitanul" Sucevei. Deşi urmărit de ostaşii domnitorului, acesta a reuşit să se salveze fugind din cetate.

Izvoarele istorice interne nu precizează clar rolul avut de portarul Luca Arbure în conducerea Moldovei de la urcarea pe tron a lui Ştefan cel Tînăr şi pînă la majorat. Doar călugărul Macarie — ajuns episcop de Roman — a consemnat în cronica sa că Arbure i-a fost lui Ştefan cel Tînăr „întîiul său sfetnic". Grigore Ureche este oarecum mai explicit, afirmînd că acesta l-a „crescut pe Ştefan Vodă pre palmele lui, avîndu atîta credinţă şi în tinereţile lui Ştefan Vodă toată ţara otcîrmuia".

Cert este că boierii care au condus efectiv trebile publice pînă la majoratul domnului s-au lansat în acţiuni politice de concesii faţă de Polonia, crezînd că, avînd sprijinul acesteia, vor putea apăra mai bine ţara de eventualele atacuri turco-tătare. În acest sens nu a existat însă o unanimitate de păreri între membrii sfatului domnesc. Rezerve serioase au barat calea unei înţelegeri între conducerile Moldovei şi Poloniei de atunci, fiindcă familia regală polonă nu agrea pe aceşti urmaşi ai lui Ştefan cel Mare; regele Sigismund I nu a încetat să se împotrivească lui Ştefăniţă nici după ce acesta a preluat tronul, propunînd chiar înlocuirea lui cu pretendentul pe care continua să-l susţină, ceea ce sfatul domnesc n-a acceptat. Curţii poloneze nu i-a rămas atunci decît alternativa de a începe tratative cu conducerea Moldovei, pentru reglementarea chestiunilor în litigiu şi reînnoirea Tratatului încheiat cu Bogdan III la 22 ianuarie 1510. În numele lui Ştefăniţă, tratativele au fost conduse de Luca Cîrjă, un bun diplomat şi cunoscător al limbii polone. Tratatul, aprobat de Dieta polonă la 17 ianuarie 1517, a confirmat pe cel precedent. El prevedea ca politica ambelor părţi să aibă la bază relaţii de prietenie, ajutor reciproc, împotriva neprietenilor, libertatea comerţului, măsuri pentru aplanarea neînţelegerilor de graniţă, atitudine similară asupra pretendenţilor şi refugiaţilor politici şi drept de azil în caz de forţă majoră pentru ambii suverani, familiile, bunurile şi partizanii lor.

Soliman Magnificul forţează porţile Europei

Dar încheierea tratatului moldo-polon a nemulţumit pe turci, care i-au îndemnat pe tătari să invadeze Moldova. Atacul lor s-a declanşat la 9 august 1518. Marele vornic al Ţării de Jos, Petre Carabăţ i-a atacat şi înfrînt grav la Costeşti, la vărsarea pîrîului Ciuhur în Prut. Însuşi hanul a fost grav rănit la cap. Oastea moldovenească a luat mulţi prizonieri, între care s-au aflat „şi doi mîrzaci mari". La luptă a participat şi Ştefăniţă care, după victorie, a revenit la Hîrlău. Aici, în ziua de Sf. Dumitru (26 octombrie), a invitat pe cei care s-au distins în luptă („vitejii cei buni") şi le-a făcut danii.

Sănătatea tînărului domn nu era satisfăcătoare, deoarece înainte de 24 iunie 1519 — an în care se pare că a încercat să ia personal conducerea ţării — a cerut să vină şi să-l consulte un medic veneţian. Tot în acel an, Ştefăniţă Vodă, împreună cu domnul muntean Neagoe Basarab au cerut papei Leon X să-i admită ca parteneri alături de ceilalţi şefi de state, care preconizau o campanie antiotomană de amploare.

Ştefăniţă deţinea informaţii despre amploarea pregătirilor otomane, care aveau drept ţintă cucerirea Belgradului. Aceste date le-a transmis regilor Ludovic II al Ungariei şi Sigismund I al Poloniei. Belgradul n-a putut rezista atacurilor forţelor otomane şi, la 29 august 1521, Soliman Magnificul a reuşit să deschidă poarta care-i oprea accesul spre centrul Europei.

La urcarea sa pe tron, Ştefăniţă a primit felicitări şi cadouri de la sultanul Selim I

După căderea Belgradului, Moldova era serios ameninţată de armatele otomane, mai ales că, între timp, Neagoe Basarab încetase din viaţă şi în situaţia confuză creată în Muntenia, trupele turceşti îşi extinseseră incursiunile pînă în părţile Buzăului. Pe de altă parte, turcii erau nemulţumiţi şi de faptul că domnul Moldovei le refuzase ajutorul solicitat pentru a cuceri Belgradul. Ei au trecut la represalii împotriva Moldovei.

Pericolul era agravat și de faptul că regele polon făcuse concesii neașteptate Porții, acuzîndu-l, în schimb, pe domnul Moldovei că s-a aliat cu turcii și moscoviții împotriva sa. Cu toate acestea, cîțiva din boierii de frunte ai lui Ștefăniță continuau să conteze, în eventualitatea unui atac otoman, pe un efectiv și masiv ajutor polon. În această situație complexă, tînărul domn al Moldovei — opunîndu-se cu toate forțele pericolului otoman — a luat atitudine energică și împotriva partizanilor înfeudării țării față de regatul polon.

În 1522, o forță militară otomană a atacat Moldova. În lupta care s-a dat, 1 700 turci au rămas pe cîmpul de luptă. În același an, și Radu de la Afumați, domnul Munteniei, a obținut succese remarcabile împotriva trupelor turcești trecute la nord de Dunăre; victoriile acestuia l-au încurajat pe Ștefan cel Tînăr și pe partizanii săi în acțiunile lor de apărare a independenței țării.

Pentru clarificarea intențiilor polone, Ștefăniță Vodă a trimis la Cracovia pe Luca Cîrjă cu misiunea de a expune clar regelui Sigismund I și consilierilor săi atitudinea și țelurile politicii sale. Diplomatul moldovean a cerut ca să se facă eforturi pentru încheierea grabnică a unei coaliții antiotomane, deoarece, datorită neînțelegerilor dintre statele europene, turcii cuceriseră deja numeroase țări și amenințau altele. Tratativele n-au fost încununate de succes.

Regele Ludovic II al Ungariei a depus eforturi pentru a menține relații bune cu Moldova lui Ștefăniță

Conflictul cu marea boierime

Ștefan cel Tînăr a fost șocat, totodată, de atitudinea ostilă a lui Sigismund I, care continua să se preocupe de înlocuirea sa cu un pretendent aflat în regatul polon. Intențiile lui Sigismund erau sprijinite de un grup numeros de mari boieri, partizani hotărîți ai alianței în orice condiții cu Polonia. Informat la timp, domnul a luat măsuri energice, astfel că, la începutul anului 1523, numeroși boieri moldoveni au emigrat în Polonia, Transilvania și Muntenia.

Au avut loc mai multe confruntări între domn și boierii opoziționiști. După 8 ianuarie 1523, domnul a înlocuit din dregătorie pe Luca Arbure și doi pîrcălabi. Între 5 martie și 10 aprilie, majoritatea boierilor dregători, care probabil au protestat împotriva noii linii politice, au fost înlocuiți din funcții, rămînînd însă membri ai sfatului domnesc. Postelnicul Cozma Șarpe, probabil unul din fruntașii opoziției boierești, presimțind confruntarea violentă ce avea să urmeze, s-a refugiat în Polonia (20 martie 1523). Din sfatul domnesc, Ștefăniță Vodă l-a destituit și pe logofătul Trotușan, care ulterior a fost întemnițat, împreună cu unul din oamenii săi de încredere.

În aprilie 1523, boierimea, care voise să aibă cuvîntul hotărîtor în afacerile politice, a organizat un complot cu scopul de a-l înlocui pe Ștefan cel Tînăr cu fratele său Petru, dar acesta din urmă a refuzat să facă jocul complotiștilor. Amestecat în complot, deci dovedit „viclean", Luca Arbure a fost decapitat în Hîrlău, iar scurt timp după el și fiii săi Nechita și Toader au avut aceeași soartă.

Intențiile complotiștilor erau cunoscute regelui polon, care, încălcînd prevederile tratatului încheiat cu Ștefan cel Tînăr, a refuzat extrădarea boierilor complotiști refugiați în Polonia. El l-a informat și pe nepotul său Ludovic II, regele Ungariei, despre conflictul dintre Ștefan cel Tînăr și o parte a boierimii.

Felicitările lui Sigismund I

Numărul boierilor refugiați în Polonia a crescut. Înainte de 3 august 1523, ei s-au prezentat regelui Sigismund I și i-au cerut să anexeze Moldova la regatul polon. Boierii opoziționiști, refugiați în țările vecine, în înțelegere cu cei rămași în țară

și cu știrea suveranului polon au pregătit o răscoală de proporții, care a izbucnit la începutul lunii septembrie 1523. Ciocnirea dintre răsculați, care aleseseră un domn nou, și oastea condusă de Ștefan cel Tînăr, căruia — cum spune Ureche — îi venise și „țara întru ajutor", a avut loc lîngă orașul Roman în ziua de 7 septembrie. Răsculații au pierdut lupta, iar cei scăpați cu viață „s-au risipit printr-alte țări". Prizonierii, ca fostul pîrcălab de Neamț Costea, logofătul Ivașcu, vistiernicii Sima și Maxim și alții au fost decapitați în orașul Roman. Autorul **Cronicii moldo-polone,** referindu-se la acest eveniment, nota următoarele: „...au trădat pe Ștefan voievod boierii lui și au vrut să-l ucidă", dar el „i-a bătut și prins pe cîțiva [...] și a pus să fie tăiați în tîrgul Roman. Iar alții au fugit în Ungaria".

Parte din boierii scăpați cu viață din lupta de la 7 septembrie s-au refugiat în Transilvania și în Muntenia. Între aceștia se afla și vornicul Petru Carabăț. Emigranții au amenințat pe regii Poloniei și Ungariei că dacă nu vor fi sprijiniți să aleagă un alt domn vor trece în Imperiul otoman. Regele maghiar Ludovic II nu a luat însă în considerare sugestiile lui Sigismund I de a-l condamna pe Ștefăniță, ci, dimpotrivă, a depus eforturi pentru a păstra relații bune cu Moldova. Totodată, Ștefăniță Vodă, potrivit normelor obiceiului pămîntului, a confiscat proprietățile tuturor boierilor „vicleni".

În iunie 1524 Polonia a fost atacată de o oaste turco-tătară, care număra circa 15 000 oameni. Atacatorii au înaintat pînă la Przemysl fără a întîlni vreo rezistență. Detașamentele turcești obosite și încărcate cu prada făcută — cele tătărești s-au retras pe alt drum — au încercat să se întoarcă acasă prin Moldova. Dar în ziua de 11 iunie au fost atacate la Tărăsăuți, pe Prut, de oastea moldovenească, condusă de domn. Circa 7 000 turci au rămas pe cîmpul de luptă, astfel că, după cum se exprimă Grigore Ureche, „puțini au hălăduit la locurile sale". În această luptă crîncenă au căzut și patru dintre membrii sfatului domnesc. Ceva mai tîrziu, regele polon, convins de veridicitatea știrilor asupra victoriei de la Tărăsăuți, l-a felicitat pe Ștefăniță Vodă.

După lupta de la Tărăsăuți, relațiile dintre Moldova și Imperiul otoman au devenit și mai încordate. Ștefan cel Tînăr era neliniștit, în aprilie 1525, de amploarea pregătirilor militare turcești, despre care nu știa împotriva cui sînt îndreptate. Bănuind că ținta lor poate fi regatul maghiar, dar și Moldova, l-a informat pe regele Ludovic II. În cazul unui atac otoman, Ștefan cel Tînăr i-a promis regelui maghiar ajutor militar.

Otrăvit de soția sa?

Cît privește relațiile dintre Moldova, Muntenia și Transilvania, se pare că, în principiu, se ajunsese la o înțelegere între conducătorii lor, de a-și uni forțele împotriva pericolului otoman. Planul nu a putut fi, însă, aplicat, fiindcă în august 1525 o oaste turcă de circa 10 000 oameni, a pătruns în Muntenia. În aceeași perioadă Ștefăniță Vodă a întreprins și el o acțiune împotriva Munteniei, acțiune care, în acele împrejurări, ar părea puțin gîndită. Ea nu s-a datorat însă supărării lui Ștefăniță pentru căsătoria lui Radu de la Afumați cu Ruxanda, fiica mai mică a lui Neagoe Basarab, care-i fusese promisă lui. Mai degrabă se poate crede că principala cauză a conflictului își are izvorul în adăpostul oferit de Radu de la Afumați unor boieri moldoveni refugiați, între care se afla și vornicul Petru Carabăț și consimțămîntului dat de Radu ca ei să atace Moldova. Nu este exclus ca intențiile acestora să fi fost susținute și de turci. La Buda se aflase că turcii intenționau să-l înlocuiască din domnie pe Ștefăniță Vodă, pentru a putea ataca Transilvania și, prin Moldova, să ocupe mai ușor orașele Brașov și Sibiu.

Oastea moldovenească comandată de Ștefăniță Vodă a pătruns și înaintat în Muntenia pînă la Tîrgșor, fără a întîlni vreo rezistență organizată. A urmat mediera regelui maghiar și, înainte de 17 martie 1526, s-a ajuns la o înțelegere între cei doi domni români. Radu de la Afumați a predat lui Ștefan cel Tînăr pe boierii refugiați în Muntenia, care au fost trimiși în Moldova și decapitați. Între aceștia a putut fi și vornicul Petru Carabăț, despre care nu mai avem nici o știre.

În primăvara anului 1526, Soliman Magnificul a accelerat pregătirile militare în vederea atacării regatului maghiar. Ambii domni români fuseseră invitați să se alăture cu oștile lor celei otomane. Dar planul de campanie al sultanului era necunoscut. Nu se știa dacă intenționa să atace mai întîi regatul maghiar sau Moldova.

Atacînd prin nordul Serbiei, la 29 august 1526, Soliman Magnificul a reușit să desființeze regatul maghiar. Tînărul rege Ludovic II a rămas pe cîmpul de luptă.

Anul 1526 a adus doliu și în familia lui Ștefăniță: la 20 septembrie, cum ne informează Grigore Ureche, „pristăvitu-s-au Pătru Vodă [...] fratele lui Ștefan Vodă cel

Tînăr" la Hîrlău. În aceeași toamnă, Ștefan cel Tînăr, deși era cumnat cu Radu de la Afumați, a pătruns din nou în fruntea oastei sale în Muntenia. Nu se cunosc motivele acestei expediții. S-ar părea că s-a ajuns din nou la o înțelegere între cei doi domni români. Ștefăniță s-a întors bolnav din această expediție, „purtînd în trupul său boala din care i s-a tras și sfîrșitul vieții", scrie cronicarul Macarie. Tînărul și viteazul domn și-a sfîrșit zilele la 14 ianuarie 1527. A fost înmormîntat în biserica Mănăstirii Putna, lîngă bunicul și tatăl său. Nu se poate da crezare zvonurilor că ar fi murit otrăvit de soția sa, întrucît ea, copleșită de durere, s-a călugărit, sfîrșindu-și astfel zilele.

★

★ ★

Plecînd de la piesa **Viforul** a lui Barbu Delavrancea, istoriografia noastră, cu puține excepții, a apreciat defavorabil domnia lui Ștefăniță Vodă. Cercetarea atentă a izvoarelor istorice, atît a celor interne cît și a celor externe, ne îndreptățește, însă, să-l privim ca pe un conducător de stat de reală capacitate politică, ostaș și comandant viteaz. Cei zece ani de domnie ai săi au avut o fizionomie proprie, fiind dominați de evenimente politice care au implicat mari și puternice state europene în grave confruntări. Cel mai important ni se pare însă, faptul că, prin politica sa a reușit să evite ca Moldova să fie anexată sau pustiită de trupele Imperiului otoman sau trecută la remorca altor state și s-o țină în afara marelui conflict care a dus la desființarea statului maghiar. Tînărul domn al Moldovei, cu toată opoziția marii boierimi, a scos la suprafața vieții publice oameni tineri, capabili, dornici să se pună în serviciul țării și să dea deoparte pe cei fără inițiative și gata la compromisuri sau concesii dăunătoare statului.

BURII DACICI ȘI STRĂVECHEA LOR CULTURĂ

(Urmare din p. 7)

asupra civilizației, economiei și vieții politice a dacilor din nordul Olteniei și Munteniei, imediat după instalarea puterii romane pe Dunăre, dacii fiind incluși din ce în ce mai mult în circuitul economic și politic al Romei, în lumea civilizației romane. Răspîndirea unor produse romane din importuri, folosirea și apoi baterea denarului republican roman ca monedă proprie de către daci, cît și adoptarea alfabetului latin — poate chiar de către reprezentanți ai poporului de rînd, cum ne arată inscripțiile din așezarea civilă de la Ocnița — toate acestea dovedesc că procesul romanizării — ca fenomen, evident, complex — începuse încă din sec. I î.e.n.

Descoperirile de la Ocnița-Ocnele Mari aruncă lumini noi asupra acestei probleme fundamentale a istoriei noastre. Ele crează în același timp un suport documentar nou privind necesitatea revizuirii concepției noastre referitoare la premisele romanizării geto-dacilor dintre Carpați și Dunăre și intrarea acestora încă de pe vremea lui Augustus în sfera influenței și politicii romane. Este semnificativ din punct de vedere istoric că unele cetăți dacice — precum cea de la Polovraci-Gorj — au fost distruse în sec. I î.e.n., foarte probabil spre sfîrșitul acestui secol, cînd tradiția antichității menționează frecvente lupte între regișorii locali, de care, desigur, politica romană nu era străină; aceste lupte caracterizează, de altfel, perioada ce a urmat după Burebista și pînă la Decebal. Descoperirile și observațiile de la Ocnița și din alte cetăți și așezări din Subcarpații Olteniei și Munteniei par a ne da o altă imagine asupra întinderii formațiunii statale însăși din vremea lui Decebal. O asemenea imagine abia începe a fi întrezărită și ea rămîne a fi precizată prin noi cercetări și reconsiderări.

O BIOGRAFIE NESCRISĂ:

ALEXANDRU VOIEVOD

ŞTEFAN S. GOROVEI

Broderiile de la Putna reprezintă oare pe Ştefan cel Mare şi fiul său Alexandru?

Marile personalități ale istoriei, marii eroi care, reprezentînd epoca, îi împrumută numele, eclipsează, de obicei, prin strălucirea lor orbitoare, pe toți cei din jur, sfetnici, rude, prieteni.

Firește, Ștefan cel Mare, a cărui biografie „grea" și plină de fapte e o pagină din însăși cronica țării, nu a fost o personalitate sufocantă prin omnipotența și omniprezența sa de autocrat medieval; din contră, s-ar putea spune că el s-a numărat printre acei monarhi a căror strălucire s-a datorat, în bună măsură și faptului că au știut să-și aleagă colaboratorii, îngăduindu-le să-și manifeste din plin capacitățile și talentele lor. Cu toate acestea, dacă lui Ștefan i s-au consacrat cîteva monografii și o mulțime de studii speciale, sfetnicii săi cei mai apropiați au rămas încă în umbră. Și această umbră se întinde, nedreaptă, și asupra celui care, timp de 32 ani, a fost moștenitorul marelui voievod și, uneori, mîna sa dreaptă în bătălii: fiul său, Alexandru.

Nici paj, și nici zălog

Data și locul nașterii lui Alexandru au rămas necunoscute; discutabilă este și identitatea mamei sale; astfel, deși un vechi pomelnic, de la Mănăstirea Bistrița, notează pe o „Mărușca, mama lui Alexandru", unii istorici cred că, de fapt, Alexandru ar fi fiul Evdochiei de Kiev, cu care Ștefan cel Mare s-a căsătorit în 1463. În adevăr, prima mențiune a „iubitului nostru fiu Alexandru" în actele emise de Ștefan datează din 28 aprilie 1464. Mai mult decît atît, în 1466, făcînd o danie Mănăstirii Zograf de la Sfîntul Munte, Ștefan cerea ca la pomelnic să fie scris numele lui, „și pe doamna mea lîngă domnia mea și pe **copiii noștri** dăruiți de Dumnezeu, Alexandru și Elena".

Despre copilăria lui Alexandru — ca și despre cea a tatălui său — nu știm nimic; a fost, însă, ferită de necazurile și durerile de care avusese parte Ștefan. Crescut la curtea domnească, sub directa supraveghere a voievodului, Alexandru își va fi datorat educația rudelor bătrîne, boierilor cărturari și călugărilor; de formarea lui ca viitor domn s-a îngrijit Ștefan însuși, purtîndu-l cu sine în drumurile lui prin Moldova, aducîndu-l la judecățile din sfatul domnesc și trecîndu-l ca prim martor în documente, învățîndu-l meseria armelor, direct pe cîmpul de bătaie.

Alexandru n-a întîrziat să devină un personaj însemnat al curții din Suceava. În 1471, Vladislav, fiul regelui Cazimir al Poloniei, a fost ales rege al Boemiei. Alcătuindu-i suita cu care urma să plece la Praga pentru încoronare, Cazimir s-a adresat și lui Ștefan cel Mare cu rugămintea de a îngădui trimiterea lui Alexandru cu 1 000 cavaleri moldoveni pentru a-l însoți pe Vladislav. Cererea regelui polon era în deplin acord cu obiceiurile curților feudale din Occident. Răspunsul lui Ștefan a venit, însă, tăios și cu ironie ascunsă: „Serenitatea Voastră poate să aibă în considerare că nu pot lăsa nici într-un chip pe copilul meu, care e în vîrstă atît de fragedă, în mîinile străinilor, căci e crud și lipsit de minte și de înțelepciune și astfel e incapabil să facă vreun serviciu strălucitului fiu al Serenității Voastre". Sub o haină de modestie și aparentă umilință, Ștefan a refuzat categoric fiului său să joace rolul unui paj regal, căci altminteri multă „minte și înțelepciune" nu trebuia unui nobil ca să facă parte din suita unui rege...

Cinci ani mai tîrziu, Alexandru a fost din nou cerut la o curte străină: înainte de a porni spre Moldova, în primăvara anului 1476, sultanul Mahomed a cerut, între altele, ca preț al păcii, și trimiterea la Poartă a unui ostatec dintre fiii voievodului. Cum la vremea aceea Ștefan avea trei fii, dintre care Petru și Bogdan în vîrstă doar de cîțiva ani, ostatecul nu putea fi decît Alexandru. Și, din nou, Ștefan a găsit puterea să respingă pretenția puternicului cuceritor al Constantinopolului. Iar în bătălia care s-a dat la Războieni — Valea Albă, în urma acestui refuz, voievodul a apărut în fața oștilor sale alături de fiul domnesc, care, probabil cu acest prilej, a „debutat" pe cîmpul de luptă; douăzeci de ani mai tîrziu, Ștefan va dicta pisania bisericii de la Războieni, veritabilă pagină de cronică: „în anul 6984 [1476] [...] ridicatu-s-a puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toată puterea sa răsăriteană, încă și Basarab voievod, căruia i se zicea Laiot, a venit cu dînsul cu toată țara basarabească, și au venit să prade și să ia Țara Moldovei, și au ajuns pînă aici, la locul ce se zice Pîrîul Alb. **Și eu, Ștefan voievod, și cu fiul meu Alexandru, ieșit-am înaintea lor,** unde am și făcut mare război cu dînșii, în luna lui iulie 26...".

Cel care fusese cerut ca zălog a stat, deci, alături de tatăl său în tot zbuciumul

acelei veri cumplite, după care Moldova a rămas pîrjolită și sleită. Era, de-acuma, la vîrsta cînd se călesc caracterele și se oțelesc sufletele: nu mai putea rămîne departe de zăngănitul armelor...

O nouă pisanie înscrie o nouă filă de cronică: „în anul 6989 [1481] în luna iulie 8, în ziua Sfîntului mare mucenic Procopie, **Io Ștefan voievod,** din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, **și cu preaiubitul său fiu Alexandru, a dat luptă la Rîmnic,** cu Basarab voievod cel Tînăr, domnul Țării Românești, numit Țepeluș...". Alexandru atinsese pare-se, în acest an, majoratul: la 26 iunie, el se adresa direct brașovenilor, intitulîndu-se **Sandrinus, Dei gratia filius illustrissimi principis Stephani wayvode Moldaviensis.** E foarte probabil că se afla și el la Colomeea, în acea zi de septembrie 1485, cînd Ștefan a depus jurămîntul de vasalitate, față de regatul polon.

Tainele unor însemnări și portrete

La 29 iunie 1489, regele Matei Corvin al Ungariei însărcina pe unul din nobilii curții sale să-l reprezinte la nunta fiului domnului Moldovei și să ducă darul regal: 500 florini de aur. Știrea aceasta, pusă alături de o alta, din **Cronica anonimă** a Moldovei, care-l numește pe Bartolomeu Dragffy (voievod al Transilvaniei 1495-1499) „cuscrul" lui Ștefan, a dus la concluzia că, în 1489, Alexandru s-ar fi căsătorit cu fiica lui Dragffy. Mai departe, interpretîndu-se forțat știrile altor documente, s-a afirmat că soția lui Alexandru — catolică firește — se numea Margareta. Iată, însă, că, un document din 1538, publicat de curînd, referitor la fiul lui Alexandru, Ștefan vodă Lăcustă (1538-1540), ne informează că „Alexandru, voievodul moldovenilor, fusese căsătorit cu **o femeie de credință greacă** [ortodoxă] **din Constantinopol",** unde tînăra pereche a și locuit o vreme, avînd mai mulți copii. Concluziile ce se pot trage de pe urma interpretării acestei știri sînt dintre cele mai interesante. În primul rînd, ni se pare indiscutabil că la această căsătorie se referă scrisoarea din 1489, căci dacă mireasa de atunci ar fi fost fiica unui magnat maghiar de talia lui Dragffy, regele Matei n-ar fi uitat să însemneze acest amănunt. În al doilea rînd, căsătoria aceasta presupunea un drum al lui Alexandru la Constantinopol, și chiar — conform documentului din 1538 — rămînerea lui acolo, o vreme. Pe de altă parte, trimiterea lui Alexandru în capitala Imperiului otoman nu se putea face decît în momentul cînd Ștefan și-ar fi normalizat relațiile cu Poarta. Or, tocmai în acest an — 1489 — după ce regele Cazimir a încheiat pacea cu turcii, Ștefan a făcut și el pasul pe care îl evitase ani în șir, acceptînd din nou plata unui tribut anual. Și e foarte probabil că încheierea acestei păci va fi fost completată și întărită prin trimiterea lui Alexandru ca zălog la Poartă — cum ceruseră turcii încă din 1476 — după un obicei care, în veacul următor, va fi tot mai des folosit. Acolo, la Constantinopol, fiul viteazului domn va fi căutat — ca mai înainte tatăl său — o nouă legătură cu moștenitorii Bizanțului imperial.

Astfel pusă problema, se naște întrebarea: cine a fost soția lui Alexandru? În tabloul votiv de la Mănăstirea Bistrița — singurul loc unde se știe în mod sigur că a existat un portret al lui Alexandru — numele soției sale este **Maria.** După părerea noastră, ea ar putea fi identificată cu acea **Maria Asanina Paleologhina, doamna Moldovlahiei,** al cărei nume se află — ca donatoare — pe o icoană a Mănăstirii Grigoriu de la Muntele Athos. E cu atît mai sugestivă ipoteza aceasta, dacă adăugăm că tradiția de acolo atribuie refacerea mănăstirii, pe la 1495, lui „Alexandru vodă al Vlahiei". Dacă ipoteza noastră este justă, atunci soția lui Alexandru a fost din neamul Paleologilor Asani, o ramură a familiei imperiale bizantine, înrudită cu urmașii Asăneștilor bulgari.

Enigma unei morți timpurii

Curînd după această căsătorie, în cursul anului 1490, Alexandru a primit titlul de voievod și a fost așezat în curtea domnească din Bacău, poate odată cu încredințarea unor misiuni militare și administrative în această parte a Moldovei. În documentele emise de Ștefan cel Mare, el figurează în continuare fără nici un titlu — ca și toți ceilalți fii ai marelui domn — dar, în același timp, el construiește la Bacău o biserică, în a cărei pisanie, datată 1 ianuarie 1491, se intitulează doar **„Io Alexandru voievod,** fiul lui Ștefan voievod, domnul Țării Moldovei"; în cursul aceluiași an, însă, într-o însemnare de pe un manuscris, își dă întregul titlu voievodal: **„Io Alexandru voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul marelui Ștefan voievod".**

Știri despre activitatea lui Alexandru în noua sa calitate găsim în izvoare străine. Astfel, documente rusești arată

că, în primăvara anului 1492, s-a aflat la Moscova că Ștefan cel Mare și-a trimis fiul, cu 5 000 oameni, alături de oastea sultanului, într-o expediție a acestuia. De asemenea, în ianuarie 1493 la curtea moscovită a ajuns vestea despre două incursiuni moldovenești în Podolia, oștile fiind conduse tot de Alexandru. În ambele cazuri, știrile au ajuns acolo și au fost comentate cu interes, fiind vorba de fratele domniței Elena, nora marelui cneaz Ivan al Moscovei. Așa se explică și prezența lor printre documentele arhivelor rusești.

În 1494, Alexandru a pierdut pe cineva din familie, și l-a îngropat în ctitoria sa din Bacău, punîndu-i el însuși lespedea funerară; din păcate, piatra aceasta e stricată chiar în dreptul numelui defunctului. Doi ani mai tîrziu, la 26 iulie 1496, a închis ochii și Alexandru; vîrsta lui nu depășea, atunci, cu mult 35 ani. Cronica moldovenească adaugă amănuntul că a fost „îngropat lîngă străbunicul său Alexandru voievod [cel Bun — **n.n.**] în Mănăstirea Bistrița". Vitregia vremurilor care au urmat a făcut ca la Bistrița să nu mai rămînă decît două lespezi funerare: cea a doamnei Ana, soția lui Alexandru cel Bun, și cea a doamnei Chiajna, soția lui Ștefan Lăcustă; celelalte — a lui Alexandru cel Bun, ale unora dintre fiii săi, a lui Alexandru și surorii sale Ana (copiii lui Ștefan cel Mare) a lui Ștefan Lăcustă — au dispărut fără urmă. Se poate bănui că Alexandru va fi restaurat vechea Mănăstire a Bistriței, împodobind-o cu picturi interioare, căpătînd, astfel, dreptul de ctitor, ceea ce ar explica prezența portretului său și al soției sale acolo. Deasupra chipului său, păstrat într-o refacere tîrzie, stă scris: „Alexandru voievod, fiul lui Ștefan voievod, **care a murit în oaste"**. Cum în anul morții sale nu a fost nici un război, această însemnare a putut fi interpretată în sensul că Alexandru a murit în „ostătecie", adică la Constantinopol, unde îndeplinea misiunea de zălog voievodal. Inscripția e, totuși, enigmatică: după toate aparențele, Alexandru a murit în Moldova.

Soarta familiei sale e foarte puțin cunoscută. Documentul din 1538, amintit mai sus, ne informează că, în momentul morții lui Alexandru, soția sa se afla în Moldova, așteptînd să dea naștere unui copil; simțindu-se privită cu dușmănie și înconjurată de oameni potrivnici și necredincioși, ea a preferat să plece la Constantinopol, unde l-a născut pe viitorul Ștefan Lăcustă, crescut și educat la curtea sultanului. Același document afirmă că Alexandru și soția sa au avut mai mulți copii; istoria nu cunoaște decît pe Ștefan — pretendent în 1504 și domn în 1538-1540 — și, poate, pe un Ion, pretendent la tronul Moldovei în 1516-1521.

Nici chipul lui Alexandru nu e cunoscut în mod cert; portretul de la Bistrița s-a păstrat, cum am spus, într-o refacere tîrzie, iar cel de pe o broderie de la Putna, care i se atribuie în chip curent*, e aproape sigur că aparține unui alt Alexandru, fiul voievodului Ștefan II (m. 1447). În fine, după părerea lui Sorin Ulea, cunoscut specialist în istoria picturii moldovenești, chipul lui Alexandru s-ar găsi zugrăvit în tabloul votiv de la Voroneț.

Să sperăm că cercetări viitoare vor întregi simțitor nu numai istoria gloriosei domnii a lui Ștefan cel Mare, dar și biografia fiului său Alexandru.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1969, coperta 3.

Vă place istoria? Doriți să vă familiarizați cu marile probleme de istorie națională și universală? Probabil că da, altfel nu ați fi ajuns să citiți nici aceste rînduri.

Pentru a vă asigura primirea cu regularitate a fiecărui număr din MAGAZIN ISTORIC, nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți, ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

Ianuarie-iulie 1944: împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist

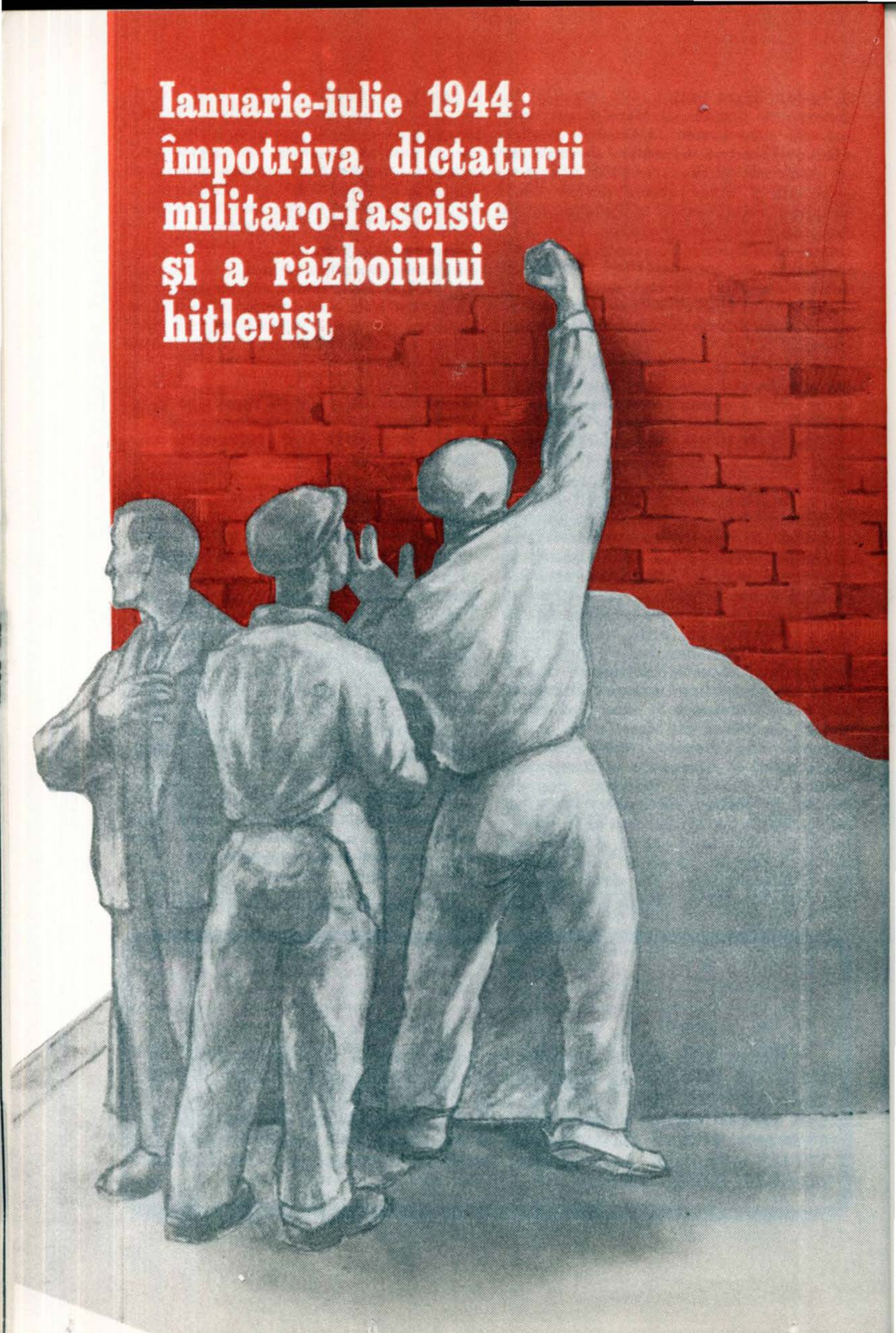

„GLASURI TOT MAI REVOLTATE ȘI CURAJOASE“

N. AJITĂRIȚEI,
I. DRAGOMIRESCU,
V. ȘIMANDAN

Instaurarea dictaturii militaro-fasciste* și instăpînirea trupelor germane în România au declanșat o largă mișcare de nemulțumire în rîndurile poporului nostru. Împotriva dictaturii antonesciene, pentru eliberarea țării de sub dominația nazistă și ieșirea din războiul hitlerist s-a creat prin eforturile stăruitoare ale comuniștilor, ale altor forțe patriotice și democratice un puternic front patriotic. Amploarea acestei mișcări a obligat pînă și autoritățile antonesciene să consemneze în numeroase documente unele acțiuni și manifestări care vădeau revolta și nemulțumirea populației.

În cele ce urmează, publicăm secvențe din rapoartele organelor de represiune militaro-fasciste din primele luni ale anului 1944 — care înregistrează această stare de lucruri. Evident, ele nu pot da o imagine exhaustivă asupra stării de spirit și acțiunilor antifasciste întreprinse de poporul nostru în acea perioadă. Pe de altă parte, rapoartele citate redau spiritul și stilul autorităților de la care emanau. Documentele reprezintă totuși o consemnare — deși trunchiată — a luptei poporului român împotriva dictaturii antonesciene și a ocupanților naziști, pentru ieșirea din războiul hitlerist și alăturarea României la coaliția forțelor antihitleriste.

Aprilie 1944. Un raport al organelor de represiune militaro-fasciste, apreciind starea de spirit a populației, consemnează că, în rîndurile acesteia „se observă un curent pacifist și glasuri tot mai revoltate și curajoase împotriva Germaniei. Forțele opoziționiste care ar încerca să acționeze pentru degajarea României de axă ar găsi un teren foarte prielnic“. Deși utilizează un stil voit voalat, raportul este obligat să recunoască existența unui puternic curent de opinie ostil politicii lui Antonescu. Dar situația este pentru regimul antonescian și susținătorii săi mult mai gravă. „Curentul pacifist“, cum se exprimă eufemistic documentul citat, constituie voința unanimă a poporului român de a ieși din războiul hitlerist; „glasurile tot mai revoltate și curajoase împotriva Germaniei“ reprezintă cerințele întregului popor de a izgoni trupele de ocupație ale Wehrmachtului. „Forțele opoziționiste“, ca și acțiunea lor de dezangajare a României din axă, nu sînt doar ipotetice, cum încearcă să le prezinte raportul. Dimpotrivă, ele sînt mai hotărîte ca oricînd să pună în practică aspirațiile majore ale poporului: doborîrea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea din războiul antisovietic și alăturarea României la coaliția antihitleristă.

„Muncitorimea privește cu simpatie pe comuniști“

Încă de la intrarea primelor unități ale Wehrmachtului în țară, în octombrie 1940**, populația le-a întîmpinat cu ostilitate, considerîndu-le, din primul moment

* Despre condițiile instaurării dictaturii militaro-fasciste vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1968, 6 și 12/1969, 11 și 12/1970, și 1/1971.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1974

instrumentul principal în înfeudarea României de către cel de-al III-lea Reich. Masele largi populare au dezavuat alianța cu Germania nazistă și s-au declarat împotriva războiului hitlerist. În cadrul puternicii mișcări de rezistență care s-a dezvoltat, clasa muncitoare — cea mai înaintată forță politică a societății — a polarizat imensa majoritate a populației: țărănimea, intelectualitatea progresistă, elementele patriotice din armată. Lupta împotriva dictaturii militaro-fasciste și a Germaniei hitleriste a inclus sfere din ce în ce mai largi, inclusiv partide politice burgheze și cercurile Palatului, nemulțumite de dominația hitleristă asupra României. În aceste împrejurări, Partidul Comunist Român a reunit toate forțele antifasciste acționînd pentru ieșirea României din războiul hitlerist și pentru doborîrea dictaturii lui Antonescu.

În anul 1944, criza regimului militaro-fascist s-a agravat și mai mult. Înfrîngerile decisive suferite de armatele germane din partea coaliției antihitleriste, în special pe frontul de răsărit, au dat un avînt și mai puternic forțelor patriotice care cereau ieșirea din război și alungarea trupelor de ocupație. Înrăutățirea la maximum a condițiilor de trai ale populației, ca și măsurile teroriste ale regimului antonescian, au dus la creșterea nemulțumirilor și revoltei poporului. Încă din primele luni ale acestui an, organele represive menționează — mai mult sau mai puțin deschis — împotrivirea față de politica dezastruoasă a regimului antonescian. Cu toate că nu redau cu fidelitate adevărata stare de lucruri, aceste informări sînt semnificative pentru cunoașterea stării de spirit a diferitelor clase și pături sociale în lunile care au premers insurecției naționale antifasciste. Parcurgerea lor dezvăluie încă o dată faptul că poporul român dorea și acționa pentru prăbușirea dictaturii lui Antonescu, pentru ieșirea din război și alăturarea la coaliția antihitleristă.

Locul principal în investigațiile organelor de represiune — Siguranță, Poliție, Jandarmerie — îl ocupă rapoartele despre atitudinea, reacțiile și acțiunile clasei muncitoare. Concluzia pe care o trag și pe care o semnalează Ministerul de Interne, Ministerul de Justiție, Președinția Consiliului de Miniștri — este sintetizată astfel: „Muncitorii trăiesc într-o stare de efervescență continuă, din care cauză ei așteaptă o schimbare favorabilă pe care o văd mai ușor realizabilă într-un regim comunist". Un alt raport consemnează în aceeași ordine de idei: „După cum am menționat în fiecare dare de seamă lunară [...], muncitorimea privește cu simpatie pe comuniști, de la care așteaptă o schimbare favorabilă în existența lor".

Cauzele revoltei mereu crescînde sînt multiple. Încercînd să le sintetizeze, Ministerul Afacerilor Interne este silit să admită într-un document înaintat Președinției Consiliului de Miniștri, că „în rîndurile muncitorilor de la întreprinderile industriale [...] s-au semnalat nemulțumiri cauzate de: salarizări insuficiente; întreruperea activității totale sau parțiale a întreprinderilor respective [...]; concedieri fără respectarea dispozițiunilor legale...". La acestea, același minister adaugă, într-o sinteză de informări, neplata concediului medical și a celui de odihnă, lipsa de aprovizionare cu alimente și produse industriale de strictă necesitate, rețineri tot mai substanțiale din salarii etc. Uneori, muncitorii nu sînt plătiți cu lunile: „Muncitorii de la minele de fier Hunedoara — se spune într-o informare din 9 martie 1944 — manifestă serioase nemulțumiri din cauză că întreprinderea nu le-a achitat salariile pe lunile decembrie [1943], ianuarie și februarie [1944]. Din această cauză, majoritatea lucrătorilor au declarat că nu se vor mai prezenta la lucru, deoarece sînt lipsiți complet de cele necesare existenței, atît ei cît și familiile lor". Numeroase fabrici își restrîng activitatea; altele, ca în cazul Fabricii de sticlărie din Azuga, de pildă, își închid porțile. După concedierea celor 240 salariați, „s-a creat în rîndul acestora o mare nemulțumire".

Prevalîndu-se de starea de război și încurajați de autoritățile antonesciene, patronii intensifică exploatarea prelungind orarul de muncă la 12, 14 și chiar 16 ore pe zi. Uneori, ca în cazul ceferiștilor, durata neîntreruptă a lucrului atinge cifre de necrezut. Ei „se plîng că nu li se mai respectă orele de lucru [...]; rămîn la serviciu cîte 50 ore [...]. Organele superioare au promis că vor acorda anumite indemnizații, însă de 2 luni nu s-a plătit nimic, fapt care a creat noi motive de nemulțumire". Muncitorii reclamă că întreprinderile „nu plătesc timpul petrecut în adăpost" [cît ținea alarma aeriană — **n.a.**]. Patronatul nu asigură salariaților nici cele mai elementare condiții de viață: „Societatea petrolieră «Unirea» din Ploiești a evacuat Atelierele centrale, cu cca. 1 000 muncitori în com. Filipeștii de Pădure — Prahova [...], dar societatea nu s-a îngrijit de cartiruire sau a le face cantine și dormitoare. Lucrătorii dorm pe unde găsesc, chiar pe cîmp...".

Vagonetul cu surprize...

Militarizarea întreprinderilor, rechiziționarea muncitorilor, pedepsirea lor cu carcera sau închisoarea (care funcționau chiar în incinta uzinelor și fabricilor), trimiterea în fața Curții Marțiale pentru cele mai mici abateri, o ploaie de amenzi

— toate aceste măsuri teroriste stîrnesc valuri de indignare în rîndurile salariaților. Pînă și organele de represiune sînt nevoite să constate că „greșeli mici sînt sancționate cu zile de carceră și amenzi mari, astfel că, pe lîngă suferințele de ordin moral, li se mai amputează și salariul".

Un buletin informativ, alcătuit de Ministerul de Justiție, în luna ianuarie 1944, arată că „în rîndurile muncitorilor din Uzinele metalurgice Ferdinand se observă [...] nemulțumiri contra comandantului militar al acestor uzine, determinate de faptul că îi tratează cu deosebită asprime încheindu-le acte de trimitere în judecata Curții Marțiale pentru cereri referitoare la îmbunătățirea regimului de lucru și pentru încălțăminte...". Într-un alt raport citim: „În ziua de 10 martie a.c., Curtea Marțială Brașov a condamnat pe muncitorii: Juresuk Pavel, Tăut Lazăr, Baziliu Gavril și Babeș Lichiu, toți de la Uzinele Astra Brașov, la cîte 3 luni închisoare corecțională pentru faptul că, cu ocazia pomului de Crăciun de la uzine, au pus într-însul zdrențe și placarde cu lozinci contra conducerii uzinei". Cum se petrecuseră lucrurile aflăm dintr-o altă notă informativă: „Lucrătorii au confecționat un Moș Crăciun din smoală pe care l-au acoperit cu zdrențe iar de gîtul lui au agățat o placardă pe care scria: «Acesta este Crăciunul nostru cu hainele zdrențe și foame multă». Acest Moș Crăciun s-a instalat pe un vagonet și i-au dat drumul pe linia din incinta fabricii. Vagonetul s-a oprit chiar în fața direcției".

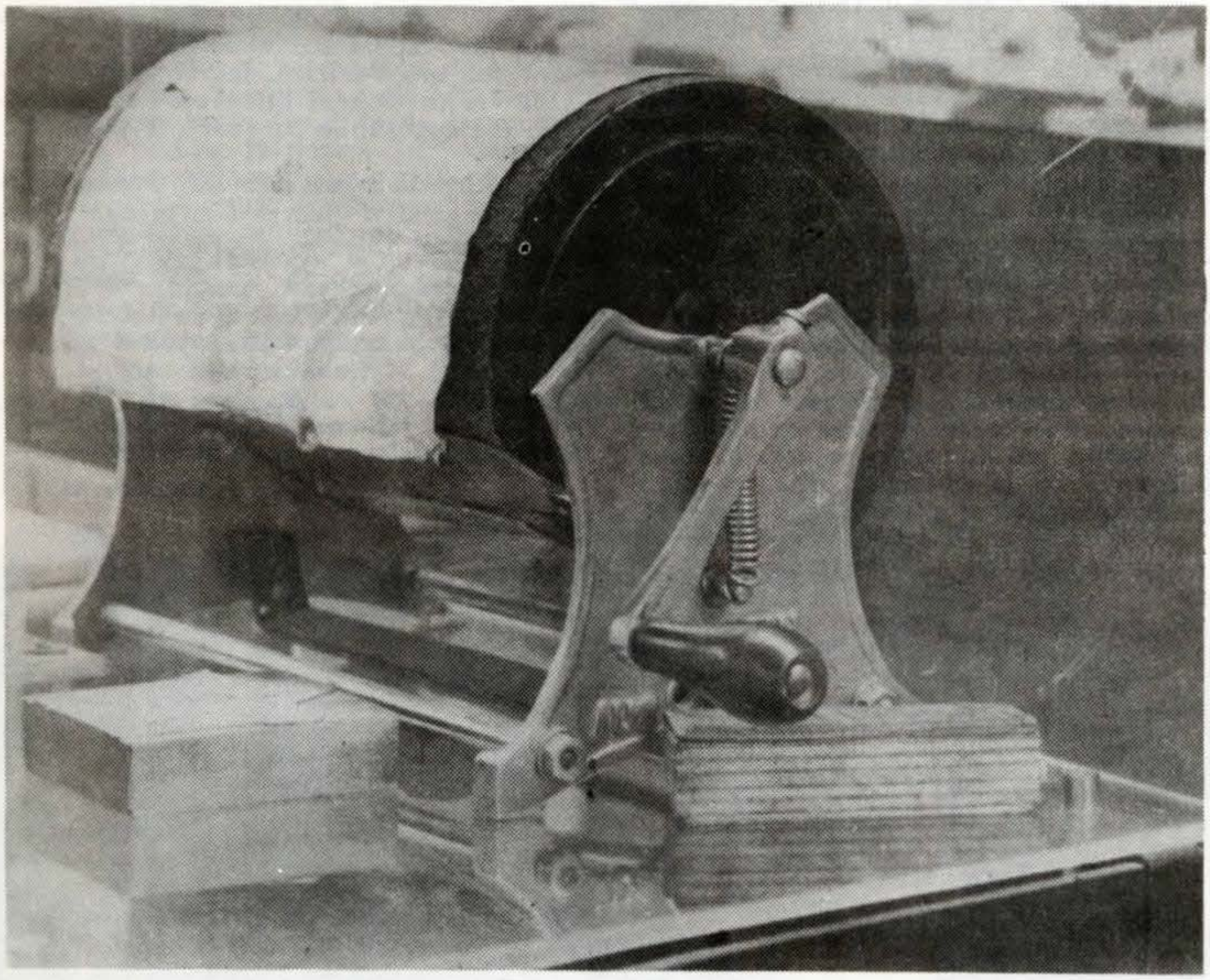

Mașină pentru multiplicarea manifestelor comuniste prin care se chema la doborîrea dictaturii militaro-fasciste și la ieșirea din războiul hitlerist

Existența carcerilor și închisorilor chiar la locul de producție — măsură luată pentru intimidarea și terorizarea muncitorilor — stîrnește indignare și revoltă: „Nemulțumirile lucrătorilor de la Divizia de Dragaje din portul Giurgiu persistă — informează un raport — din cauza măsurilor ce se iau de comandamentul

militar respectiv. S-a înființat la Divizia de Dragaje, o închisoare unde lucrătorii și ucenicii execută pedepsele date de comandamentul militar pentru lipsurile de la serviciu sau alte greșeli". Neomenia comandanților militari n-are limite: ei dictează asemenea pedepse chiar atunci cînd salariații lipsesc din motive de forță majoră, fiind învoiți de șefii lor. Așa este cazul muncitorului Marin Cîrcă: avînd soția grav bolnavă, el a obținut o învoire de două zile. Totuși, „comandantul militar, făcînd control lucrătorilor pe șantiere, a găsit lipsă pe lucrătorul de mai sus, pedepsindu-l cu 4 zile închisoare, deși i s-a raportat de ing. Savu că dînsul l-a învoit". La Atelierele centrale ale Societății petroliere Steaua Română din Cîmpina, „lucrătorul Munteanu de la secția armament a fost băgat la carceră, pentru că a lipsit mai multe zile de la lucru". Asemenea cazuri sînt citate în numeroase rapoarte ale organelor de represiune, cu mențiunea că existența carcerilor și a închisorilor în fabrici „nemulțumește" pe muncitori...

Începînd din luna aprilie, bombardamentele aviației aliate provoacă noi și puternice reacții împotriva trupelor hitleriste și a regimului militaro-fascist, care sprijină în continuare Wehrmachtul german. Referindu-se la urmările bombardamentelor, o informare a Legiunii de jandarmi Prahova scrie: „Sub acest raport, starea de spirit pare să fie tot mai agitată contra armatei germane [...] Populația evacuată și refugiată pe teritoriul rural, precum și populația băștinașă [din satele respective — **n.a.**] este extrem de îngrijorată [...] Nu găsesc de unde să se aprovizioneze cu alimente de strictă necesitate". Mulți dintre cei care s-au evacuat la sate „nu au găsit locuințe".

Sute și mii de salariați din București, Ploiești, de pe Valea Prahovei, din Turnu Severin, Giurgiu etc. sînt obligați să se disperseze în alte localități, odată cu întreprinderile la care lucrează. Familiile lor se evacuează la sate; cheltuielile se dublează. Pentru toți aceștia, recunosc o serie de rapoarte, „condițiile de viață sînt sub orice critică, foarte grele, deoarece veniturile sînt întrecute de cheltuielile indispensabile cu [de] cel puțin 3-4 ori".

În centrele industriale care sînt bombardate, salariații „lucrează cu groaza în suflet și acuză întreprinderile că nu au luat măsuri din timp să le facă adăposturi solide. Unii lucrători nici nu mai intră în actualele adăposturi întrucît majori-

Pîinea, un amestec de tărîțe și mălai, în rații din ce în ce mai reduse, se găsea tot mai anevoie în acei ani

tatea pierderilor [de vieţi omeneşti] s-a produs din cauza adăposturilor prost construite şi care nu permit nici o siguranţă". Aceleaşi incriminări vin şi din partea restului locuitorilor din aceste centre: „Populaţia ploieşteană continuă să critice autorităţile locale, acuzîndu-le că au încasat taxele pentru apărarea pasivă şi prestaţie, dar că aceşti bani au fost irosiţi cu construirea unor adăposturi slabe, pe care le botează morminte...".

Comandanţii militari din fabrici şi în special comandanţii trupelor hitleriste au o atitudine neomenoasă faţă de populaţia oraşelor bombardate. „O altă nemulţumire a muncitorilor — consemnează un raport din Braşov — vizează modul cum se face alarmă în cazuri de incursiuni ale aviaţiei [...] Unele fabrici nu permit lucrătorilor să plece decît în momentul în care se dă alarma, astfel că nu mai au timpul necesar a se depărta de clădirea fabricii". La Cîmpina „s-au ivit zvonuri că în urma ordinelor date de germani se produc aceste întîrzieri [în anunţarea pericolului aerian — n.a.] şi că motivează aceasta prin a spune că se pierde prea mult timp de lucru în întreprinderi". Un alt raport referitor la aceeaşi stare de fapt la Cîmpina este şi mai clar: „În acest sens, un ofiţer german [maior] ar fi ordonat Soc. Astra Română [...] să nu se mai dea alarma decît la pericolul de gr. III. În legătură cu aceasta se aduc germanilor diferite acuzaţii că [...] nu-i interesează victimele populaţiei române".

Cînd oamenii părăsesc lucrul fără învoire prealabilă, sînt pedepsiţi în diferite chipuri. În portul Giurgiu, de pildă, inginerul şef german Meld i-a sancţionat pe cei care au fugit de teama bombardamentului înainte de a primi ordinul lui, dînd dispoziţie să nu li se mai servească masa în acea zi...

Lucrătorii sînt aduşi cu jandarmii

Părăsirea fabricilor, ia într-o serie de cazuri proporţii masive. Iată cum este descris acest fenomen la Braşov: „În rîndurile muncitorilor din Braşov se constată de cîtva timp o stare de nemulţumire accentuată [...] Mulţi spun că, dacă nu le-ar fi teamă de sancţiuni, ar pleca de la uzine...". În fapt, lucrurile stau mult mai grav şi raportul este nevoit s-o recunoască: „De altfel, o parte din muncitorii din Braşov [...] au părăsit uzinele şi au plecat în comunele natale sau în alte comune, angajîndu-se la munci agricole". Cît de masiv este acest „exod" prin care muncitorii sabotează producţia de război a regimului antonescian o vădesc datele şi cifrele din raportul amintit: „Cazuri de asemenea natură s-au înregistrat la fabricile Voina, Metrom şi Astra. În această din urmă fabrică, la o singură secţie, din cei 253 muncitori cîţi lucrau înainte, astăzi mai lucrează numai 136, restul fiind dezertori sau absenţi de la lucru". Restul însemna, după cum se vede, jumătate din totalul muncitorilor secţiei...

Aceeaşi stare de spirit domneşte şi în rîndurile altor categorii de salariaţi. Referindu-se la „nemulţumirile funcţionarilor publici [care] sînt în continuă creştere", o altă notă informativă menţionează că „unii şi-au manifestat intenţia de a demisiona".

Destul de dese sînt cazurile în care muncitorii refuză să mai lucreze dacă nu li se îmbunătăţesc condiţiile de lucru şi de viaţă: „În ziua de 4 martie a.c. muncitorii manufacturişti din portul Giurgiu au denunţat contractul colectiv de muncă, care expiră la 17 aprilie 1944", informează un raport.

Alarmate, organele Ministerului de Interne sînt nevoite să constate că muncitorii „deşi sînt rechiziţionaţi pe loc, părăsesc lucrul. Sînt foarte dese cazurile cînd întreprinderile cer urmărirea lucrătorilor şi lucrătoarelor prin posturile de jandarmi".

Concomitent, se face tot mai simţită ura şi revolta maselor populare faţă de trupele hitleriste. Iată cum este descrisă starea de spirit a acestora într-un raport al Inspectoratului regional de poli-

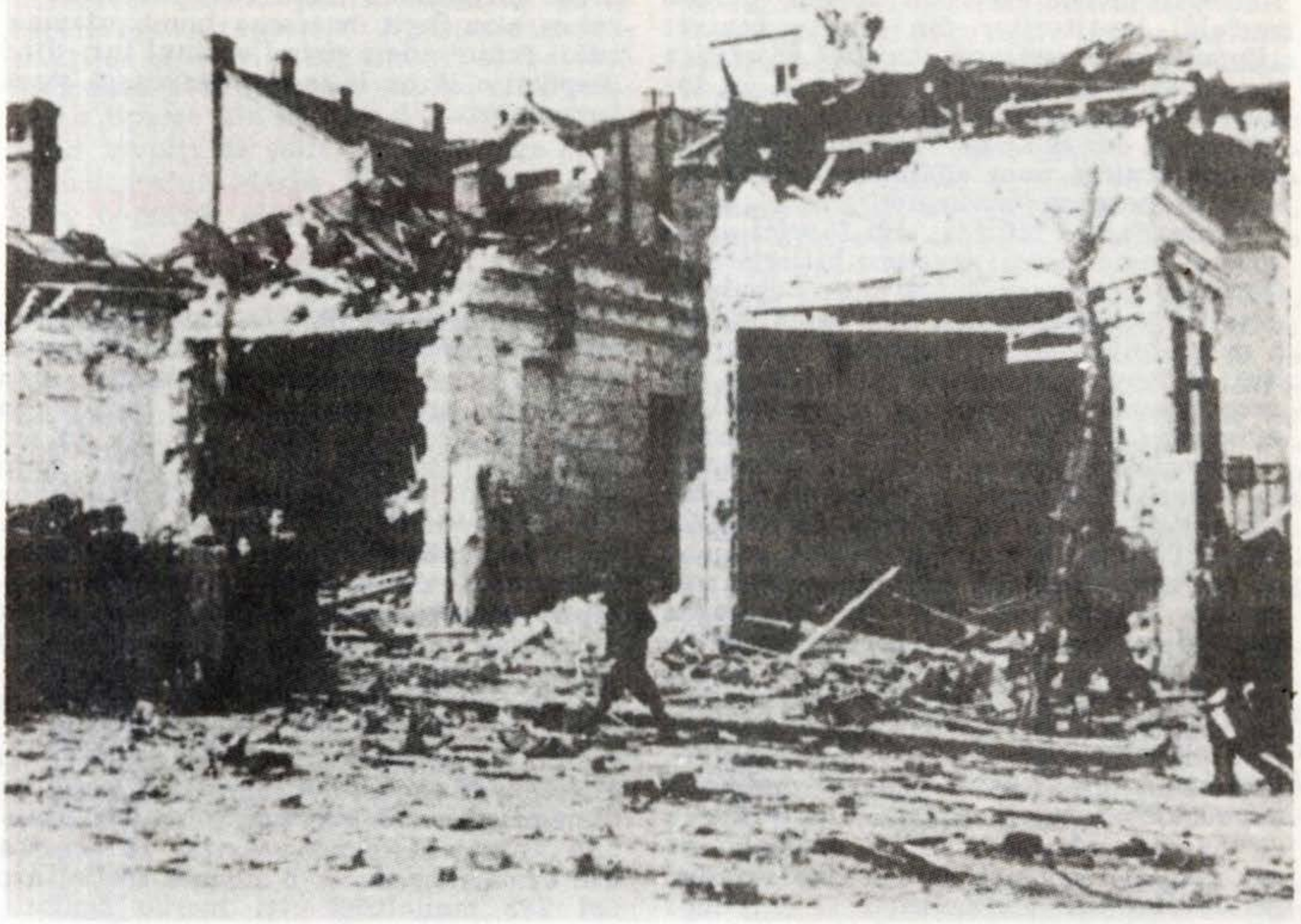

În urma războiului hitlerist se înregistrau pierderi omenești și materiale tot mai mari

ție Ploiești din aprilie 1944: „Cercurile militare germane din Ploiești, cum și cei civili [germani] manifestă simptome de vădită neliniște și îngrijorare evacuînd în grabă avutul unor unități, depozite de subzistență [...] Din anturajul lor s-a putut afla că această precipitare se datorește în parte evenimentelor militare [...] temîndu-se în plus, de reacția poporului român...".

Tonul reclamațiilor — mai agresiv ca oricînd

La sate, nivelul de trai — nesatisfăcător încă înainte de izbucnirea războiului — coboară la o limită alarmantă. Marea majoritate a bărbaților se află pe front; lipsite de sprijinul lor familiile sătenilor îndură privațiuni din ce în ce mai mari. Din casele lor lipsesc alimentele și produsele industriale de bază, pe care nu au cu ce le cumpăra. Ajutoarele date de stat se rezumă la niște sume infime: două-trei mii lei lunar, pentru o familie de 4-5 persoane, adică mai puțin decît... prețul unei cămăși. Un costum de haine de calitate mediocră costa 30-40 mii lei, o pereche de bocanci 7-8 mii lei. Măsurile luate de regimul antonescian, de rechiziționare și „blocare" (predare către stat) a principalelor produse agroalimentare, ca și a lînii, inului, cînepii privează familiile țărănești de alimente și le pun în imposibilitate de a confecționa în gospodărie haine, cămăși etc., obligîndu-le să le cumpere de pe piață la prețuri care întrec cu mult posibilitățile lor. „Familiile I.O.V.R. [invalizi, orfani, văduve de război] de la țară, precum și ale mobilizaților — consemnează o sinteză informativă a Ministerului Afacerilor Interne — continuă a manifesta nemulțumiri față de ajutoarele ce le primesc". Numeroase alte rapoarte ale organelor de represiune enumeră șirul de motive care sporesc ostilitatea țărănimii față de regimul militaro-fascist: prețurile mult inferioare celor de pe piață la rechizițiile de vite (nemulțumiri semnalate, printre altele,

în județele Alba, Ialomița, Prahova); plata a numai 40% din valoarea bonurilor eliberate de către armata germană pentru cumpărarea de animale (județul Iași); neachitarea sumelor datorate de stat pentru sfecla de zahăr (județul Prahova) etc.

Deosebit de elocvent este redată starea de spirit a populației de la sate într-o notă informativă primită de Președinția Consiliului de Miniștri la 11 martie 1944: „**Plîngerile soțiilor concentraților,** din cauză că nu primesc ajutorul cuvenit sau înlesnirile obișnuite — lemne de foc, mărfuri — [contra cost. — **n.a.**] **au fost mai numeroase în această lună** [februarie] decît în oricare dintre lunile trecute. **Tonul lor este, de asemenea, mai îndîrjit și mai agresiv** [...] În chip caracteristic, în scrisorile [trimise de soții soldaților de pe front și interceptate de autorități — **n.a.**] din această lună stăruie supărător plîngerea că soții își fac datoria pe front, pentru ca familiile lor să fie înfometate și batjocorite de primarii învîrtiți. Una din aceste corespondente se plînge că i s-a reținut întreg ajutorul pe ianuarie de către percepție. O alta, din Constanța, acuză că îmbrăcămintea dată ca ajutor școlarilor*, în loc să fie distribuită fiilor concentraților săraci, a fost dată «numai la bogați și care nu fac concentrare»". În continuare, raportul dezvăluie fără să vrea mizeria cruntă care bîntuie populația satelor (principala categorie socială care a furnizat soldații trimiși de Antonescu pe front), abuzurile și nedreptățile comise de administrația coruptă a regimului militaro-fascist. În unele cazuri, scrisorile citate în raport îndeamnă la părăsirea frontului: „O soție din Banat, căreia i s-au făcut scăzăminte din ajutorul familial, își îndeamnă soțul să iasă la raport, ca să ceară să fie trimis acasă spre a-și îngriji copiii, iar în locul lui să fie adus pe front primarul. O soție de concentrat din Murighiol-Tulcea scrie soțului: «La noi la primărie se dă ajutor la cine vrea [primarul] și la cine nu vrea să dea spune că poți să te duci la Domnul Mareșal, că noi n-avem frică de nimeni». O corespondentă din județul Sibiu — citează mai departe raportul — comunică soțului concentrat că [s-au] dat niște ajutoare ca să se distribuie invalizilor și soțiilor celor concentrați, pentru ca să-și cumpere porumb, iar primăria a cumpărat pe acești bani zahăr «și l-a dat cui a voit». O corespondentă din Titulești-Argeș comunică unui concentrat: «Din camarazii tăi, sînt acasă Pitică și Sie, cu Marin Zertul. Au dat cîte 10 000 lei și le-a dat drumul cîte 2 luni. Trece armata în bani...»"

---

* Aceste obiecte erau cumpărate, de obicei din colecte publice, neconstituind un ajutor statuat de autorități — **n.a.**

Prin păduri umblă dezertori înarmați

Documentele cercetate informează și asupra stării de spirit a ostașilor români, care în acel moment nu se aflau pe front. Rapoartele conțin referiri la reținerea și neîncrederea în războiul hitlerist, înregistrează cazuri de părăsire a unităților și de refugiere a unor militari în munți. Sub mențiunea **Slăbirea disciplinei la militari,** un buletin de informații al Ministerului de Justiție din perioada 12-18 iunie precizează: „Parchetul general Constanța semnalează că s-a constatat în ultimul timp o slăbire a disciplinei militare, în special printre soldații marinari și de la aviație. Pare că sînt prea mult liberi de la cazarmă în oraș, din care cauză sînt văzuți, frecvent, în grupuri [...] laolaltă cu diferiți lucrători civili". Teama ca ostașii să nu fie „contaminați" de spiritul general al populației — vădit împotriva regimului militaro-fascist și a războiului hitlerist — răzbate clar din raportul citat: „În asemenea situație este greu de spus ce discută și ce sentimente nutresc sau ce sentimente nefaste se exercită asupra lor".

Ce gîndesc ostașii reiese clar dintr-o informare a Inspectoratului regional de poliție Ploiești: „În ziua de 12 aprilie a.c., în stația Ploiești-Sud, staționa un tren sanitar ce purta nr. 15, care aducea răniți de pe front, și un tren militar în care se aflau soldați din Regimentul 58 Inf[anterie], care mergeau spre front. Ostașii din trenul militar s-au dat jos și, apropiindu-se de trenul sanitar, au stat de vorbă cu ostașii români, mai ușor răniți". Aceștia — continuă nota informativă le-au vorbit despre situația luptelor, despre înfrîngerea armatelor hitleriste care se retrăgeau în degringoladă și care intrînd pe teritoriul țării noastre se dedau la samavolnicii împotriva populației românești. „La auzul acestora, un grup de ostași au început să comenteze că pentru ce mai sînt trimiși pe front...".

Alți militari români părăsesc unitățile și pleacă în munți. Faptul este inserat într-un buletin al Ministerului de Justiție: „Parchetul Tribunalului Caransebeș semnalează că prezența a numeroși dezertori prin pădurile din apropiere constituie un pericol [...], mai ales că aceștia umblă înarmați...".

Înfrîngerile zdrobitoare suferite de Wehrmacht pe frontul de est stimulează în mod vizibil starea de spirit a populației, tot mai potrivnică continuării războiului

hitlerist și regimului militaro-fascist. Deși oficialitățile hitleriste din România afișează încredere și optimism în capacitatea de luptă a trupelor germane, afirmațiile sînt contrazise de însăși starea de spirit existentă în rîndul multora dintre ostașii Reichului. Rapoartele organelor de represiune antonesciene înregistrează în aprilie 1944 declarațiile lui von Killinger, făcute la o conferință de presă cu ziariști germani aflați la București, în care acesta se declara „optimist în ceea ce privește războiul". Ministrul hitlerist în România susține că Germania „va menține, cu toate riscurile și forțele de care dispune, zonele importante de care dispune, ca de exemplu România..." precizînd însă că această importantă zonă „va fi apărată cu armata română, cu toate mijloacele". Cît privește atmosfera care domnește în mijlocul trupelor hitleriste din țara noastră, o altă informare citează următorul caz, elocvent pentru cunoașterea moralului lor: „În seara zilei de 5 februarie 1944, în comuna Comana, jud. Vlașca, la comerciantul Constantin Manoil, a avut loc o masă camaraderească a unor ostași germani, care urmau să plece pe front [...] În timpul mesei, unul dintre ei s-a exprimat românește că merge pe front însă nu mai are pentru ce lupta întrucît la el acasă totul e o ruină, iar părinții morți în urma bombardamentului aerian. Acest fapt a impresionat pe consumatorii care se găseau în același local, determinîndu-i la discuții că situația frontului trebuie să fie destul de gravă întrucît nu au văzut niciodată la ostașii germani un astfel de moral".

Dezagregarea armatelor hitleriste ia un curs rapid în lunile imediat următoare. Iată cum este ea înfățișată într-un raport al Inspectoratului regional de poliție Ploiești, la 15 aprilie 1944: „În cursul acestei săptămîni au trecut prin Ploiești mai multe caravane militare, resturi din trupele mareșalului von Manstein [...] Toți erau stăpîniți de sentimentul groazei, murdari și complet demoralizați, dînd semne de dezordine...".

Pentru poporul român lucrurile sînt clare: trupele hitleriste, suferind înfrîngeri tot mai grave, încearcă să organizeze o rezistență disperată transformînd România în teatru de război, cu toate consecințele catastrofale care rezultă din această decizie nesăbuită. Împotriva unei atari perspective, împărtășită și de Antonescu, poporul român acționează unit, cu întreaga sa forță. Ura față de cotropitorii hitleriști sporește și mai mult datorită actelor de vandalism ale armatei germane în zonele pe unde trece. „Coloanele germane—consemnează un raport — în retragere dinspre frontul de răsărit [...] prezentau un aspect jalnic, atît ca ținută cît și ca moral [...] Apoi faptul că refugiații din Moldova au povestit că trupele germane în retragere s-au dedat la jafuri în dauna populației române autohtone a mărit panica și nesiguranța în această armată".

Plutonierul în rezervă invalid, Ioan V. Ivan, refugiat din Moldova, informează Inspectoratul de poliție Sinaia că „trupele germane în retragere de pe frontul de răsărit [...] s-au dedat și se dedau încă la distrugerea avutului cetățenilor români, la furtișaguri, la samavolnicii etc. [...] Unii militari în stare de ebrietate, intrau în casele gospodarilor violînd femeile și chiar fetele sub 16 ani". Refugiatul declară că el însuși a fost jefuit.

Samavolnicii, abuzuri, jafuri și chiar omoruri sînt semnalate tot mai des în rapoartele organelor de represiune antonesciene. Buletinul informativ al Ministerului de Justiție din perioada 27. III-2. IV. 1944, consemnează de pildă „atrocitățile comise de trupele germane. Astfel, Parchetul Vaslui semnalează că cu ocazia trecerii trupelor germane [...] s-au ivit o serie de incidente și jafuri. Astfel, în comuna Bordoc a fost împușcat un copil de niște soldați germani, care trăgeau cu revolverele în plin sat".

Din cuceritori — borfași

Sub mențiunea „Atitudinea revoltătoare a armatei germane", același buletin pe săptămîna 3-9 aprilie prezintă situația din orașul și județul Roman; „Sătenii nu mai vin la oraș cu alimente ca: lapte, ouă, temîndu-se de a nu li se lua fără plată produsele de către ostași ai armatei germane în retragere. În legătură cu acest lucru semnalăm faptul că s-au produs, atît la țară cît și la oraș, nenumărate cazuri de jaf în dauna populației, faptele fiind comise de ostași în uniformă germană. Populația este surprinsă și indignată că este păgubită tocmai de o armată aliată [sic!] și din acest punct de vedere starea de spirit este vădit contra acestei armate. Oamenii sînt tulburați noaptea de cete de astfel de ostași care caută să pătrundă cu forța în case și să mănînce, să petreacă cu femeile lor etc.; așa, de cum înserează, oamenii se adună la un loc și veghează.

În casele celor evacuaţi s-a instalat această armată, care nu menajează mobilierul sau lucrurile casnice. Ostaşii germani vînd pe stradă alimente şi în special lucruri de îmbrăcăminte luate de la populaţie prin forţă".

La Brăila „Parchetul a primit plîngeri contra lor şi anume că vin beţi în case, fac scandaluri, iau oamenilor lemnele şi intră peste femei [...] Cîrciumile sînt pline de nemţi care beau, fac scandaluri; au tras şi cu revolverele".

La Huşi, un oarecare Lucan este împuşcat pentru că protestase că i-au fost tăiaţi şi luaţi trei porci; în satul Gîrleni, din acelaşi judeţ, soldaţii hitlerişti violează două femei. Uneori, cînd sînt împiedicaţi să jefuiască atacă paznici înarmaţi: „În noaptea de 20/21 iunie, gardianul Fiteri Nicolae [...] a fost atacat de 4 soldaţi germani în Piaţa Unirii [Sinaia] dezarmîndu-l şi bătîndu-l crunt".

Organele româneşti n-au nici o posibilitate de a pedepsi asemenea acte. „Parchetul nu se poate amesteca în anchetarea acestor cazuri, competenţa aparţinînd Comandaturii germane care, însă, pînă acum nu a fost în măsură a stăvili cele expuse mai sus" — consemnează un buletin informativ al Ministerului de Justiţie. Uneori, populaţia indignată de faptele comise de soldaţii hitlerişti acţionează cu fermitate: „În comuna Albeşti-Muru [judeţul Prahova], trei soldaţi germani în stare de ebrietate, în seara zilei de 23/24 aprilie 1944, s-au dus la casa văduvei Maria N. Antonică şi au devastat-o, iar aceasta strigînd ajutor, vecinii s-au alarmat şi s-au luat după militarii germani pe care i-au lovit grav, din care cauză unul dintre ei a şi murit a doua zi".

Ajunşi borfaşi, soldaţii hitlerişti vînd pe străzi obiectele furate. „În comuna Petroşani au fost găsiţi militari germani cu o maşină, care vindeau populaţiei pantofi de damă, rochii, cămăşi etc.". Legiunea de jandarmi Prahova, semnala că „în ziua de 31 martie a sosit în Sinaia o coloană de maşini germane cu circa 30 soldaţi [...] [care] au început a vinde diferite obiecte: căldări, crătiţi, cuţite etc., care, din informaţiuni, ar proveni din jafurile comise".

La punctul de frontieră Giurgiu, militarii germani sînt surprinşi aproape zilnic făcînd contrabandă. „În ziua de 17 mai a.c. — consemnează un raport al Legiunii de jandarmi Bucureşti — aceleaşi organe vamale au confiscat la ieşirea din ţară subof. germ. August [indescifrabil] următoarele alimente: 24 cutii cu untură a 1,300 kg. buc., 25 kg. zahăr, 56 cutii crenwurşti, 41 cutii şuncă a 1 kg. buc,. 40 kg. crenwurşti jambon, 99 cutii carne porc a 0,35 kg. buc., 50 sticle ţuică, 6 sticle lichior etc." Locotenentul hitlerist Thomas Herman, comandantul Bateriei III antiaeriene Giurgiu, este prins cu 36 000 ţigări de contrabandă şi mari cantităţi de medicamente aduse din Bulgaria. Se opune ca remorca autocamionetei în care fuseseră dosite mărfurile să fie deschisă. Noaptea, însoţit de un grup de soldaţi, vine cu un autocamion şi ia remorca. Încercării vameşilor de a-l opri i se răspunde cu 20 focuri de armă. La ancheta cerută de autorităţile locale, locotenentul susţine că în remorcă se aflau... arme secrete germane!

Toate aceste infracţiuni, delicte şi samavolnicii comise de militarii hitlerişti duc pînă şi organele de represiune antonesciene la concluzia logică: „Starea de spirit a populaţiei este vădit contra acestei armate".

Nemulţumiri din ce în ce mai accentuate au loc şi în rîndul naţionalităţilor conlocuitoare. „O parte din populaţia germană se arată refractară dispoziţiunilor date de conducerea Grupului etnic german şi se abţine de la diferitele contribuţii cerute în folosul armatei Reichului (Arad)", precizează o sinteză informativă a Ministerului de Interne în mai 1944. Şi care continuă: „În rîndurile populaţiei germane din ţară se observă un accentuat curent de simpatie pentru poporul român (Timiş-Torontal)".

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

Direcţia Arhivelor Centrale Bucureşti, fondurile: Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 51; 85; 88; 106/1944; Ministerul Propagandei Naţionale — Buletine informative, dosar nr. 224, 226, 230, 232, 240, 245, 269/1944; Ministerul de Interne, dosar nr. 7/1944; Filiala Arhivelor Statului a judeţului Ilfov, fondurile: Parchetul general al Curţii de Apel, dosar nr. 68, 77, 84, 85, 92/1944; Prefectura judeţului Ilfov, dosar nr. 11; 19; 38; 196/1944; Pretura plăşii Buftea, dosar nr. 6/1944; Poliţia portului Giurgiu, dosar nr. 250/1944; Filiala Arhivelor Statului a municipiului Bucureşti, fondurile: Inspectoratul regional al Poliţiei Bucureşti, dosar nr. 137, 161/1944; Inspectoratul de Jandarmi Bucureşti, dosar nr. 132, 134 vol. I, II, III şi IV/1944.

Pentru cunoaşterea mai aprofundată a problemelor referitoare la starea de spirit a maselor şi la mişcarea de Rezistenţă a poporului român sub conducerea P.C.R., împotriva dictaturii militaro-fasciste şi a războiului hitlerist poate fi consultată revista Anale de istorie, nr. 4,5/1959; 4/1961; 2, 4,5/1962; 4,6/1963; 3,4, 5,6/1964; 4/1965, 2, 3, 5, 6/1966; 4/1967; 3, 4/1969 etc.

Pe aceeaşi temă, revista noastră va mai publica o serie de articole în cursul anului jubiliar 1974.

„CONTRA ORICĂREI LEGI DE ASUPRIRE A CLASELOR MUNCITOARE“

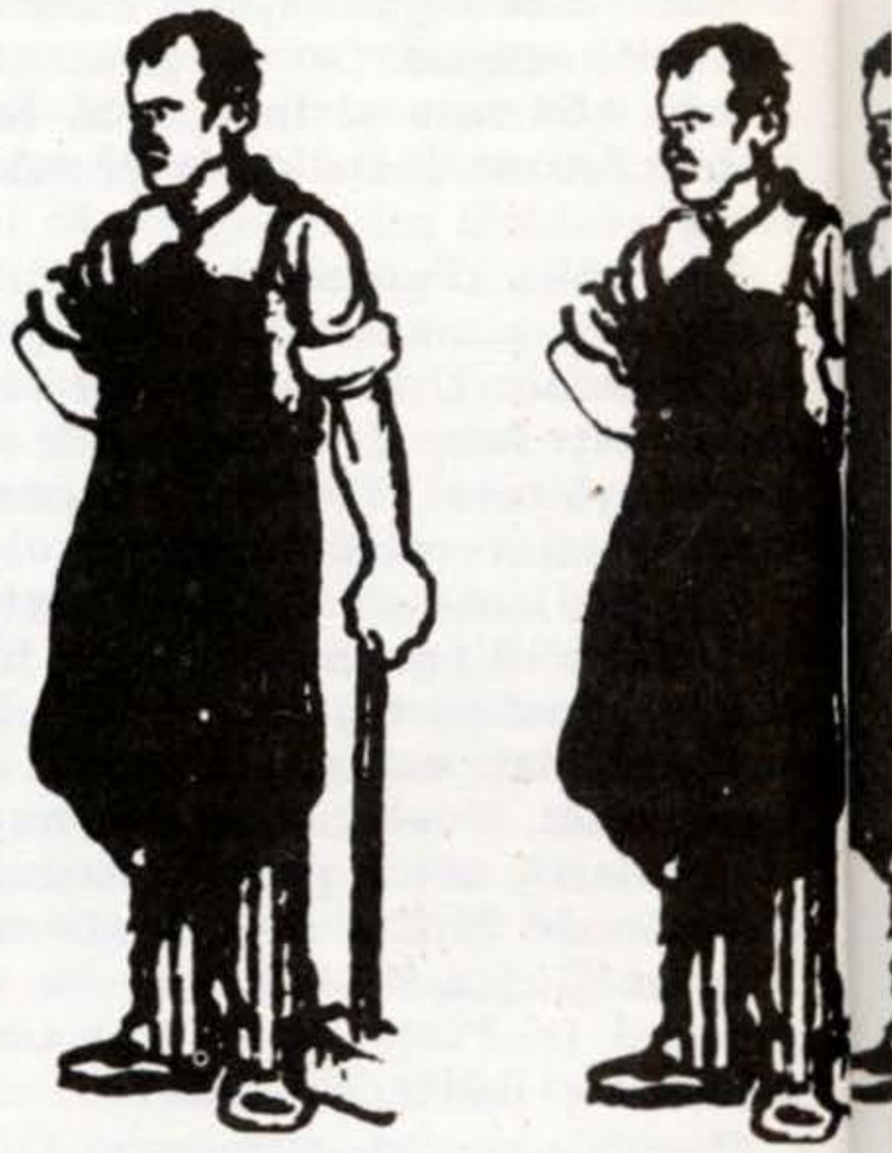

Dr. GEORGETA TUDORAN

La 11 august 1920, mii de muncitori bucureșteni din cartierele Dealul Spirii, Filaret, Grand, Obor, Dudești etc. au încetat lucrul și s-au revărsat în valuri spre centrul orașului. La apelul conducerii Partidului Socialist și a sindicatelor, proletariatul a ieșit în stradă pentru a manifesta împotriva proiectului de lege privind reglementarea conflictelor colective de muncă. Timp de două ore, clădirea Ateneului — unde își desfășura pe atunci ședințele Camera Deputaților — a fost înconjurată de 40 000 muncitori. Mulțimea a scandat lozinci și a intonat cîntece revoluționare. Un grup de deputați purtînd flori roșii la butonieră, a ieșit să-i salute pe demonstranți. Grupul era compus din cei 20 deputați socialiști intrați în Parlament după alegerile din mai 1920. Alături de ei se aflau N.D. Cocea și dr. N. Lupu. Au fost întîmpinați cu vii aclamații de cei prezenți.

În jurul orei 11, o delegație socialistă, compusă din C. Popovici, Al. Oprescu, D. Grofu, Paul Mark, C. Burcă și alții s-au prezentat președintelui Camerei Deputaților — Duiliu Zamfirescu — înmînîndu-i următorul memoriu:

„Domnule Președinte,
Domnilor deputați,

Muncitorimea din Capitală, în întrunirile ce le-a ținut marți 10 august 1920 în opt săli publice, prin demonstrația de azi în fața Parlamentului, prin părăsirea lucrului în toate fabricile, atelierele, prin întrunirile și demonstrațiile ce vor avea loc mîine, joi 12 august, în toată țara, își spune cuvîntul ei față de intențiile guvernului de a răpi dreptul, libertatea și posibilitatea de a lupta prin arma ei legală, greva, în contra condițiilor grele de muncă și salar care țin clasa muncitoare în robie și mizerie, drept răpit prin proiectul de lege depus pe biroul Camerei“.

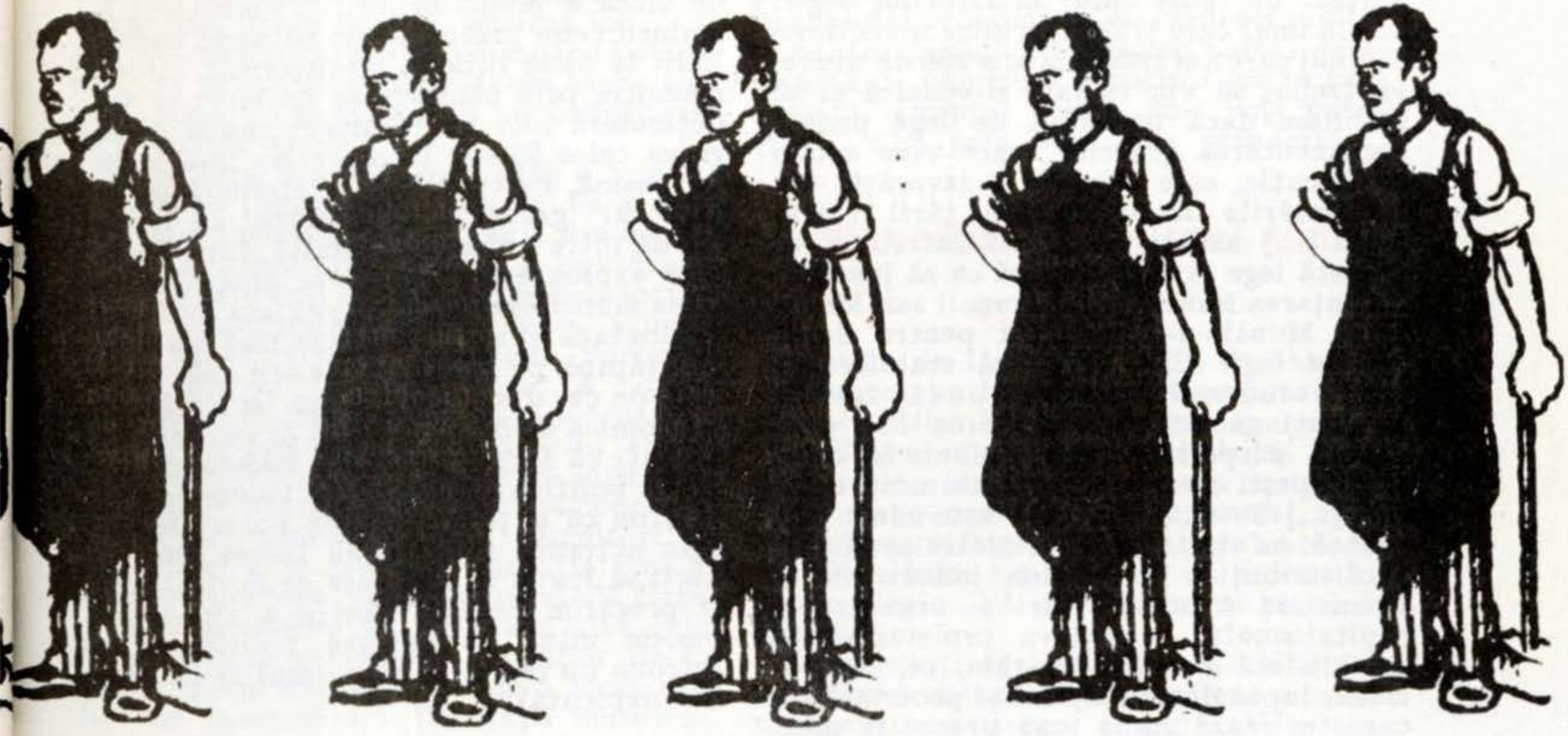

Un minister pentru o lege

Proiectul de lege pentru reglementarea conflictelor de muncă, elaborat de nou-înființatul Minister al Muncii, în fruntea căruia se afla Gr. Trancu-Iași, fusese prezentat Camerei în ședința din 3 august 1920. Sub pretextul asigurării libertății muncii pentru muncitori, dar, în fond, pentru apărarea societății capitaliste, care „să fie scutită de agitații și mișcări violente de natură să zdruncine temelia ordinei în stat", legea ce urma să fie adoptată urmărea stăvilirea avîntului luptelor muncitorești, prin interzicerea grevelor. Se prevedea astfel că „nici o încetare colectivă de lucru pentru cauze referitoare la condiții de muncă, fie din inițiativa patronului, fie din inițiativa salariaților nu va putea avea loc în vreunul din stabilimentele industriale și comerciale [...], înainte de a se fi îndeplinit procedura de împăciuire. Orice încetare colectivă de lucru pentru cauze străine celor arătate mai sus este interzisă prin legea de față". Această prevedere era valabilă pentru toate întreprinderile industriale, de orice natură, care întrebuințau un număr de cel puțin 10 salariați. Articolul 16 interzicea încetarea lucrului și în întreprinderile statului. Orice conflict ivit între muncitori și patronat urma a fi discutat între patron, delegația muncitorilor și un reprezentant al Ministerului Muncii, „pentru aplanarea prin bună învoială a conflictului". Încetarea lucrului era socotită delict de sabotaj, iar cei care se făceau vinovați erau pasibili de pedeapsă (amendă între 50 lei și 20 000 lei sau închisoare de la 3 luni la 1 an).

Proletariatul din întreaga țară s-a ridicat cu hotărîre împotriva legii, care îi răpea dreptul la o armă principală de luptă, organizînd numeroase greve, întruniri și demonstrații de protest. O puternică ofensivă au desfășurat în Parlament deputații socialiști, care au cerut retragerea proiectului de lege. Între 5 și 12 august 1920, în fiecare ședință a Camerei au fost rostite cuvîntări împotriva acestei încercări de a încătușa posibilitățile de luptă ale muncitorilor. Au luat cuvîntul, rînd pe rînd, Gheorghe Tănase — deputat de Iași, Iosif Ciser — deputat de Petroșani, Alexandru Dobrogeanu-Gherea și Alexandru Dunăreanu — deputați de Prahova, Gheorghe Cristescu și Toma Dragu — deputați de Ilfov. Într-o cuvîntare înflăcărată, care făcea proba talentului său oratoric, Gh. Tănase a prezentat situația grea a muncitorilor din România, năzuin-

țele lor spre o viață mai bună. El s-a adresat cu mult curaj făuritorilor legii: „...Ca unul care trăiesc printre muncitori, ca unul care am trăit viața a 200 de greve, va trebui să viu în fața d-voastră și să stabilesc dacă proiectul de lege pentru reglementarea grevelor, care vine astăzi în discuție, este inspirat și izvorăște din frămîntările lăuntrice ale țării românești [...] Astăzi viu să mă întreb și eu: această lege este ea depusă ca să justifice înființarea Ministerului Muncii sau Ministerul Muncii s-a înființat pentru darea acestei legi? [...] Vreau să stabilesc că atunci cînd vrei să stîrpești un rău trebuie să cauți să stîrpești rădăcina lui, cînd vrei să stîrpești grevele, trebuie să cauți să stîrpești cauzele care determină acest rău [...] Pricina grevelor este mult mai adîncă, ea stă în anarhia dintre producție și distribuție, în anarhia industrială și financiară a acestei țări și organizarea capitalismului împotriva proletariatului nu vindecă această anarhie, ci, dimpotrivă, lupta dintre capital și proletariat o caracterizează mult mai precis și mult mai violent. Grevele nu vor înceta, nu stă în puterea noastră ca ele să înceteze și cu atît mai puțin, mi se pare, stă în puterea și voința d-voastră, d-le ministru — ele nu pot înceta decît o dată cu încetarea anarhiei capitalului".

În ziua următoare, după ce fruntașul țărănist V. Madgearu subliniase lacunele legii, din punct de vedere al aplicabilității sale la condițiile concrete ale luptelor muncitorești din România, a vorbit deputatul majoritar M. Vlădescu. Acesta a încercat să demonstreze că legea supusă dezbaterii nu era nici polițistă, nici reacționară, cum o caracterizau deputații socialiști; după părerea sa, legea era necesară pentru a stăvili lupta muncitorilor care — arăta el — „v-am spus-o și v-o repet, că sînt cu ochii spre Rusia și în această privință ați văzut aci declarațiunile pe care le-au făcut fruntașii socialiști".

Al. Dunăreanu, în numele muncitorilor din Prahova, a respins proiectul de lege: „Ducem lupta hotărîtă în contra oricărei legi de asuprire a claselor muncitorești — a spus, între altele, deputatul socialist. Și cum această lege conține în ea multe părți rele și prea multe sancțiuni, iar drepturi pentru clasa muncitorească foarte puține, din acest punct de vedere noi sîntem în contra acestei legi". Referindu-se la mențiunea din proiectul de lege privind asigurarea dreptului la muncă pentru muncitori, Dunăreanu a subliniat că nu poate fi vorba de libertatea muncii în capitalism, „căci într-un astfel de regim, libertatea muncii înseamnă numai dreptul de exploatare cît mai mare din partea capitalului. Libertatea muncii nu este asigurată decît numai prin organizațiunea de clasă a muncitorilor...". Vorbitorul a amintit celor prezenți cum bătuseră petroliștii la ușile tuturor ministerelor, cu un memoriu prin care cereau de lucru și nu obținuseră nici un rezultat; numai după greva celor 25 000 lucrători au fost luate în seamă cererile lor. Referindu-se la „izvorul" grevelor, el a arătat că lupta „se dă între o clasă și cealaltă, între clasa care exploatează fără să se gîndească la clasa muncitorească și între clasa care este exploatată și care tinde cît mai mult să fie stăpînă pe produsul muncii sale [...]. Iată de ce, d-lor, este strîns legată lupta economică de lupta politică și veniți și ne acuzați că facem nu grevă economică, ci grevă politică; noi știm ce facem pentru că știm că și prin acțiunea economică și prin acțiunea politică nu facem altceva decît să lovim în acei care ne exploatează și pregătim terenul pentru a ajunge să punem mîna pe puterea politică și a întrona un regim în care omul să nu mai fie exploatat".

„D-le ministru, răpiți un drept firesc!"

Iosif Ciser, reprezentant al muncitorilor din Transilvania, s-a adresat celor prezenți: „Ieșiți afară din Calea Victoriei, duceți-vă la margine, la periferie, la mahala și veți vedea pe muncitorul român, cu fața palidă, cu hainele numai zdrențe, cu hrana care o are compusă din castraveți și pîine, vedeți aceasta și atunci veți înțelege pentru ce sînt greve. Atunci veți înțelege de ce luptă proletariatul pentru îmbunătățirea situației sale". Ciser a denunțat măsurile luate de autorități împotriva puternicelor organizații muncitorești din Transilvania care numărau aproximativ 186 000 membri subliniind că și după suspendarea acestor organizații activitatea muncitorească a continuat, adunările desfășurîndu-se în conspirativitate. „Și organizațiunile muncitorești tot nu le-am lăsat să se piardă, căci aceasta este viața și viața nu se poate ucide, d-lor!".

Măsurile preconizate, a arătat apoi vorbitorul, urmăreau să dezbine pe muncitori și să-i elimine din sfera activității politice. Totodată, suspendarea organizațiilor muncitorești crea o situație avantajoasă capitaliștilor, căci în caz de grevă, tratativele nu se mai desfășurau între reprezentanții organizațiilor sindicale și patroni, ci între patroni și persoane izolate, nereprezentative, sau fruntași ai sindicatelor galbene. Cerînd cu hotărîre retragerea legii, Ciser a arătat

că acest proiect „nu urmăreşte aplanarea conflictelor dintre muncă şi capital, ci urmăreşte, pur şi simplu, oprirea lor [...] Loveşte dreptul de grevă, permiţînd patronilor să intensifice exploatarea muncitorilor, ştiindu-i pe aceştia în imposibilitate de a declara greve".

În şedinţa din 7 august 1920 a vorbit Alexandru Dobrogeanu-Gherea. El a răspuns mai întîi atacurilor unuia din deputaţii reacţionari care ţinuse o cuvîntare plină de calomnii la adresa mişcării socialiste. Demonstrînd netemeinicia acuzaţiilor aduse mişcării socialiste, vorbitorul a afirmat cu convingere că „dacă este o mişcare democratică în ţara aceasta, prin organizaţiunea ei, prin felul ei de conducere, [aceasta] este singură mişcarea socialistă". Pornind de la analiza concretă a relaţiilor existente între muncitori şi capitalişti, el a dezvăluit situaţia grea a muncitorilor care, nevoiţi să-şi vîndă forţa de muncă patronilor, nu aveau altă cale de a impune majorarea salariilor decît greva: „D-le ministru, printr-o asemenea lege de încătuşare a libertăţii muncitorimii, d-voastră răpiţi un drept firesc, un drept natural, un drept legitim în societatea de astăzi: dreptul de grevă".

Toma Dragu a contestat, de asemenea, dreptul legiuitorilor de a răpi muncitorilor posibilitatea de a declara grevă. Grevele — a subliniat vorbitorul — urmăresc ţeluri precise şi concrete şi izvorăsc din condiţiile grele existente. „Cînd îi e bine muncitorului în uzină, d-le ministru, cînd legea e respectată faţă de el, cînd i se dă o bună parte din produsul muncii lui, cînd e tratat de către patron cu respectul cuvenit demnităţii lui de om, vă asigur că puteţi veni acolo să propovăduiţi încetarea lucrului: nu veţi reuşi pentru că raţiunea grevei va lipsi".

„Ceea ce urmăriţi prin această lege — a spus el, adresîndu-se reprezentanţilor guvernului şi deputaţilor majoritari — e sfărîmarea mişcării socialiste din ţară. D-lor, n-aţi putut sfărîma mişcarea noastră prin mijloace de represiune brutală, n-aţi putut-o sfărîma prin punerea armatei în serviciul patronilor, n-aţi putut-o sfărîma prin prigoană, prin bătăi, prin schingiuiri şi prin asasinate, ca la 13 decembrie 1918 şi vă închipuiţi că după ce aţi sleit toată gama mijloacelor samavolnice şi brutale contra muncitorimii organizate, veţi izbuti cu această lege să daţi lovitura de graţie conducerii noastre socialiste?". Deputatul socialist a exprimat cu fermitate convingerea sa în imposibilitatea de a stăvili lupta proletariatului: „Orice încetare de lucru pornită din nevoia clasei muncitoare de a-şi îmbunătăţi soarta e legitimă, oricît aţi căuta să tăgăduiţi aceasta prin legi cum e cea de faţă. Fiţi siguri că cu toate ameninţările şi cu toate pedepsele, se vor face greve şi cu caracter economic şi cu caracter politic şi pentru cauze care privesc numai demnitatea de oameni a muncitorilor în ţara aceasta. Dreptul acesta nu-l veţi putea stăvili nici prin lege, nici prin forţă!".

„Muncitorii ştiu mai bine ce vor..."

În ziua de 11 august 1920, dezbaterile în Cameră au fost şi mai furtunoase. În timp ce, aflat la tribună, un deputat din majoritate saluta proiectul legii supus dezbaterii, de afară se auzeau strigătele de protest şi ecourile **Internaţionalei**, intonată de muncitorii aflaţi în jurul Ateneului. N. Iorga s-a adresat cu ironie lui Trancu-Iaşi: „Vă caută, duceţi-vă să le vorbiţi!".

De pe poziţii socialiste a vorbit N.D. Cocea, care a demascat, de asemenea, caracterul antimuncitoresc al legii. „Veţi înţelege — a spus Cocea — că legea d-lui Trancu nu se adresează decît în favoarea celor de sus şi în paguba celor de jos; atunci d-voastră să judecaţi imparţial şi să spuneţi cine are dreptate, autorii acestei legi poliţiste sau reprezentanţii Partidului Socialist, îndărătul cărora stă masa imensă a muncitorilor care defilează şi acum prin faţa Parlamentului".

Trancu-Iaşi a încercat, la un moment dat, să nege faptul că legea lovea în interesele muncitorilor, ceea ce a stîrnit replica promptă a doctorului N. Lupu: „Muncitorii ştiu mai bine ce vor. Cei 40 000 muncitori organizaţi care au defilat astăzi înaintea Camerei nu ţi-au cîntat d-tale osanale, ci au venit să protesteze".

În cursul aceleiaşi zile a vorbit şi deputatul socialist Ilie Moscovici. El a prezentat o declaraţie scurtă care exprima starea de spirit reală ce domnea printre muncitori faţă de această lege: „Am vrut pe cale parlamentară, am vrut prin argumentaţii, aici în faţa d-voastră să vă arătăm nedreptatea care se comite cu această lege, n-aţi vrut însă să ţineţi seama de spusele noastre şi de aceea cuvîntul a trecut direct de partea muncitorimei. Muncitorimea şi-a spus cuvîntul în întrunirile de ieri şi l-a spus în manifestaţiunile de azi din faţa Parlamentului, cînd au trecut pe aici zeci de mii de oameni [...] D-lor, grupul parlamentar socialist se asociază la această declaraţie a muncitorilor din ţara românească, grupul parlamentar socialist declară că această lege este anticonstituţională, pentru că opreşte dreptul de organizare al muncitorimii şi opreşte dreptul de grevă, singura armă pe care muncitorul o are pentru

apărarea intereselor sale". El a cerut apoi retragerea proiectului de lege care, în cazul în care va fi adoptată, va fi ignorată de muncitori.

Dezbaterile generale în jurul legii s-au încheiat cu discursul lui Trancu-Iași.

„Pe calea de arbitrar, de samavolnicie..."

În ședința din 12 august au început discuțiile pe articole. Alexandru Dobrogeanu, din partea socialiștilor, a încercat să determine respingerea articolelor 2 și 3, care prevedeau sancțiuni pentru cei ce vor participa la organizarea grevelor muncitorești. A fost însă întrerupt de nenumărate ori. În pofida protestului său: „Eu sînt chemat aici ca să apăr interesele lucrătorilor și nu pot tolera ca să fim împiedicați în misiunea noastră", consultînd adunarea, Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei, i-a ridicat cuvîntul și a suspendat ședința. S-a stîrnit scandal și s-au schimbat replici ascuțite pe care stenograma dezbaterilor parlamentare nu le-a reținut.

La redeschiderea ședinței, Alexandru Dobrogeanu continua să stea la tribună, în ciuda amenințărilor majorității și ale președintelui. Permițîndu-i-se, în sfîrșit să vorbească, el a cerut să i se citeze măcar un singur articol din regulamentul de funcționare a Camerei, care acordă președintelui dreptul de a ridica cuvîntul unui orator. Nu a fost luat în seamă și s-a trecut la votarea articolului 2, deși mai ceruse cuvîntul și Toma Dragu. În semn de protest, întregul grup parlamentar socialist, cu excepția lui Alexandru Dobrogeanu, a părăsit incinta Camerei. Deputatul socialist a făcut acum o nouă încercare de a determina eliminarea articolului 3: „În situațiunea reală de fapt, această atitudine legislativă nu poate să aibă alt efect, d-le ministru, decît să încurajeze autoritățile administrative și polițienești, care și pînă acum au mers pe calea aceasta de arbitrar, de samavolnicie și nedreptățire a clasei muncitorești față de capital, ca să pornească cu mai multă violență pe calea urmată pînă acum".

Imediat s-a cerut închiderea discuțiilor. S-a ridicat însă Virgil Madgearu, care și-a exprimat nedumerirea în legătură cu modul în care majoritatea dorea să voteze legea, „o lege care nu e acceptată de unanimitatea muncitorimii din țara românească, precum și de cel puțin o treime din acest Parlament". Dar nu a fost luată în seamă nici intervenția sa. Articolul 3 a fost pus la vot și admis fără modificări. Atunci a cerut cuvîntul N. Iorga. În numele opoziției, el a declarat că față de această grabă a majorității, care împiedică intervențiile celor ce au ceva de spus, se retrage din Cameră „pînă la votarea acestei legi". Restul articolelor s-a votat, cu mici modificări, care nu afectau însă caracterul general al legii. În după-amiaza aceleiași zile, 12 august 1920, legea care stîrnise atîtea proteste din partea muncitorilor și a reprezentanților lor în Parlament, a fost adoptată de Cameră, în lipsa opoziției și a grupului de deputați socialiști.

A fost însă o măsură zadarnică. Așa cum arătaseră deputații socialiști, arbitrara plăsmuire nu a putut stăvili lupta sutelor de mii de muncitori organizați. În perioada imediat următoare, la marea grevă generală din octombrie 1920, proletariatul român a demonstrat din nou capacitatea și forța sa de luptă pentru drepturile vitale, pentru un viitor mai bun.

PLANȘELE NOASTRE

① Ceramică de la Ocnița cu elemente de veche tradiție dacică **(Revelatorii descoperiri arheologice la Ocnița-Vîlcea, p. 2)**

② Splendide mărturii din străvechile creații artistice ale poporului chinez:
③ cutie de sticlă policromă, perioada dinastiei Sung, 960-1279 e.n. și pictură în lac pe un panou de lemn, perioada dinastiei Wei de Miazănoapte, 386-534 e.n. **(Clio anunță, p. 71)**

④ Fragment din tabloul votiv de la Voroneț: tînărul personaj din stînga este oare Alexandru? **(O biografie nescrisă, p. 14)**

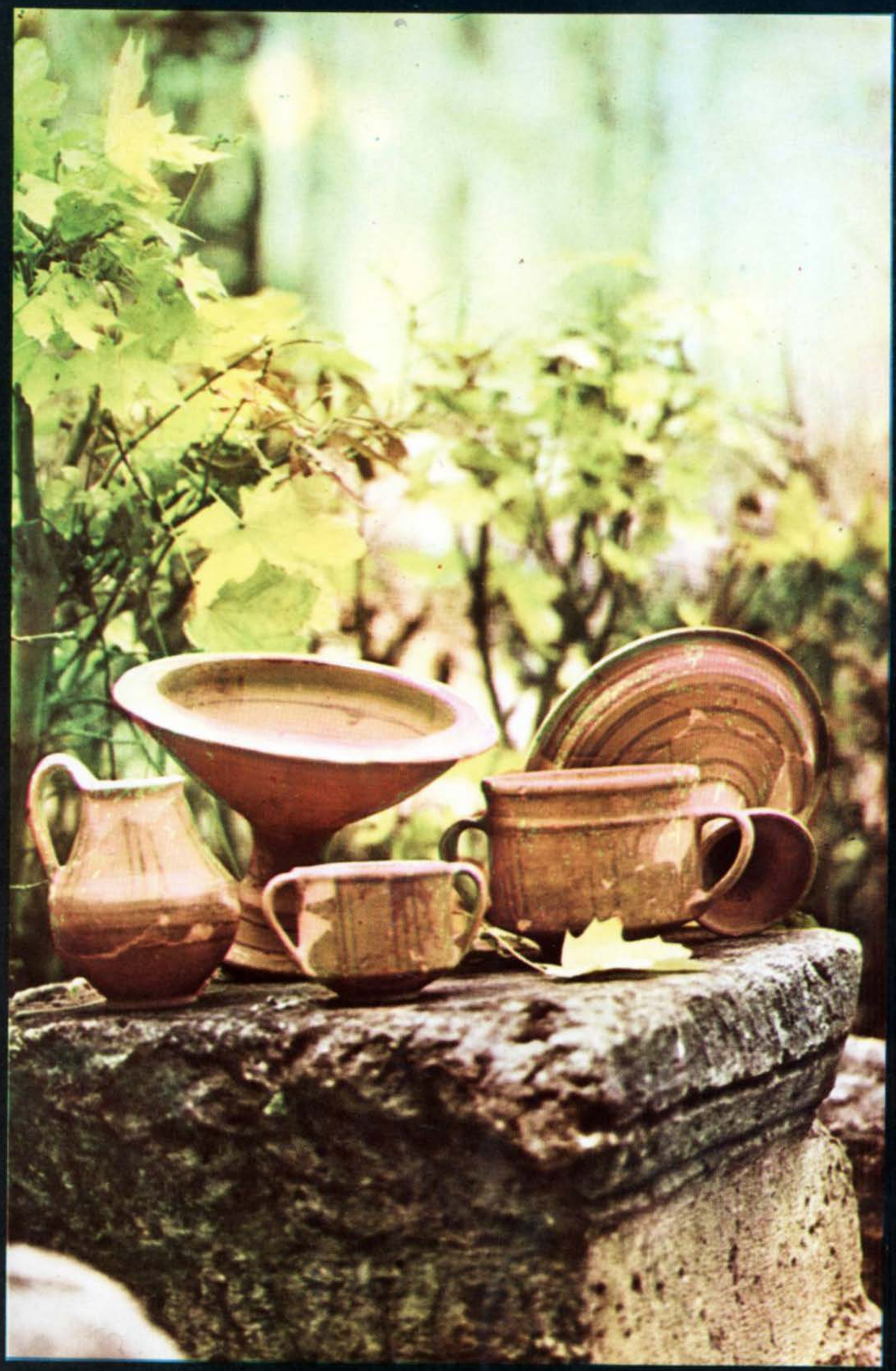

Zîmbete din cronică

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

Reclamă

Abatele Terray (1715-1778), controlor de finanţe pe timpul regelui Franţei Ludovic XV (1715-1774), ţinea, la intrarea casei sale, un papagal care striga într-una: „Hoţii! Hoţii!".

— După cum se vede, comenta un glumeţ, papagalul acesta are obiceiul să anunţe sosirea stăpînului.

Gheorghe MARICHESCU,
Braşov

Uimire

Aflat în vizită la Abraham Lincoln, un lord rămase uimit văzîndu-l pe preşedintele Americii curăţindu-şi singur ghetele.

— În Anglia nu se întîmplă la fel? întrebă Lincoln.

— Oh, nu Sir. Există servitori care curăţă ghetele stăpînilor.

— Şi atunci stăpînii ale cui ghete le curăţă? se interesă Lincoln.

Vasile I. LUNGAN,
Hunedoara

Dorinţă

V. Hugo primi într-o zi vizita unei doamne. După ce citi un lung şi plictisitor poem, aceasta se destăinui scriitorului:

— Maestre, aş vrea să mă fac poetă. Se poate?

— De ce nu? Şi eu aş vrea să fiu balerină, replică Hugo.

V. STAMATE,
Măcin

Uniforma

Jean Cocteau (1889-1963), supranumit „copilul teribil al literaturii franceze", făcea parte dintre „nemuritorii" Academiei.

La un dineu, la care era îmbrăcat în ţinuta tradiţională de academician, se afla lîngă un general american. Acesta, după ce i-a cercetat atent fracul verde cu broderii aurii, sabia, bicornul, l-a întrebat:

— Artilerie?

— Nu, „geniu", i-a răspuns Cocteau.

Al. PAULENCU,
Suceava

Lege

O lege engleză, promulgată în sec. XVIII prevedea:

„Orice femeie, de orice vîrstă, rang social, profesiune, fecioară sau văduvă, care va căuta să impună măritişul sau să seducă, folosindu-se în acest scop de parfumuri, vopsele, farduri, cosmetice, dinţi artificiali, păr fals, tocuri înalte sau alte procedee de acest fel, va fi pedepsită prin lege şi orice căsătorie contractată în felul acesta va fi socotită nulă şi neavenită".

Dan IVAN,
Brad

Negustori

George Bariţiu şi Timotei Cipariu se aflau în 1836 la Vîlcele, unde discutau împreună cu negustorii braşoveni Iuga şi Orghidan, printre altele şi proiectul înfiinţării unei gazete româneşti la Braşov.

— Cine sînt cei cu care staţi de vorbă, au fost întrebaţi cei doi negustori.

— Comercianţi, ca şi noi. Cum însă îmbrăcămintea celor doi nu părea a fi de negustori, întrebările au continuat.

— Şi ce fel de negoţ fac?

— De substantive.

V. I. OPRIŞU,
Deva

Doar cu chipiu

Cînd, în toamna anului 1924, apăruse zvonul că guvernul liberal prezidat de I.I.C. Brătianu intenţiona să se retragă de la putere, Stelian Popescu, directorul ziarului **Universul**, a solicitat o audienţă primului ministru.

— Am venit să vă spun, domnule Brătianu, că Partidul Naţional nu înţelege să ridice nici o obiecţie în privinţa datei la care, în înţelepciunea d-voastră, veţi crede că interesele ţării permit ca Partidul Liberal să se retragă de la putere. Singura noastră mîhnire constă în faptul că pregătiţi succesiunea generalului Averescu.

— Eu sînt agricultor, d-le Popescu, răspunse primul ministru. D-ta ştii ce face un bun agricultor, îndată ce a terminat semănatul?

— Nu, domnule Brătianu, căci n-am făcut niciodată agricultură.

— Atunci află de la mine. Primul lucru pe care-l face un agricultor după terminarea semănatului este să aşeze o sperietoare pentru a nu lăsa ciorile să mănînce sămînţa.

— În cazul acesta, răspunse Stelian Popescu, rîzînd, am putea fi şi noi momîia.

— Nu, căci dv. nu aveţi chipiu, a încheiat Ionel Brătianu.

L. BRAŞOVEANU,
Bucureşti

Prof. MIHAI BERZA:

ROMÂNIA ŞI COLABORAREA ÎN DOMENIUL STUDIILOR SUD-EST EUROPENE

Al III-lea Congres internaţional de studii consacrate acestei zone

Interesul ştiinţific manifestat în România pentru istoria şi cultura popoarelor din sud-estul Europei are o veche tradiţie. Fără a mai pomeni de cercetările în această direcţie ale savanţilor români din secolul trecut, e destul să amintim că, încă din preajma primului război mondial, Nicolae Iorga, unul din promotorii studiilor sud-est europene, cărora le-a consacrat o însemnată parte din opera sa, întemeia la Bucureşti Institutul pentru studiul Europei de Sud-Est, **inaugurat în ianuarie 1914. De îndată, acest institut a început să publice un buletin în limba franceză, transformat din 1924 în** Revue historique du Sud-Est européen. **După moartea lui Iorga, profesorul Victor Papacostea a pus bazele** Institutului de studii şi cercetări balcanice, **care a publicat cel de-al doilea periodic românesc consacrat acestei zone, revista** Balcania.

Unui interes tot mai viu pentru tradiţiile de cultură ale popoarelor sud-est europene, ca şi politicii de pace şi colaborare în Balcani promovate de guvernul român, le-a corespuns întemeierea în 1963 a Institutului de studii sud-est europene **din Bucureşti, în cadrul căruia s-au întreprins, în cursul acestor zece ani, numeroase cercetări cu caracter istoric, literar, artistic, etnografic, sociologic etc., pentru mai buna cunoaştere a civilizaţiilor sud-estului european şi a legăturilor poporului român cu popoarele balcanice. Institutul publică, de asemenea, cu o largă colaborare internaţională, o revistă în limbi de circulaţie internaţională,** Revue des études sud-est européennes, **aflată acum într-al unsprezecelea an de apariţie. El întreţine întinse legături cu instituţiile similare din celelalte ţări din sud-est, în care membrii săi întreprind frecvente călătorii de studii, ţin conferinţe şi lecţii în universităţi sau colaborează la publicaţiile de specialitate. Institutul asigură şi asistenţa ştiinţifică pentru numeroşi cercetători străini cu preocupări asemănătoare.**

Problemele sud-estului european preocupă şi pe alţi specialişti din institutele de cercetare din Bucureşti sau din provincie, în timp ce în universităţile României se acordă o atenţie deosebită istoriei, limbii şi literaturii popoarelor din această zonă.

Principalul organism care asigură colaborarea între savanţii din diferite ţări în domeniul cercetării sud-estului european şi pentru ansamblul ştiinţelor sociale este Asociaţia internaţională de studii sud-est europene **(AIESEE). Constituită în 1963, sub auspiciile UNESCO, ea s-a născut dintr-o iniţiativă românească şi îşi are sediul la Bucureşti. Înmănunchind eforturile oamenilor de ştiinţă din 18 ţări din Europa şi din afara Europei, ea sprijină cu deosebire cercetările comparative şi interdisciplinare, menite să pună în lumină fenomenele complexe care au dat un caracter original civilizaţiilor sud-est europene şi rolul acestora de verigă de legătură, în cursul veacurilor, între Orient şi Occident.**

Între 4 şi 10 septembrie 1974, urmează să aibă loc la Bucureşti cel de-al treilea Congres internaţional de studii sud-est europene. În perspectiva acestui important eveniment ne-am adresat profesorului Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene, **rugîndu-l să prefaţeze în cîteva cuvinte viitorul forum al balcanologilor din lumea întreagă.**

— Care sînt obiectivele congresului de la București?

— La București, cercetătorii trecutului și prezentului Europei de Sud-Est se vor întîlni pentru a treia oară în mai puțin de un deceniu. Congresele lor au fost inaugurate la Sofia în 1966, continuate la Atena în 1970, iar acum este rîndul Capitalei noastre să găzduiască cea de-a treia întîlnire a celor preocupați de istoria, literatura, arta, folclorul, într-un cuvînt de întreaga realitate sud-est europeană. Obiectivele sînt ambițioase. Ne vor preocupa, după cum vedeți, nu anume aspecte sau epoci, ci societatea balcanică ca un întreg. Un întreg bogat prin diversitatea sa, dar cu multe puncte convergente, care-i dau unitate și specificitate, care îndeamnă pe cercetător a-i defini tipul, structura particulară, diferită de cea a altor subzone.

Noutățile vor fi, desigur, numeroase, atît în ceea ce privește materialul pus în discuție, cît și interpretările generale; așteptăm de aceea discuții vii, din care știința sud-estului european nu poate decît cîștiga.

— Ce teme principale vor fi dezbătute și ce nume ilustre în domeniul acestor cercetări s-au anunțat?

— Temele congresului au fost stabilite de comitetul Asociației internaționale de studii sud-est europene (AIESEE), avîndu-se în vedere o cît mai completă reprezentare a diferitelor discipline și epoci și, de asemenea, urmărindu-se evitarea repetării unor teme deja discutate la trecutele congrese.

Congresul va avea secții de istorie, lingvistică, literatură, folclor, etnografie, artă, drept și instituții, fiecare cu teme-cadru de larg interes, cum ar fi „Mediterana și Balcanii în proto și preistorie", „Geneza popoarelor sud-est europene", „Relațiile Imperiului otoman cu statele europene", „Ideologia social-politică în epoca modernă și contemporană", „Evoluția limbilor literare", „Tradiție și inovație în folclor și artă", „Civilizația urbană și influența ei asupra modului de viață tradițional", „Contribuția Europei de Sud-Est la dezvoltarea dreptului internațional" etc. Cît privește participarea, sperăm să fie numeroasă și de valoare. Printre cei peste 100 participanți pe care îi așteptăm, se află învățați de prestigiu din întreaga lume, cum ar fi acad. Vl. Gheorghiev și prof. N. Todorov, directorul Institutului de balcanistică din Sofia, profesorii Th. Dimaras și D. Zakythinos din Grecia, prof. A. Buda, președintele Academiei albaneze, prof. M. Emerit din Franța, D. Markov, directorul Institutului de studii slave și balcanice din Moscova, profesorii americani I. Sanders și A. Lord, profesorul K.D. Grothusen de la Universitatea din Hamburg, profesorul A. Pertusi de la Universitatea din Milano; sînt desigur numai cîțiva din specialiștii care sîntem convinși că vor onora congresul.

— Cu ce se vor prezenta cercetătorii români?

— Cercetătorii români vor fi prezenți la toate secțiile congresului, avînd a confirma binemeritatul și tradiționalul prestigiu de care se bucură știința românească în ansamblul studiilor sud-est europene. Vom urmări în primul rînd a pune în evidență contribuția originală românească la dezvoltarea civilizației în această parte a Europei, apoi legăturile, de toate felurile, dintre poporul român și popoarele balcanice, ajutorul dat acestora în lupta lor de emancipare națională. Sperăm să prezentăm comunicări alcătuite în spirit comparativist, care să lumineze nu fenomene particulare unui popor, ci interdependențele, influențele reciproce, trăsăturile comune sau asemănătoare.

— Dat fiind că studiile sud-est europene sînt dezvoltate nu numai în această regiune, ci în numeroase alte țări, care credeți că este semnificația acestui interes?

— Într-adevăr, centre de studii sud-est europene se află practic în întreaga lume; cel dintîi cu acest nume a fost înființat la București în 1913, de Nicolae Iorga. Astăzi, institute sud-est europene sau de balcanistică funcționează la Sofia, Salonic, Adrianopol, Belgrad ca și la Moscova, Viena sau München. În afara Europei, o dezvoltare însemnată o cunosc studiile sud-est europene în Statele Unite ale Americii. Interes legitim, dacă ne gîndim că această zonă a dat naștere unora din cele mai strălucite civilizații cunoscute de istorie, a creat valori ce stau la temelia societății moderne. Dar interesul lumii științifice pentru lumea sud-est europeană nu se limitează la trecut; trăiesc în această zonă popoare, ale căror tradiții și dezvoltare actuală și căi de evoluție constituie tot atîtea pasionante programe de studii pentru sociologi, politologi, viitorologi etc. Sînt șase popoare care trăiesc în țări cu orînduiri social-politice diferite, dar care toate doresc a face din zona Balcanilor o zonă a păcii și a bunei înțelegeri.

Interviu consemnat de:
Ioana URSU

„FIUL CERULUI“
DEVINE SIMPLU CETĂȚEAN

Din memoriile ultimului împărat al Chinei,

Aisin Giorro Pu Yi

La publicarea memoriilor unor mari personalități nu este totdeauna necesar ca cititorul să fie informat asupra interesului pe care îl pot prezenta scrierile acestora. Cartea de față, din care prezentăm cîteva fragmente, nu face însă parte dintr-o astfel de categorie de lucrări. Autorul ei, Aisin Giorro Pu Yi, nu beneficiază decît de semnificația funcției sale, aceea de a fi fost ultimul împărat al dinastiei manciuriene Țing, care a cîrmuit China vreme de peste 250 ani. Urcat pe tron în 1908, în vîrstă de doi ani, Pu Yi devenit împăratul Süen Tung a fost detronat ca urmare a revoluției burghezo-democrate din 1911, cînd a fost proclamată Republica Chineză. În acest fel, Aisin Giorro Pu Yi a rămas cunoscut ca cel din urmă suveran al Imperiului chinez. Cu el s-a încheiat, pentru totdeauna, șirul lung de „Fii ai cerului", cum erau denumiți împărații aflați în fruntea Chinei timp de cîteva milenii.

Dinastia căreia îi aparținea fostul împărat Pu Yi apare în istoria Chinei la începutul secolului XVII. În această perioadă, triburile manciuriene de rasă tungusă, cu o populație puțin numeroasă, aflate pe teritoriul Manciuriei actuale s-au unit într-o formațiune statală cu caracter preponderent militar, care a primit numele de statul Țing. În anii următori, armatele noului stat și-au încercat forțele în expediții de jaf pe teritoriile statelor învecinate. În prima jumătate a sec.XVII, răscoalele țărănești din China, care au marcat sfîrșitul dinastiei Ming se transformaseră într-un puternic război țărănesc. În 1644 trupele răsculate pătrund în Pekin. În acel moment, clica feudală chineză cheamă în ajutor armatele manciuriene. Profitînd de slăbiciunea curții Ming, manciurienii ocupă Pekinul și îl transformă în capitala statului Țing. Hanul manciurian se proclamă împărat al Chinei. Nicolae Milescu care a întreprins călătoria sa în China în timpul celui de-al doilea împărat manciurian, treizeci și doi de ani după instaurarea noii dinastii, remarca rezistența poporului chinez față de stăpînitorii manciurieni.

Stăpînirea manciuriană a reprezentat o povară grea pe umerii poporului chinez, constituind principala forță conservatoare care a impus perpetuarea neclintită a relațiilor feudale și a dus la rămînerea în urmă economică, tehnică și socială a Chinei în epoca modernă.

Începînd cu primele decenii ale sec. XIX, Imperiul Țing intră în decadență. Dinastia manciuriană este subminată de răscoalele țăranilor chinezi, dintre care cea mai importantă este răscoala Taipinilor de la mijlocul sec. XIX, de revoltele minorităților naționale, de agresiunile de tip colonialist, care devin tot mai frecvente și cărora armata manciuriană, cu armele ei primitive, nu le poate face față. În anii de la sfîrșitul dinastiei Țing, China se transformase practic într-o semicolonie a puterilor imperialiste.

Domniile ultimilor împărați manciurieni n-au avut decît un caracter nominal, regența efectivă fiind exercitată de împărăteasa văduvă Țî Si. Personalitate odioasă, lipsită de scrupule și avidă de putere, Țî Si a dominat despotic vreme de aproape o jumătate de secol viața politică a Chinei, asigurîndu-și regența permanentă prin instalarea pe tronul țării a unor împărați minori, pe care-i asasinează apoi la vîrsta majoratului, în momentul în care aceștia încearcă să dea semne de eliberare de sub

tutela maternă. Guvernarea ei retrogradă, împinsă pînă aproape de sfîrşitul primului deceniu al sec. XX, constituie pagina cea mai întunecată a domniei dinastiei manciuriene în China.

La 10 octombrie 1911, sub conducerea lui Sun Yat Sen, a început revoluţia, care a obţinut abdicarea curţii imperiale şi a proclamat republica. Împărat al Chinei era în acel moment un copil în vîrstă de 5 ani, Pu Yi. După declanşarea revoluţiei, deşi nu mai exercita nici un rol în stat, împăratul a beneficiat în continuare de o serie de drepturi: a locuit tot în palatul imperial, a întreţinut o numeroasă suită, desfăşurînd o viaţă fastuoasă de huzur şi risipă.

După 1924, cînd a fost definitiv îndepărtat şi din palatul imperial, fostul împărat a început să urzească planuri vizînd restaurarea imperiului. Pe lîngă sprijinul cercurilor monarhiste interne, spera şi în ajutorul unor puteri străine. Refugiat din Pekin la Tientsin, pe teritoriul concesiunii japoneze, fostul împărat a intrat în legătură cu reprezentanţii militari ai unor state, întreţinîndu-şi visele de refacere a domniei.

Acestea au devenit şi mai accentuate după 1931, odată cu invazia armatelor japoneze în China de Nord-Est, cînd, pe teritoriul ocupat, agresorii niponi au înfiinţat statul marionetă „Manciuko". Satisfăcîndu-şi, fie şi în parte, dorinţa de putere, Pu Yi a acceptat „rangul" de împărat al acestui stat „Manciuko". Departe de a-şi fi recîştigat vechile şi mult rîvnitele sale drepturi imperiale, Pu Yi a devenit o simplă unealtă în mîinile ocupanţilor japonezi. Servindu-se de numele său, aceştia au instituit un regim de jaf şi teroare, căruia i-au căzut victime zeci de mii de locuitori ai acestei regiuni.

După înfrîngerea Japoniei, Pu Yi a ispăşit o serie de pedepse pentru vinovăţia sa. În decembrie 1959, el a fost eliberat şi i s-a îngăduit să se stabilească la Pekin. Anii de detenţiune au constituit pentru fostul împărat un experiment uman cu totul inedit. Pentru prima dată el a efectuat o muncă fizică, a luat cunoştinţă de adevărata istorie a Chinei, înfăţişată — aşa cum nu o cunoscuse niciodată pînă atunci — din punctul de vedere al maselor populare, a vizitat fabrici, mine şi comune populare şi mai ales s-a aflat în contact nemijlocit cu lumea reală din China. Omului căruia de mic copil i se insuflase credinţa naturii divine a persoanei sale i s-a oferit prilejul de a-şi confrunta mentalitatea şi viaţa anterioară cu datele istorice obiective. Rezultatul acestor introspecţii şi retrospecţii l-a constituit cartea sa **Prima jumătate a vieţii mele***, apărută la Pekin în 1964, din care am selectat fragmentele care urmează**.

După eliberarea din detenţiune, Pu Yi a lucrat mai întîi la Grădina Botanică din Pekin, apoi în calitate de colaborator al Comitetului pentru studierea materialelor istorice de pe lîngă Consiliul Consultativ Politic Popular al R.P. Chineze. În 1963, s-a căsătorit cu o simplă soră medicală. În octombrie 1967, Agenţia de presă China nouă a anunţat încetarea lui din viaţă.

Prin ce sînt interesante memoriile lui Pu Yi? Aşa cum subliniază unanim recenziile apărute pe marginea cărţii, lucrarea se remarcă, în primul rînd, prin bogăţia materialului documentar inedit, bazat pe documente de arhivă, pe amintiri personale, pe jurnale intime ale membrilor familiei imperiale şi pe alte surse pînă acum necunoscute în literatura de specialitate. Imagine a vieţii şi moravurilor curţii manciuriene din preajma revoluţiei din 1911, cartea lui Aisin Giorro Pu Yi oferă cititorului prilejul de a cunoaşte nu numai extraordinara opulenţă a traiului din „Cetatea interzisă", cum era denumit palatul imperial, contrastînd violent cu mizeria devenită proverbială a poporului chinez din acea epocă, dar şi de a preţui uriaşele transformări survenite în decurs de doar cîteva decenii în istoria contemporană a Chinei Populare.

B. WECHSLER
lector universitar

---

* **Wo dă ţien ban şăng**, Pekin, 1964. Cartea a fost tradusă în numeroase limbi străine: **Pervaia polovina moei jizni**, Moscova, 1968; **From Emperor to Citizen**, Londra, 1966 etc. etc.

** Ordinea fragmentelor, titlurile şi subtitlurile aparţin redacţiei.

DESTINE ÎN CETATEA INTERZISĂ

Un om care pentru prima dată în viață muncește ● Suverani înfiați ● „Robul bate-calul augustei străbunice" ● Surorile sînt de acord ● Un tată prudent și o flotă distrusă ● Pulsul împăratului este normal

4 decembrie 1959. Zi memorabilă a vieții mele. Înainte de această dată fusesem împăratul Süen Tung, ultimul suveran dintr-un lung șir de dinastii care stăpîniseră China vreme de 3000 ani. Mai tîrziu, devenisem și împăratul statului marionetă japonez „Manciuko", iar apoi criminal de război.

În acea zi din 1959, după zece ani de reeducare, mi s-a acordat de către Guvernul Popular o amnistie specială, fiind pus în libertate. Din acel moment am devenit un cetățean obișnuit al Republicii Populare Chineze, un om care, pentru prima dată în viața sa, urma să-și cîștige existența prin muncă proprie.

Ceea ce s-a petrecut în acea zi de decembrie va rămîne pentru totdeauna în amintirea mea. Toți deținuții din centrul unde se aflau închiși criminalii de război am fost chemați la o adunare generală. Acolo, depășind chiar cele mai îndrăznețe vise ale mele, mi-am auzit rostit numele, alături de ale altor criminali de război care beneficiau de amnistie din partea Curții populare supreme. Am izbucnit atunci într-un plîns nestăpînit, în vreme ce aplauzele nu mai conteneau în jurul meu. Plîngeam dintr-o emoție mult mai profundă decît bucuria care cuprinsese majoritatea prizonierilor la vestea că vor fi eliberați.

În 1956, pe cînd eram încă deținut, un ziarist englez m-a întrebat: „Nu vă întristează acest sfîrșit amar al ultimului împărat din dinastia Ţing?" Dacă întrebarea mi-ar fi fost adresată cu mai mult timp în urmă, sau chiar în primul ori al doilea an de închisoare, aș fi răspuns cu gratitudine interesului său pentru starea mizeră în care mă aflam. Dar, cu trecerea anilor, am ajuns să înțeleg măsura în care prima parte a vieții mele fusese cufundată în crimă și ticăloșie. Odată ce am înțeles acest lucru, locul în care mă aflam încetase de a mai fi o închisoare pentru mine. Dimpotrivă, am început să-l privesc ca pe arborele Bo din scripturile buddhiste, la umbra căruia am trecut și eu printr-o revelație și o recunoaștere asemănătoare celor prin care a trecut Gautama cînd a atins iluminarea De aceea i-am răspuns ziaristului că în întreaga istorie a Chinei în nici o dinastie nu a mai existat un alt ultim suveran al cărui viitor să se fi arătat atît de bun ca al meu. Situația mea fusese cu adevărat tristă doar ca monarh al dinastiei Ţing și apoi, ca împărat marionetă al statului Manciuko, într-o Chină semicolonială și semifeudală.*

Am remarcat pe fața gazetarului englez surprindere și neîncredere. Era, probabil destul de greu pentru el să-mi înțeleagă sentimentele. Și, totuși, acestea nu sînt de neînțeles pentru cine cunoaște povestea trecutului meu, a reformei prin care am trecut și a vieții mele prezente.

* Potrivit tradiției buddhiste, întemeietorul acestei doctrine religioase, Siddharta Gautama a atins iluminarea și a devenit Buddha meditînd neclintit vreme de patru săptămîni la rădăcina unui arbore care mai tîrziu a primit numele de „arborele Bo" sau „arborele iluminării" — *n. trad.*

Guvernatorul grădinilor

*M-am născut la Pekin în reședința marelui prinț Ciun, la 7 februarie 1906, în cel de-al treizeci și doilea an de domnie al împăratului Guangsü. Bunicul meu I Huan — la început prinț de rangul doi, apoi mare prinț Ciun — era al șaptelea fiu al împăratului Daoguang**.*

** Ultimii împărați ai dinastiei manciuriene s-au succedat după cum urmează: Daoguang (1821-1851), Sienfăng (1851-1862), Tungdji (1862-1875), Guangsü (1875-1908), Süen Tung (1908-1911) — *n.trad.*

Tatăl meu, Dzai Făng, era al cincilea fiu al bunicului meu. Primul, al treilea şi al patrulea fiu al bunicului muriseră în copilărie. Al doilea fiu — Dzai Tien, fusese înfiat de către mătuşa lui din partea mamei, împărăteasa văduvă Ţî Si, devenind ulterior împăratul Guangsü. De aceea, după moartea bunicului, titlul de mare prinţ Ciun a revenit — conform uzanţelor succesiunii nobiliare — tatălui meu. Eu eram fiul său cel mai mare.

Aveam aproape trei ani cînd, în a douăzecea zi a lunii a noua după calendarul lunar (13 noiembrie 1908) împărăteasa văduvă Ţî Si şi împăratul Guangsü s-au îmbolnăvit grav. Atunci Ţî Si a luat pe neaşteptate hotărîrea de a mă desemna moştenitor al tronului şi fiu adoptiv al împăratului Tungdjî (fiul ei care murise cu 33 ani în urmă). Două zile după ce am fost dus la palat, Guangsü s-a stins din viaţă, urmat la numai o zi de Ţî Si. În a noua zi a lunii a unsprezecea (2 decembrie, 1908) am urcat pe tron sub deviza* Süen Tung *(„Proclamarea unităţii")** Am devenit, astfel, cel de-al zecelea împărat al dinastiei Ţing şi ultimul împărat al Chinei. N-au trecut nici trei ani şi a izbucnit revoluţia din 1911, în urma căreia am fost înlăturat de la tron.*

Primele mele amintiri sînt legate de momentul abdicării. Dar pentru a înţelege mai bine evenimentele sub auspiciul cărora mi-am început domnia, şi care au dus, în cele din urmă, la sfîrşitul monarhiei în China, voi începe aceste pagini cu descrierea vieţii bunicului meu şi a familiei imperiale.

În ultima şi cea mai întunecată perioadă a dinastiei Ţing, familia marelui prinţ Ciun a slujit cu credinţă, vreme de o jumătate de secol, pe împărăteasa văduvă Ţî Si, căreia bunicul meu i-a fost devotat pînă la moarte.

Bunicul meu s-a născut în al douăzeci şi doilea an de domnie al împăratului Daoguang (1842) şi a murit în al şaisprezecelea an al domniei împăratului Guangsü (1890). Răsfoind însemnările genealogice ale familiei imperiale, aşa-numitele „tabele de jad", se poate observa că bunicul nu s-a bucurat de favoruri speciale în cursul celor unsprezece ani de domnie ai fratelui său mai vîrstnic, împăratul Sienfăng. La vîrsta de 9 ani, la urcarea pe tron a lui Sienfăng, bunicul a primit, potrivit obiceiului, titlul de prinţ de rangul al doilea. După moartea lui Sienfăng în 1862, cînd Ţî Si a fost numită împărătească văduvă, asupra bunicului au început să se reverse o întreagă serie de titluri şi de posturi: comandant al gărzii imperiale a steagului galben

* În realitate doi ani (după sistemul chinezesc un copil la naştere este considerat în vîrstă de un an) — *n.trad.*

** La urcarea pe tron a unui nou împărat era desemnată o deviză de domnie. Din acest moment, orice referinţă la persoana împăratului cu numele lui propriu era o impietate, în acest scop folosindu-se deviza de domnie (numele de împăraţi menţionate într-una din notele anterioare de exemplu, sînt, de fapt, devize de domnie) — *n. trad.*

Zidurile „Getăţii interzise" ascundeau ochilor curioşi lumea de huzur şi intrigi a curţii imperiale...

general-aghiotant, şef al ariergărzii suitei, guvernator al grădinilor şi parcurilor imperiale, şef al depozitelor vechi şi noi ale steagului galben, şef al depozitelor de muniţii şi de arme etc. La data aceea, bunicul împlinise abia douăzeci şi unu de ani. Nu încape îndoială că dacă a putut obţine o astfel de situaţie la o asemenea vîrstă, aceasta se datora faptului că Ţî Si, sora mai mare a soţiei bunicului, devenise împărăteasă văduvă. Dar lucrurile nu se limitau doar la atîta. O dată, în copilăria mea, am auzit povestindu-se următoarea întîmplare: într-un rînd, la reşedinţa prinţului a fost prezentată opera Istoria uciderii lui Cen Şî-mei. *În timpul ultimului act, la vederea sîngelui lui Cen Şî-mei, executat de către Bao Lung-tu, tatăl meu, pe atunci în vîrstă de şase ani, a izbucnit în plîns. Bunicul s-a schimbat la faţă şi a început să strige în auzul întregii asistenţe: „Cum de nu ţi-e ruşine! Eu la douăzeci şi unu de ani am izbutit cu mîinile mele să-l prind pe Su Şun. Cum ai să fii tu în stare să săvîrşeşti fapte măreţe în slujba statului?". Într-adevăr, prinderea lui Su Şun a constituit începutul strălucitei cariere a bunicului meu.*

Întîmplările la care se referea bunicul s-au petrecut în anul 1861. Cel de-al doilea război al opiului se sfîrşise în condiţii de pace umilitoare. Grav bolnav, împăratul Sienfăng, care se refugiase în provincia Jăhă, i-a chemat de pe patul de moarte pe demnitarii care fugiseră împreună cu el — trei miniştri şi cinci membri ai Consiliului de stat — şi în prezenţa lor l-a numit pe fiul său, Dzai Tşun, în vîrstă de şase ani, moştenitor al tronului. Pe demnitarii prezenţi i-a făcut tot atunci membri ai Consiliului de regenţă. În ziua următoare, Sienfăng a încetat din viaţă. Cei opt dregători, în frunte cu primul regent Su Şun — îndeplinind ultima voinţă a împăratului dispărut — l-au urcat pe tron pe Dzai Tşun, alegîndu-i deviza de domnie* Ţisiang *(„Domnia strălucirii") şi au luat puterea politică în mîinile lor.*

* În 1856 izbucnise un al doilea război între China şi unele state europene în legătură cu embargoul stabilit de autorităţile chineze asupra importului de opiu. În 1860, trupele unite anglo-franceze au ocupat Pekinul. Curtea imperială s-a refugiat în provincia Jăhă. În urma tratativelor cu puterile străine, curtea manciuriană a semnat un număr de noi tratate inegale, care au marcat un pas mai departe în transformarea Chinei într-o semicolonie a statelor imperialiste — *n.trad.*

Un mesaj într-o ceaşcă de supă

La puţin timp după aceea, din Jăhă a fost expediat în taină un mesaj din partea celor două văduve ale împăratului decedat.

Una dintre ele, Niuhulu, soţia lui Sienfăng, a fost cunoscută ulterior sub numele onorific de Ţî An. Mai era numită şi împărăteasa Palatului de răsărit. Cea de-a doua era Ţî Si sau împărăteasa Palatului de apus. La început, Ţî Si făcea

...pe care împărăteasa Palatului de apus, apriga Ţî Si (în centrul imaginii) o domina cu o neîmblînzită sete de putere

parte din suita împăratului în calitate de simplă concubină. Cînd a rămas însărcinată, ea a fost ridicată la rangul de concubină imperială de rangul doi. Fiul ei, Dzai Tşun a fost singurul băiat al împăratului Sienfăng, iar atunci cînd Dzai Tşun a devenit împărat, Ţî Si a primit de îndată titlul de împărăteasă văduvă. După aceea, nu ştiu cum a fost aranjat acest lucru, dar n-a apucat bine Ţî Si să devină împărătească că unul din cenzori* a început să le roage pe cele două văduve imperiale să preia ele regenţa. Propunerea, cum era de aşteptat, a stîrnit o aprigă împotrivire din partea lui Su Şun şi a celorlalţi membri al Consiliului de regenţă, care s-au referit la lipsa de precedent al unui asemenea caz în istoria dinastiei. Ţî An, care nu era iubitoare de onoruri, a rămas indiferentă la astfel de propuneri. În sufletul văduvei Ţî Si ardea însă setea de putere. A convins-o mai întîi pe Ţî An că regenţii au intenţii rele şi că pun la cale un complot. După ce a căpătat consimţămîntul ei, Ţî Si a trimis în secret un mesaj marelui prinţ Gung**, pe care l-a chemat în Jăhă pentru a face împreună un plan de acţiune. Su Şun şi partizanii lui, urmărind să-şi consolideze mai întîi puterea, au căutat prin toate mijloacele să împiedice stabilirea de legături între Pekin şi împărătesele văduve.

Există mai multe variante asupra modului cum Ţî Si a izbutit să înşele vigilenţa lui Su Şun şi să intre totuşi în legătură cu prinţul. Unii cred că scrisoarea ar fi fost dusă la Pekin de către un bucătar. Alţii spun că Ţî Si l-ar fi pălmuit în public pe eunucul ei favorit, An Dă-hai, şi ar fi poruncit apoi ca acesta să fie trimis la curte pentru a fi pedepsit în continuare. Cu acest prilej, An Dă-hai ar fi dus scrisoarea la Pekin. În tot cazul, mesajul a ajuns în mîinile prinţului Gung, care s-a grăbit să caute o ocazie de a pleca la Jăhă. În acest scop, el a înaintat de îndată o cerere de audienţă la împăratul Ţisiang. Gruparea lui Su Şun s-a opus, făcînd apel la un „înalt decret" în care se spunea că „lucrul cel mai de seamă este slujirea la postul încredinţat". Dar n-a putut să-i împiedice plecarea spre Jăhă. Tot fără folos s-a dovedit şi încercarea de a împiedica întîlnirea dintre prinţ şi împărătesele văduve, pe temeiul vechiului obicei potrivit căruia un bărbat nu trebuie să se vadă cu cumnatele lui.

Despre întîlnirea prinţului Gung cu împărătesele văduve au circulat mai tîrziu tot felul de zvonuri. Unii au afirmat că prinţul ar fi pătruns în palat deghizat în şaman; alţii spun că prinţul i-ar fi propus lui Su Şun să fie şi el de faţă la întîlnire, la care Su Şun n-a mai găsit ce motiv să invoce. Există şi o altă versiune: pe cînd marele prinţ săvîrşea ritualul aducerii de jertfe în memoria fratelui său, răposatul împărat Sienfăng, Ţî Si i-ar fi poruncit lui An Dă-hai să-i ofere prinţului o ceaşcă de supă cu tăieţei, pe fundul căreia se afla ascunsă o scrisoare. Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, întîlnirea a avut loc şi Ţî Si s-a înţeles cu prinţul Gung cum să procedeze. Îndată după înapoierea împărăteselor văduve la Pekin, cei opt membri ai Consiliului de regenţă au fost arestaţi, iar prinţul Gung a fost numit prinţ-regent. Doi mari prinţi au primit permisiunea de a-şi pune capăt zilelor. Su Şun a fost decapitat, iar ceilalţi cinci membri ai consiliului au fost aruncaţi în temniţă. Deviza de domnie a tînărului împărat a fost schimbată din Ţisiang, primind numele de Tungdjî, ceea ce înseamnă „Domnia comună" a celor două împărătese.

Cu aceasta a început istoria de patruzeci şi şapte de ani a regenţei împărătesei Palatului de apus. Meritul bunicului meu în lovitura de stat a constat în arestarea lui Su Şun, care tocmai se afla în drum spre Pekin, însoţind procesiunea care transporta în Capitală rămăşiţele pămînteşti ale fostului împărat. Datorită acestui fapt i-au fost acordate bunicului titlurile despre care am pomenit mai sus.

Inimă de mamă

Dacă la douăzeci şi unu de ani îi lipsea încă experienţa de viaţă, după încheierea celor treisprezece ani de domnie a împăratului Tungdjî, bunicul meu era pe deplin lămurit şi informat asupra culiselor curţii. Ca membru al familiei imperiale, ştia mai mult decît alţii despre moartea împăratului Tungdjî şi a soţiei acestuia, şi din această cauză a fost profund zguduit de cele întîmplate.

Potrivit istoriei neoficiale şi unui popular roman istoric, împăratul Tungdjî ar fi murit de o boală venerică. Eu am auzit că a murit de variolă. Îmbolnăvirea de variolă nu duce neapărat la moarte, dar Tungdjî a primit în timpul bolii o lovitură puternică, de pe urma căreia starea lui s-a înrăutăţit subit, aducîndu-i sfîrşitul. Se spune că lucrurile s-au petrecut în felul următor: într-un rînd, soţia lui Tungdjî a venit să-şi vadă soţul bolnav, povestindu-i, printre lacrimi, cum soacra ei, Ţî Si, îi face într-una scandal. Tungdjî a convins-o să rabde, spu-

---

* Instituţia cenzorilor exista în China pentru prevenirea abuzurilor din partea puterii centrale şi locale — *n. trad.*

** Al şaselea fiu al împăratului Daoguang, frate al împăratului Sienfăng şi, prin urmare, cumnat al celor două împărătese văduve. Prinţul Gung a condus tratativele de la Pekin din 1860, bucurîndu-se după aceea de sprijinul forţelor intervenţioniste străine. Cu ajutorul acestora, el a organizat în 1861 lovitura de stat care a adus-o la putere pe Ţî Si — *n. trad.*

nîndu-i că le va veni şi lor ziua. Ţî Si şi-a urît nora de la bun început şi a pus ca cei doi soţi să fie îndeaproape supravegheaţi. În ziua aceea, aflînd că împărăteasa se duce să-l viziteze pe Tungdjî, Ţî Si s-a ascuns într-o încăpere învecinată cu sala mică a tronului, unde zăcea bolnavul, ascultînd întreaga conversaţie dintre împărat şi soţia lui. N-aveau cum bănui tinerii soţi că cele cîteva cuvinte schimbate între ei le vor fi fatale. Ţî Si s-a năpustit clocotind de furie în cameră, a apucat-o pe împărătească de păr, a trîntit-o la pămînt şi a început s-o bată, poruncind să fie de îndată pregătite bicele. De spaimă, Tungdjî şi-a pierdut cunoştinţa şi Ţî Si n-a mai apucat s-o biciuiască.*

După moartea lui Tungdjî, Ţî Si a aruncat toată vina asupra soţiei acestuia şi a poruncit să i se limiteze mîncarea şi apa. Două luni mai tîrziu, împărăteasa a murit. Dar nici după moartea ei nu s-a stins mînia lui Ţî Si, care l-a îndepărtat pe tatăl împărătesei—Tşung Yi — din funcţia de adjunct al şefului administraţiei. Anul următor, un cenzor a înaintat un memorandum în care atrăgea atenţia că în rîndul poporului umblă diferite zvonuri: unii spun că împărăteasa a murit de durere, alţii — de foame. De aceea, propunea el, e necesar să se facă lumină în această chestiune şi să i se acorde împărătesei un titlu onorific postum. Împărăteasa decedată n-a primit nici un titlu postum, iar cenzorul şi-a pierdut postul.

După moartea lui Tungdjî, Ţî Si a preluat conducerea treburilor statului, Ţî Si şi-a organizat la curte un grup de partizani, încît împăratul n-a putut întreprinde nimic fără a-i cere întîi consimţămîntul. Aceasta era adevărata cauză a proastelor relaţii dintre mamă şi fiu. Ţî Si era extrem de autoritară şi iubitoare de putere. Pentru ea, principiile morale şi legile strămoşeşti existau numai spre satisfacerea intereselor ei proprii şi nu putea admite ca acestea să o încătuşeze cîtuşi de puţin. Oricine i-ar fi stat în cale, fie rude apropiate, fie dregători de la curte, piereau; cine i se supunea fără crîcnire, prospera.

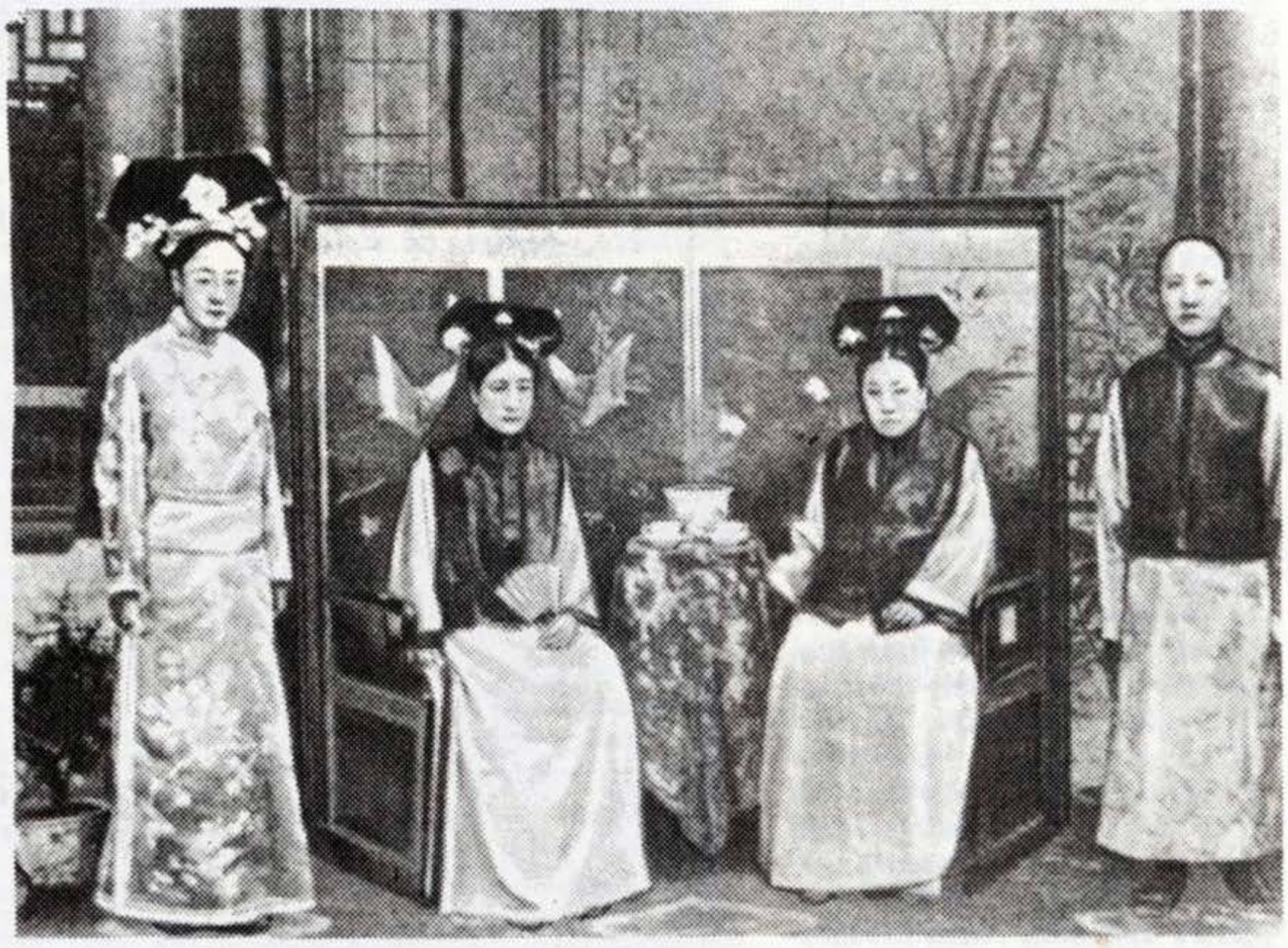

Părinţii şi bunicile lui Aisin Giorro Pu Yi...

Încă în timpul vieţii lui Tungdjî nu era un secret faptul că mama şi fiul nu se împacă bine unul cu altul. Am auzit de la un eunuc bătrîn că Tungdjî, cînd o vizita pe Ţî An, împărăteasa văduvă a Palatului de răsărit, stătea de obicei de vorbă cu ea un timp oarecare. Dar în prezenţa mamei lui îşi pierdea pur şi simplu darul vorbirii. Cînd Tungdjî a preluat conducerea treburilor statului, Ţî Si şi-a organizat la curte un grup de partizani, încît împăratul n-a putut întreprinde nimic fără a-i cere întîi consimţămîntul. Aceasta era adevărata cauză a proastelor relaţii dintre mamă şi fiu. Ţî Si era extrem de autoritară şi iubitoare de putere. Pentru ea, principiile morale şi legile strămoşeşti existau numai spre satisfacerea intereselor ei proprii şi nu putea admite ca acestea să o încătuşeze cîtuşi de puţin. Oricine i-ar fi stat în cale, fie rude apropiate, fie dregători de la curte, piereau; cine i se supunea fără crîcnire, prospera.

După moartea împăratului Tungdjî, Ţî Si şi-a dezvăluit în şi mai mare măsură adevărata ei faţă. Bunicul meu a priceput destul de bine acest lucru, pentru că altfel nu i s-ar fi făcut rău cînd a auzit că unul dintre fiii săi a fost desemnat să devină noul împărat. Un dregător care a luat parte la şedinţa Con-

---

* Pricina urii lui Ţî Si izvora din faptul că, odată cu căsătoria, împăratul înceta să mai fie considerat minor şi prelua treburile statului. Într-adevăr, în 1873 cînd Tungdjî, în vîrstă de 17 ani, s-a căsătorit, regenţa lui Ţî Si a luat sfîrşit. Doi ani mai tîrziu, tînărul împărat a murit în împrejurări nelămurite şi Ţî Si a ales un nou împărat-copil, reluîndu-şi situaţia de împărătească-regentă — *n. trad.*

siliului de stat a notat în jurnalul său că, atunci cînd Ţî Si a anunţat că moştenitor al tronului va fi Dzai Tien, bunicul meu „în hohote de plîns s-a aruncat la pămînt şi a început să bată plecăciuni fără număr cu fruntea de podea; el nu s-a putut scula nici atunci cînd au încercat să-l ridice...".

Împărăteasa văduvă caută un nou fiu

După legile strămoşeşti, dacă împăratul nu avea urmaşi, moştenitor al tronului urma să fie ales cineva din generaţia următoare, din ramura cea mai apropiată. După moartea lui Tungdjî era normal să fie ales cineva din generaţia Pu, dar atunci Ţî Si ar fi încetat să mai fie mama împăratului şi ar fi pierdut dreptul la regenţă. De aceea, ea l-a înfiat pe nepotul ei, Dzai Tien, deşi el aparţinea aceleiaşi generaţii ca şi Tungdjî. Cenzorul U Kă-Du a încercat tot ceea ce i-a stat în putinţă spre a găsi un urmaş legal pentru Tungdjî. Nimic n-a putut schimba însă hotărîrea împărătesei Ţî Si. Singura cerere cu care ea s-a declarat de acord a fost ca atunci cînd noului împărat i se va naşte un fiu, acesta să fie considerat fiu adoptiv şi urmaş al împăratului Tungdjî. Descendentul unuia dintre membrii Consiliului de stat, un mare prieten al familiei noastre, mi-a povestit ulterior cum a decurs şedinţa consiliului în care Dzai Tien a fost desemnat împărat primind deviza* Guangsü. *În ziua aceea, împărăteasa Palatului de răsărit Ţî An a lipsit, era de faţă numai Ţî Si. Adresîndu-se prinţilor şi demnitarilor îngenunchеaţi în faţa ei, Ţî Si a spus: „Noi, surorile, am căzut de acord. Să alegem pe altcineva n-am dori". Ţî An, singura care avea o anumită influenţă asupra ei n-a apărut şi nu şi-a spus părerea. Toată lumea şi-a dat bine seama că nici lacrimile, nici rugăminţile nu mai puteau fi de folos.*

*De atunci, de fiecare dată cînd Ţî Si acorda bunicului meu distincţii şi titluri, el îşi arăta recunoştinţa, dar refuza să le primească**. Numai titlul de mare prinţ în veşnică moştenire a fost obligat să-l păstreze, pentru că i s-a interzis să renunţe la el. Cîţiva ani mai tîrziu, singura lui îndatorire era să se îngrijească de studiile tînărului împărat.*

Bunicul a slujit cu precauţie şi teamă, a fost prudent şi prevăzător. Ţî Si i-a acordat lui şi soţiei sale dreptul de a umbla în palanchin de culoarea piersicii, dar el n-a îndrăznit niciodată să se folosească de acest privilegiu. Este interesant că bunicul, în al doilea an al domniei lui Guangsü fără a avea în vedere nimic concret a înaintat un raport. El scria că s-ar putea ivi cîndva un om care, luînd în consideraţie înalta poziţie a bunicului şi bazîndu-se pe o serie de precedente din timpul dinastiei Ming, l-ar propune pentru unele înalte titluri. Dacă s-ar întîmpla aşa ceva, acel om să fie considerat un ticălos şi un om de nimic. Bunicul a rugat ca raportul lui să fie păstrat la palat, pentru a fi folosit în caz de nevoie împotriva unor astfel de oameni nedemni. Au trecut mai bine de zece ani şi, într-adevăr, odată s-a întîmplat ceea ce prevăzuse el. În al cincisprezecelea an al domniei lui Guangsü, Wu Da-tşăng, inspector al treburilor fluviale, a supus o petiţie în vederea acordării unui înalt titlu onorific tatălui împăratului. Cînd a dat cu ochii de cerere, Ţî Si s-a făcut foc şi pară, iar Wu Da-tşăng, înfricoşat, s-a înapoiat — sub pretextul doliului după mama sa — în satul natal, unde a stat trei ani fără a cuteza să scoată măcar capul din casă.

Potrivit obiceiului, se considera că din momentul căsătoriei tînărul devine adult. Dacă împăratul Guangsü s-ar fi căsătorit, Ţî Si ar fi trebuit să-i predea puterea. Acesta era însă ultimul lucru pe care ea îl dorea. De aceea, încă înainte de căsătoria lui Guangsü, din iniţiativa bunicului meu, împărătesei văduve i-a fost adresată rugămintea respectuoasă de a continua „guvernarea ţării".

Un parc pentru o flotă

Nu încape îndoială că odată cu venirea lui Guangsü la palat, bunicul meu şi-a dat şi mai bine seama de caracterul cumnatei sale, care în această perioadă se înrăise şi mai mult. Un eunuc care îi ţinea companie la şah i-a spus odată lui Ţî Si în timpul jocului: „robul bate calul augustei străbunici". La care ea a strigat furioasă: „iar eu bat întreg neamul tău!". Eunucul a fost tîrît afară din palat şi ucis în bătaie. Ţî Si îşi păzea cu străşnicie fiecare fir de păr. Odată, eunucul care o pieptăna a descoperit cîteva fire de păr rămase pe pieptene. Nefericitul s-a zăpăcit şi a vrut să le ascundă, dar Ţî Si l-a văzut în oglindă şi eunucul a fost bătut pînă şi-a dat sufletul. Cei care trebuiau s-o slujească povesteau că aşteptau cu groază să le vină rîndul să se afle în apropierea împărătesei văduve. Cu vîrsta, Ţî Si a căpătat un tic nervos

---

* Alegînd pe cineva dintr-o generaţie mai tînără decît Tungdjî, care fusese fiul ei, Ţî Si s-ar fi aflat faţă de noul împărat în poziţie de bunică, în care caz pierdea calitatea de „mamă" şi, respectiv, de regentă — *n. trad.*

** Marele prinţ Ciun, în calitate de tată al împăratului Guangsü, evita astfel să trezească suspiciunile lui Ţî Si că ar rîvni la înalte demnităţi şi, eventual, chiar la regenţă — *n. trad.*

...un copil de doi ani, neînţelegînd nimic...

...din ciudatul joc al urcării sale pe tronul imperial din Palatul armoniei supreme

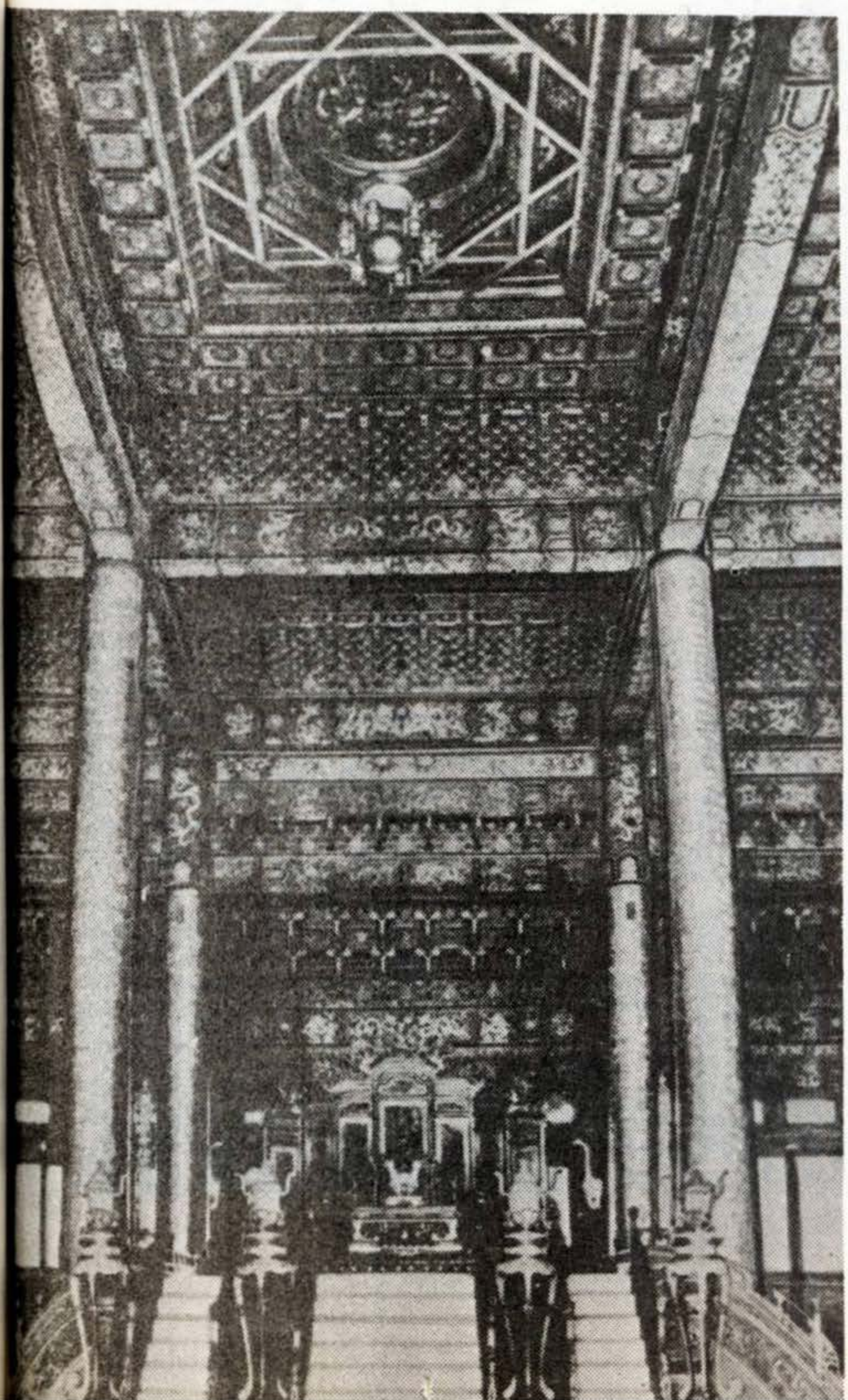

al feţei, pe care ea căuta pe cît posibil să-l ascundă. Într-o zi un eunuc a întîrziat cu privirea pe faţa ei; de îndată Ţî Si l-a întrebat: „ce stai?". Eunucul n-a găsit ce să răspundă şi a primit pe loc cîteva zeci de lovituri de băţ. Aflînd despre aceasta, un alt eunuc se temea acum să mai ridice capul în prezenţa lui Ţî Si. Ea a băgat de seamă şi s-a răstit la el: „ce tot ţii capul în jos?". Eunucul s-a zăpăcit şi a fost, de asemenea, bătut. Odată Ţî Si a întrebat un eunuc cum este vremea afară. Acesta, care nu-şi putuse schimba cu totul vorbirea de la ţară, a răspuns: „e un geruleţ de crapă pietrele". Lui Ţî Si nu i-a plăcut expresia „crapă pietrele" şi eunucul a fost bătut la sînge.

Biciuirea slugilor, uneori pînă la moarte, nu era considerată ca un lucru cu totul din cale afară şi îl îngrijora prea puţin pe marele prinţ Ciun. Dar moartea împărătesei văduve Ţî An în cel de-al şaptelea an al domniei lui Guangsü (1881) nu putea trece neobservată. Se spune că înainte de moartea sa, împăratul Sienfăng era îngrijorat ca nu cumva Ţî Si, devenind împărăteasă văduvă, să acapareze puterea şi să o lipsească pe împărăteasa legală de toate drepturile. De aceea, Sienfăng a lăsat un decret special prin care împărăteasa era îndreptăţită ca, în caz de nevoie, să o controleze pe Ţî Si. Credulă şi lipsită de experienţă Ţî An i-a pomenit odată despre aceasta lui Ţî Si. Subit, Ţî Si a început să-i arate lui Ţî An o deosebită prietenie, pînă cînd sub presiune a determinat-o să ardă decretul imperial. N-a trecut mult timp şi Ţî An pe neaşteptate s-a stins din viaţă. Unii spun că ar fi mîncat nişte dulciuri trimise de Ţî Si; alţii — că ar fi mîncat o supă pe care Ţî Si în persoană ar fi pregătit-o pentru ea. Moartea împărătesei Palatului de răsărit a însemnat o puter-

nică lovitură pentru bunicul meu. El a devenit şi mai prudent, şi mai temător, singurul său scop considerîndu-l cîştigarea bunăvoinţei şi încrederii lui Ţî Si.

Cînd a fost însărcinat cu construirea unei flote maritime militare, el a preferat să cheltuiască ceamai mare parte din suma destinată pentru organizarea flotei chineze în vederea amenajării unui nou loc de agrement pentru împărăteasa văduvă — palatul şi parcul de vară Ihăyuen. În timp ce construcţia era în toi, în provincia Djîli şi în împrejurimile Pekinului au avut loc mari inundaţii. Cenzorul U Djao-tai a propus oprirea temporară a lucrărilor de construire a palatului, temîndu-se de agitaţii în rîndul sinistraţilor. Singura urmare a acestei propuneri a fost suspendarea cenzorului din post şi „înaintarea dosarului pentru cercetarea judecătorească a cazului" său. În 1890, palatul de vară Ihăyuen a fost terminat, dar în acelaşi an bunicul meu a decedat. Patru ani mai tîrziu, aşa-zisa flotă maritimă militară creată de el a fost distrusă în războiul japono-chinez. Dintre corăbiile pentru construirea cărora se cheltuiseră cîteva zeci de milioane de liang *de argint n-a mai rămas decît barca de marmură din parcul Ihăyuen.*

„Ai să conduci cum îţi poruncesc eu"

În a noua lună a celui de-al treizeci şi patrulea an de domnie al împăratului Guangsü (noiembrie 1908), Ţî Si şi-a sărbătorit în Palatul Ihăyuen aniversarea a 73 ani de viaţă. Peste puţin timp, însă, s-a îmbolnăvit de dizenterie şi în a zecea zi de boală a hotărît pe neaşteptate să numească un nou moştenitor al tronului. Două zile mai tîrziu, Guangsü s-a stins din viaţă, urmat la o zi numai de însăşi Ţî Si. În jurnalul tatălui meu din perioada respectivă se află următoarea însemnare:

„Data de 20. Sănătatea augustei împărătese văduve s-a îmbunătăţit simţitor. Am primit înalta poruncă de a prelua treburile statului. La prînz am fost primit la Palatul Yiluandien. Împărăteasa văduvă a acordat marelui prinţ Ciun-Dzai Făng — titlul de prinţ-regent. Printr-un înalt decret se porunceşte înfăţişarea la palat a fiului marelui prinţ Ciun, Pu Yi. Am încercat să refuz înalta favoare, dar decretul a rămas în vigoare. A refuza mai departe a devenit cu neputinţă şi la a cincea oră a după-amiezii l-am adus pe Pu la palat. Din nou chemat la împărătească mi s-a spus că Pu rămîne să fie crescut şi educat la palat".

În acest fel Ţî Si m-a proclamat moştenitor al tronului, iar pe tatăl meu, marele prinţ Ciun, l-a numit în funcţia de regent. Aveam în acel moment vîrsta de doi ani.

Despre moartea stranie a împăratului Guangsü am auzit multe. Bătrînul eunuc Li Tşang-ang mi-a povestit că, o zi înainte de moarte, împăratul era complet sănătos. Starea lui a început să se înrăutăţească după ce a luat un medicament. Abia mai tîrziu s-a aflat că medicamentul îi fusese trimis de Ţî Si. De obicei cînd împăratul se îmbolnăvea, medicamentele pe care i le prescria în fiecare zi medicul principal al palatului trebuiau împărţite între toţi dregătorii Departamentului curţii, iar dacă boala era considerată serioasă, şi între membrii Consiliului de stat. O rudă a unui dregător al Departamentului curţii mi-a povestit că, înainte de moarte, Guangsü fusese bolnav de o uşoară răceală. El văzuse reţeta medicamentelor prescrise şi diagnosticul medicilor, în care se indica că pulsul împăratului este normal. În afară de aceasta, Guangsü fusese văzut cu puţin timp înainte de moarte pe deplin sănătos, stînd de vorbă cu cineva într-o curte interioară a palatului. De aceea toată lumea a fost extrem de mirată aflînd despre boala subită a împăratului Guangsü. Şi mai straniu este faptul că n-au trecut nici două ore de la anunţarea îmbolnăvirii sale, şi s-a răspîndit vestea încetării lui din viaţă. În tot cazul, moartea lui Guangsü s-a petrecut în împrejurări foarte ciudate.*

Există şi o altă versiune. Cînd împărăteasa văduvă Ţî Si şi-a dat seama că nu se mai face bine, n-a vrut să moară înaintea lui Guangsü şi de aceea l-a omorît. Şi acest lucru este pe deplin posibil. Eu însă sînt înclinat să cred că în ziua în care m-a proclamat moştenitor al tronului, Ţî Si nu se gîndea încă să moară. La două ore după sfîrşitul împăratului Guangsü, ea i-a ordonat tatălui meu, prinţul-regent, următoarele: „ai să conduci toate treburile statului cum am să-ţi poruncesc eu". După hotărîrea sorţii lui Guangsü, nu este de loc întîmplător că alegerea împărătesei văduve a căzut tocmai asupra unui astfel de regent şi a unui astfel de moştenitor. Pe atunci Ţî Si încă nu bănuia că sfîrşitul ei este atît de aproape. Ca bunică a împăratului, ea nu mai avea dreptul să continue regenţa, dar între ea şi noul împărat-copil urma să se afle un regent pe de-a întregul docil poruncilor ei. Astfel, ea ar fi putut conduce ţara în continuare cum o tăia capul.

Desigur, Ţî Si nu credea că va trăi veşnic. După părerea ei, însă, prin hotărîrea pe care o luase, ea făcuse totul pentru a păstra tronul în mîinile familiei Aisin Giorro.

---

* În medicina tradiţională chineză, starea sănătăţii se apreciază prin consultarea foarte amănunţită a pulsului — *n. trad.*

Cîştigătorii ultimului nostru concurs din 1973

La cel de-al treilea concurs al revistei noastre din anul trecut, au participat 11581 cititori din ţară şi străinătate, cu 6 180 răspunsuri exacte la toate întrebările obligatorii.

Iată aceste răspunsuri:

1. a) Pierre Larousse; b) 1866. 2. Dimitrie Cantemir.
3. a) Grănicerii năsăudeni; b) Arcole; c) 15-17 noiembrie 1796.
4. Terra Australis Incognita. 5. 22 noiembrie 1942.
6. Tien-an-măn (Piaţa Porţii păcii eterne). 7. Metternich.
8. P.P. Carp. 9. Viaţa românească, *1906.*

Prin tragerea la sorţi s-a stabilit următoarea listă a premiaţilor:

PREMIUL I
Un televizor „LUX“

1. Tuzson Viola — Mediaş, jud. Sibiu

PREMIUL II
Cîte un aparat de radio „MAESTRO“

1. Hamunga Ion — Ploieşti
2. Saghin Silvia — Bucureşti

PREMIUL III
Cîte un aparat de radio „TRAVIATA“

1. Ciobanu Aurelia — Bucureşti
2. Boldur Valentina — Craiova

PREMIUL IV
Cîte un aparat de radio „ALBATROS“

1. Cîrmaci Gheorghe — Bacău
2. Frunză Nicolae — Tecuci, jud. Galaţi

PREMIUL V
Cîte un aparat de radio „AIDA“

1. Vasarhelyi Mona — Oradea
2. Mihăilescu Constantin — Iaşi

PREMIUL VI
Cîte un aparat de radio „CORA“

1. Hărăbor Lucian — Iaşi
2. Molnar Francisc — Teaca, jud. Bistriţa-Năsăud

PREMIUL VII
Cîte un aparat foto „LIUBITEL“

1. Bălibanu Antonia — Bucureşti
2. Panait Liviu — Bucureşti

PREMIUL VIII
Cîte o servietă

1. Pop Coman Ioan — Oradea
2. Manoilă Maria — Rîciu, jud. Mureş
3. State Virgil — Braşov
4. Diaconu Ion — Bucureşti
5. Tănase Constantin — Verneşti, jud. Buzău
6. Massu Mariana — Piteşti
7. Mihalcea Nicolae — Bucureşti
8. Vasile Ion — Bucureşti
9. Stemate Anton — Bucureşti
10. Drăgan Ioan — Tg. Ocna, jud. Bacău
11. Lăzărescu Cristian — Bucureşti
12. Ivanov Maria — Bucureşti
13. Sandic Maria — Bucureşti
14. Dumitrache Anton — Piteşti
15. Vîntu Gheorghe — Mediaş, jud. Sibiu
16. Stanciu Rodica — Bucureşti
17. Andrei Elena — Şc. gen. Casota, jud. Buzău
18. Cutloc Mila — Tg. Mureş
19. Mavrodin Dimitrie — Bucureşti
20. Iepure Samuil — Ciumbrud, jud. Alba
21. Velea Vasile — Turcoaia, jud. Tulcea
22. Iepure Eugenia Sarica — Deva, jud. Hunedoara
23. Ichim Ion — Gh. Gheorghiu-Dej, jud. Bacău
24. Sasu Miron — Făgăraş, jud. Braşov
25. Petcu Iulian — Constanţa
26. Niculae Marian — Ploieşti
27. Bojoga Gheorghe — Plevna, jud. Botoşani
28. Pătraşcu Vasile — Moreni, jud. Dîmboviţa
29. Hareţ Traian — Constanţa
30. Dron Constantin — Ploieşti
31. Lisei Mircea — Craiova
32. Miftode Nicolae — Buhuşi, jud. Bacău
33. Caracaţeanu Mircea — Brăila
34. Zimus Mihai — Galaţi
35. Terna Sergiu — Baia Mare
36. Ghiţulescu Cornelia — Dioşti, jud. Dolj
37. Horvath Elena — Măcin, jud. Tulcea
38. Ratiş Alexandru — Satu Mare
39. Nicolae Mihai Bedrulea — Bucureşti
40. Resedea Mircea — Balomir, jud. Hunedoara

PREMIUL IX
Cîte un abonament pe 12 luni

1. Albei Eugen — Bucureşti
2. Vákás Albert — Tuşnad, jud. Harghita
3. Romenci Claudiu — Lugoj
4. Gavrilescu Nicolae — Focşani
5. Ionescu Maria — Bucureşti
6. Nedelescu Ioan — Bucureşti
7. Solomon Dumitra — Bucureşti
8. Belu Florica — Răcoasa, jud. Vrancea
9. Corlăteanu Gheorghe — oraş Gh. Gheorghiu-Dej, jud. Bacău
10. Ionescu Leonida — Bucureşti
11. Marcel Scarlat — Alexandria, jud. Teleorman
12. Parge Vasile — Braşov
13. Tudor Petre — Bucureşti
14. Cristea Mircea — Braşov
15. Sasu Eugen — Bucureşti
16. Pătraşcu Serghei — Iaşi
17. Ghiuş Dan — Bucureşti
18. Dintean Mihai — Reşiţa
19. Zamfir Dorina — Siliştoara-Corabia, jud. Olt
20. Schiopu Ţepeluş Dorina — Voşlobeni, jud. Harghita

PREMIUL X
Cîte un abonament pe 6 luni

1. Baltag Maria — Bucureşti
2. Niţulescu Ion — Giurgiu, jud. Ilfov
3. Nichita Cornel — Mihai Bravu, jud. Ilfov
4. Ciolcan Geo — Bucureşti
5. Costache Tiberiu — Tîrgovişte
6. Toma Constantin — Hunedoara
7. Iordache Dumitru — Bucureşti
8. Radu Gheorghe — Constanţa
9. Stoica Romul — Galaţi
10. Pavel Cornelia — Oradea
11. Constantinescu Bordeni Elena — Bucureşti
12. Zamfirescu Dan — Bucureşti
13. Costea Radu — Bucureşti
14. Cojocaru Gheorghe — Tîrgşorul Vechi, jud. Prahova
15. Mareş Constanţa — Bacău
16. Pietraru Costin — Bucureşti
17. Popovici Gheorghe — Girov-Turtureşti, jud. Neamţ
18. Patrichi Grigore — Gh. Gheorghiu-Dej, jud. Bacău
19. Fărcaş Ion — Mediaş, jud. Sibiu
20. Ionescu Constantin — Sibiu
21. Iliant Cornel — Slănic, jud. Prahova
22. Iloaie Constantin — Baia Mare, jud. Maramureş
23. Beldeanu Rodica — Bucureşti
24. Fekete Ioan — Turda
25. Boeroiu Lucreţia — Ceraşu, jud. Prahova
26. Grecu Ioan — Baia Mare
27. Ilieş Teodor — Braşov
28. Putrezeanu Maria — Bucureşti
29. Iordache Vasile — Săveni, jud. Botoşani
30. Avasiloaiei Petru — Cluj

(Continuare în p. 99)

CONCURSUL ATRACTIA

O TRAIECTORIE LUMINOASĂ PE CERUL GENEVEI

Dr. GHEORGHE MATEI

Septembrie 1930...
La Geneva se reuneau,
în cea de-a XI-a sesiune
a Adunării Societății Națiunilor,
reprezentanții
statelor ce alcătuiau
acest for internațional.
Printre delegați
se aflau 8 prim-miniștri,
25 miniștri de Externe,
numeroși oameni
politici și diplomați.
Pe agendă figurau
probleme complexe, reflectînd
consecințele grave
de ordin internațional
ale crizei economice care bîntuia
întreaga lume capitalistă.
În momentul deschiderii sesiunii,
sala era arhiplină.
În lojile ziariștilor
se găseau
aproape 400 reprezentanți
ai presei internaționale.

După cuvîntul inaugural, s-a trecut la alegerea noului președinte. Alegerea s-a desfășurat, după apelul nominal, prin vot secret. Din 50 voturi exprimate, reprezentantul României, Nicolae Titulescu a obținut 46 (un vot a fost anulat, căci purta doar indicația „România", fără a indica vreo persoană). Era cea mai mare majoritate înregistrată vreodată — de la înființarea Societății Națiunilor — la alegerea președintelui acestui for. Aplauze puternice și prelungite au salutat desemnarea în înalta funcție a prestigiosului reprezentant al țării noastre.

Ecoul acestui eveniment a ajuns imediat în țară și s-a repercutat cu o forță impresionantă în opinia publică românească. Cotidianul **Dimineața** remarca în numărul său din 16 septembrie 1930, că Nicolae Titulescu a ajuns la președinția Adunării Ligii Națiunilor (cum i se spunea pe atunci la noi) tocmai în clipele cînd aceasta avea de discutat „chestiuni care întrec în importanță pe toate cîte le-a abordat pînă astăzi Liga Națiunilor". În continuare, același ziar scria: „Un român prezidează deci una din cele mai importante și mai decisive sesiuni ale Ligii. El prezidează 50 de state, reprezentate prin cele mai de seamă personalități ale vieții publice, prezidează o adunare din care face parte un Briand, un Henderson, un Hymans, din care face parte ministrul de Externe al Germaniei și încă 24 miniștri de Externe. Tuturor acestora, prin glasul d-lui Titulescu, România le-a spus de la tribuna Ligii: «Politica internațională trebuie să biruiască relele care ne pîndesc. În acest scop, fiecare trebuie să aducă în colaborarea sa cele trei condiții fără de care nimic nu se poate îndeplini: comprehensiunea, voința și generozitatea. Ceasul nu e al vorbelor. Ceasul e al actelor. De aceea e nevoie ca hotărîrile Adunării să fie acte și anume acele acte, pe care umanitatea le așteaptă de la ea»".

O autoritate zimbitoare

Presa de peste hotare, documentele aflate în arhivele de la Palatul Națiunilor din Geneva, de care am avut prilejul să iau cunoștință, consemnează modul în care proeminentul om politic și de cultură român era privit de opinia publică internațională. Încă în ziua de 10 septembrie 1930, cînd se desfășura scrutinul pentru desemnarea președintelui celei de-a XI-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor, înainte chiar de cunoașterea rezultatului acestuia, ziarul francez **Paris-Midi** scria că alegerea reprezentantului român „este sigură" și aprecia că el „va conduce dezbaterile în maniera-i binecunoscută, adică cu claritatea, cu vioiciunea și cu zîmbitoarea-i autoritate". La 11 septembrie 1930, marile cotidiene pariziene s-au ocupat amplu de personalitatea noului președinte al forumului de la Geneva. **Le Temps** a publicat pe larg biografia lui Nicolae Titulescu. **Le Figaro** releva că

Preşedinţia d-lui Titulescu

D. Titulescu, după alegerea sa ca preşedinte al L. N. asaltat la ieşire de ziarişti şi fotografi

GENEVA. — Alegerea d-lui Titulescu ca președinte al celei de a șaisprezecea sesiuni anuale a Societății Națiunilor, este de sigur o mare cinste pentru țara noastră și o recunoaștere publică și solemnă a meritelor ce are ministrul nostru la Londra, în activitatea Ligii, dar este și un însemnat eveniment politic.

Nici [illegible] reprezentanții [illegible] parte un Briand, un Henderson, un Hymans, din care face parte ministrul de externe al Germaniei și încă 24 de miniștri de externe.

Tuturor acestora, prin glasul d-lui Titulescu, România le-a spus dela înălțimea tribunei Ligii:

„Politica internațională trebue să bîruiască relele cari ne pîndesc. În acest scop fiecare trebue să aducă în colaborarea sa acele trei condiții fără de cari nimic mare nu se poate înfăptui: comprehensiunea, omenia și generozitatea. Ceasul nu e al urîtelor. Ceasul e al ființei. De aceea e bine ca hotărîrile adunării să fie acte și anume acele acte, pe cari umanitatea le așteaptă dela ea".

*

Nu vreu să termin aceste rînduri fără a spune cîteva cuvinte și despre rolul președintelui Adunării. Agendele sale sunt foarte numeroase, extrem de importante și foarte obositoare. În această privință realitățile sunt diametrul opuse aparențelor. El nu prezidează numai dezbaterile. Împreună cu secretarul general al Ligii, el dă directivele întregei activități a Adunării. La aceasta se adaugă obligațiuni de reprezentare, pe cît de strălucite, pe atît de obositoare.

„Monsieur le président" personifică în timpul sesiunii toată Liga și activitatea lui se întinde asupra activității ei în tot decursul anului pentru care a fost ales.

prin „aplauze călduroase a fost întîmpinat succesul eminentului delegat român, ale cărui calități, inteligență și inimă sînt apreciate de toți". La rîndul său, **Le Journal** remarca: „Nici nu poate fi concepută o personalitate mai bine adecvată acestei funcțiuni". Enumerînd calitățile pe care le considera indispensabile președintelui unui for internațional, același ziar conchidea: „Toate aceste calități omul de stat și diplomatul român le posedă în cel mai înalt grad și odată cu ele, o artă oratorică ce atinge aproape perfecțiunea...". **Le Petit Parisien** ținea să reliefeze: „D-l Titulescu nu numără la Geneva decît prieteni, toată lumea recunoaște serviciile strălucite pe care le-a adus Societății Națiunilor, în timp de zece ani, acest orator splendid, acest negociator tenace și subtil, care este unul dintre primii oameni de stat din Europa. Cea de-a XI-a adunare se va bucura de o președinție plină de strălucire și autoritate". La 12 septembrie 1930, **Le Journal des débats,** redînd, de asemenea, un tablou al personalității lui Nicolae Titulescu, scotea în evidență, pentru explicarea succesului repurtat de el la Geneva, un element nou — legătura dintre calitățile și prestigiul său personal și cel al țării al cărei fiu și demn reprezentant era. În acest sens, ziarul respectiv nota: „Sufragiile au mers spre reprezentantul României într-un număr atît de mare, ca un semn de considerație pentru persoana și țara sa". Referindu-se la autoritatea deosebită de care Nicolae Titulescu se bucura la București, datorită însușirilor lui de jurist erudit, de diplomat desăvîrșit și de orator sclipitor, **Le Journal des débats** conchidea că era natural ca el să întrunească sufragiile delegațiilor; membrii Adunării Societății Națiunilor au vrut însă, în același timp, să-și dovedească simpatia față de țara sa.

În Belgia, ziarul **La Meuse** din 12 septembrie 1930, într-o corespondență din Geneva, evidenția spiritul constructiv cu care noul președinte al Adunării Societății Națiunilor a abordat probleme multiple și grave ce se ridicau în fața organizației internaționale. „Chiar de la începutul lucrărilor, președintele ei, d-l Titulescu, ministrul României la Geneva, i-a adus la cunoștință că omenirea așteaptă de la ea fapte concrete. Niciodată un președinte al acestei vaste asociații, de peste 50 de state, n-a spus cu atîta fermitate cuvinte mai juste". Un alt organ de presă belgian, importantul ziar **La Libre Belgique,** în numărul său din 13 septembrie 1930, observa, sub semnătura trimisului său special la Geneva: „De prea multe ori — de la primele președinții ale d-lor

Paul Hymans și Von Karnebeck — conducerea lucrărilor adunării a căzut în mîini destul de șterse [...] Odată cu d-l Titulescu, care a mai jucat un rol important la Geneva, la Haga și în alte părți, ne întoarcem la o președinție eficientă [...] Dicțiunea sa și pronunția în limba franceză sînt desăvîrșite și nu lipsite de eleganță. Cuvîntarea sa, rostită cu o voce sigură, a avut dublul merit de a fi scurtă și totodată substanțială".

Abaterea de la uzanțe — o adevărată binefacere

Și în cursul lucrărilor Adunării Societății Națiunilor a fost evocată personalitatea noului președinte. Vorbind în plenul adunării, ministrul de Externe englez, Arthur Henderson vedea în alegerea lui Nicolae Titulescu rezultatul unei metode ce consta în luarea în considerare a persoanelor celor mai calificate pentru această funcție. „Fără a voi să critic în vreun fel președinții anteriori — spunea Henderson cu o amabilitate impusă de circumstanțe — trebuie totuși să afirm că, dacă metoda în vigoare ne va permite să realegem ca președinte pe d-l Titulescu, n-avem nici un motiv să schimbăm sistemul actual".

Cînd, la 7 septembrie 1931, Adunarea Societății Națiunilor s-a reunit în cea de-a XII-a sesiune, situația internațională devenise și mai încordată. Militariștii japonezi se aflau în pragul atacării Chinei (în octombrie același an aveau să invadeze Manciuria); în Europa, forțele fasciste și revizionist-revanșarde își intensificaseră activitatea. Înarmările, tensiunile și temerile pentru soarta păcii sporeau pretutindeni în lume. În asemenea împrejurări grele, problema alegerii președintelui organizației internaționale căpăta noi și deosebite semnificații.

La propunerea și insistențele mai multor delegații, Adunarea Societății Națiunilor a decis ca în fruntea ei să fie ales tot reprezentantul României, Nicolae Titulescu, rupîndu-se astfel cu uzanța ce se crease, de a nu alege de două ori ca președinte aceeași persoană.

Relatînd despre ședința inaugurală a celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor, ziarul **Tribune de Génève,** din 8 septembrie 1931, releva viile comentarii și semnificația ieșită din comun a realegerii. „Alegerea d-lui Titulescu la președinția adunării — nota ziarul respectiv — creează un precedent plin de consecințe. În discursul său sobru și de o ținută atît de serioasă, noul președinte a declarat că socotește realegerea sa ca o măsură excepțională". În continuare, se subliniază: „Din punct de vedere practic, alegerea domnului Titulescu, care a întrunit de la primul scrutin majoritatea absolută, trebuie salutată ca o adevărată binefacere. El a fost anul trecut un președinte model...". În aceeași zi, cotidianul francez **Le Journal** scria: „Președintele unei adunări, mai ales al unei adunări internaționale, nu are o funcție onorifică. Cîte ședințe ale comisiei pregătitoare pentru dezarmare nu ar fi fost economisite dacă d-l Loudon [olandez, președintele comisiei respective — **n.a.**], pe lîngă calitățile sale de om cinstit și civilizat, ar fi avut măcar jumătate din aptitudinile d-lui Titulescu! D-l Titulescu este în mod incontestabil un președinte complet. Are de toate: autoritate și suplețe, inspirație promptă și abilitate tactică, gestul și vocea".

După ce amintea că Nicolae Titulescu și-a încheiat cuvîntarea inaugurală a celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor printr-o „vibrantă chemare la solidaritate și unitate" și că adunarea „l-a aplaudat cu căldură", ziarul francez **L'Ami du peuple** din aceeași zi venea să dea expresie sentimentelor de îngrijorare și nesiguranță care sporeau, drept urmare a „inactivității" puterilor occidentale în fața uneltirilor forțelor agresive, războinice.

The Times, din 8 septembrie 1931, scria: „Onoarea realegerii la președinția adunării este fără precedent. Delegații arată aprecierea lor cu privire la modul eficient în care d-l Titulescu a prezidat dezbaterea în septembrie trecut, realegîndu-l". Evenimentul era încadrat în contextul situației internaționale, tot mai complexe și sumbre, cu repercusiuni asupra organizației internaționale cu sediul la Geneva. Legat de această situație, se releva semnificația apelului lansat de Nicolae Titulescu, pentru părăsirea manierei discuțiilor sterile și interminabile, impunîndu-se acțiuni concrete și constructive. Ziarul **Daily Herald** se ocupa, de asemenea, de desfășurarea ședinței inaugurale a celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor și de realegerea reprezentantului român ca președinte al adunării, considerînd că acest act îmbrăca o semnificație deosebită.

O forță europeană

Perioada care a urmat a adus noi și tot mai evidente confirmări ale prestigiului și autorității de care s-a bucurat Nicolae Titulescu în opinia publică internațională. „Puțini oameni de stat se pot mîndri de a avea poziția internațională a d-lui Nicolae Titulescu, animatorul din ultimii doisprezece ani ai diplomației române" — scria revista franceză **Le Mois** din iulie 1933. Era momentul cînd s-a semnat, la Londra, Convenția de definire a agresorului, avînd la bază propunerea

făcută de Litvinov, delegatul Uniunii Sovietice la Conferința dezarmării. Ținîndu-se seama de contribuția de primă importanță pe care ministrul de Externe român a adus-o la perfectarea și semnarea acestui semnificativ document de către o serie de state, inclusiv România, el a intrat în literatura politico-juridică a timpului sub denumirea de „Convenția Litvinov-Titulescu".

Organe de presă din numeroase țări evidențiau luciditatea și clarviziunea șefului diplomației românești în problemele europene, aportul său, de o deosebită valoare, la cauza securității colective și a păcii. „Nici un om de stat al continentului nu este mai lucid și nu are o mai mare forță de convingere. Am salutat întotdeauna în personalitatea domniei sale una din cele mai mari forțe ce s-au afirmat pînă acum pentru menținerea tratatelor, adică pentru apărarea păcii..." — aprecia cunoscutul comentator Pertinax, în **Echo de Paris**, din 28 noiembrie 1934.

Cunoscutul om politic francez, Louis Barthou, declara, în luna decembrie a aceluiași an: „Experiența și autoritatea d-lui Titulescu sînt o forță europeană"; iar Jean Paul Boncour, ținea și el să releve în paginile ziarului românesc **Adevărul**, din 23 decembrie 1934: „Eminentul d-voastră ministru de Externe, prin politica sa atît de judicioasă față de marea dv. vecină, ne-a arătat temelia apropierii noastre de Soviete [...]. Și după ce am conferit cu d-sa, am pășit la negocierile noastre cu Rusia". Aceste negocieri s-au soldat cu încheierea, în mai 1935, a Tratatului franco-sovietic de asistență mutuală, conceput ca un element esențial al făuririi unui sistem de securitate colectivă pe continentul european, țel pentru realizarea căruia Nicolae Titulescu și-a dedicat întreaga-i forță și capacitate.

Au urmat ani plini de dramatice evenimente pe plan național și internațional, cu cunoscutele urmări asupra lui Nicolae Titulescu. Din perspectiva vremii, figura acestui strălucit exponent al spiritului românesc apare însă cu atît mai plină de strălucire.

Îmi vin în minte cuvintele cu care un apropiat colaborator al lui Nicolae Titulescu, Thanassis Aghnides, om politic și diplomat grec, fost subsecretar general al Societății Națiunilor și aflat în prezent la Geneva, își încheia amintirile și impresiile pe care mi le-a împărtășit cu ani în urmă*. De cîte ori vizitează Palatul Națiunilor — spunea el — i se pare că „zidurile mai transmit încă ecoul discursurilor lui Titulescu. Acest om de o vioiciune fermecătoare a marcat puternic epoca sa și a lăsat o traiectorie luminoasă pe cerul Genevei".

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1968.

CUM LUCRA NICOLAE TITULESCU

L. G. LEGREL

Pe la începutul anului 1932, cunoscutul economist și om politic Virgil Madgearu — cu care, la un moment dat, în calitate de ziarist, aveam obligația să iau zilnic contact (eram reporter la ziarul Prezentul **și redactam, împreună cu Tudor Șoimaru și Victor Rodan, săptămînalul de satiră politică** Încotro?**) — m-a întrebat dacă aș fi dispus să-i fac un serviciu personal. Cu condiția, bineînțeles, să păstrez discreția cuvenită. Era vorba despre un mesaj pe care trebuia să i-l înmînez lui Titulescu, la Geneva. Am primit imediat, deși nici pînă azi nu știu ce conținea voluminosul plic ce mi-a fost înmînat.**

Titulescu locuia la Hotelul Des Bergues. Am sosit la Geneva pe la 12, oră pe care o socoteam potrivită pentru îndeplinirea „misiunii". De la gară, am plecat direct la hotelul la care locuia Titulescu. L-am întrebat pe portar la ce cameră îl găsesc. „Ultimul etaj, dreapta". „Numărul camerei?" am repetat eu. „Toate camerele" — mi-a răspuns el. „Ultimul etaj, dreapta".

Ce era să fac? Am urcat la ultimul etaj și am sunat la prima ușă. A deschis doamna Titulescu. M-am prezentat și i-am spus că am o scrisoare urgentă din partea lui Madgearu și că trebuia să o dau — conform instrucțiunilor — numai domnului Titulescu, „în mînă".

D-na Titulescu m-a privit, s-a gîndit preț de cîteva clipe, după care mi-a spus, zîmbind: „Dacă e urgentă și trebuie să i-o dați «în mînă», încercați la ușa a treia".

Ceea ce am și făcut. Dar, chiar înainte de a se deschide ușa, i-am auzit vocea supărată: „Cine mă deranjează? Să nu intre nimeni!".

Atunci, d-na Titulescu mi s-a adresat cu calm: „Dacă vreți îi pot da și eu scrisoarea, «în mînă»... Nu-i prea place să fie deranjat cînd lucrează...".

Ceva mai tîrziu, după ce citise scrisoarea, Nicolae Titulescu m-a primit foarte amabil și mi-a spus: „Am să-i comunic răspunsul".

În cele două zile cît am stat la Geneva (obținusem o cameră la același hotel), am avut ocazia să văd cum lucra Titulescu. Într-adevăr, „nu începea să lucreze decît după miezul nopții"*. De aceea îi era necesar un interlocutor cu care să se întrețină pînă la această oră. La masa de seară își ținea invitații într-o șuetă prelungită. Una din principalele griji ale secretarilor era să-i găsească, din timp, invitați pentru masa de seară. Și nu era deloc greu. Titulescu era un **causeur** de prima clasă. Puțini erau diplomații anilor 1927-1939, care să nu fi petrecut cel puțin o seară cu el. Dintre aceștia, cel mai des invitați erau Aristide Briand, Eduard Beneș și Maksim Litvinov.

Pe la 1-2 noaptea se scuza că are de lucru. Lucra uneori pînă la 8-9 dimineața, alteori și mai tîrziu. Nu suporta nici un fel de mișcare în jurul lui, nici un zgomot. La orice hotel trăgea, dacă nu găsea apartament la ultimul etaj, închiria camerele alăturate celor reținute pentru el, ca și cele de deasupra și dedesubtul celei în care lucra. Pentru a nu fi deranjat, nici măcar secretarii nu aveau camere mai apropiate. Între acestea și biroul lui era totdeauna o cameră goală.

Titulescu avea peste tot prieteni, dar și mulți dușmani. Cînd, în 1931, a fost reales președinte — fapt unic în analele Societății Națiunilor — aproape toate ziarele mari din Occident au salutat în cuvinte elogioase faptul. În țară, oficiosul guvernului nu a acordat evenimentului nici o importanță. Aceasta, în ciuda faptului că succesul lui Titulescu era, de fapt, un succes de prestigiu al României în arena internațională, pe care opinia publică l-a întîmpinat cu legitimă satisfacție. Dar spre mirarea tuturor, ziariștii care se așteptau să asculte un comunicat oficial, l-au auzit pe Argetoianu citind o prezentare a ședinței Consiliului de Miniștri în care, despre Titulescu, nu se pomenea nici măcar un cuvînt.

Citind în **Magazin istoric** fragmente din **Memoriile** lui Anthony Eden, am imaginat între acesta și Titulescu o paralelă care mi se pare semnificativă. Ambii au

făcut parte dintre oamenii de stat care au înțeles, din timp, ce consecințe va avea politica lui Hitler și Mussolini. Eden a părăsit guvernul conservator al lui Chamberlain pentru a nu se solidariza cu politica acestuia. În aceeași perioadă, Titulescu devenise o adevărată obsesie pentru unele cancelarii vest-europene, unde, pe un ton răspicat, demonstra greșeala ce se face cu politica de „concesiuni" față de Hitler și Mussolini.

Îmi amintesc perfect de o caricatură apărută în ziarul **Le Figaro,** la sfîrșitul lui 1936, cînd Titulescu nu mai avea nici o calitate oficială: un birou elegant, cu mesele trîntite, cu scaunele răsturnate, cu tablourile de pe pereți smulse, cu perdelele rupte. Titlul caricaturii: „Dl. N. Titulescu a avut o scurtă întrevedere cu ministrul de Externe al Franței", sugera vehemența argumentelor diplomatului român. Pentru că, în toate ocaziile ce i se prezentau, la Londra, la Paris, la Geneva, Titulescu își expunea — cu întreaga vigoare a talentului și a temperamentului său — îngrijorarea față de lipsa de prevedere a cancelariilor apusene. Că a avut dreptate, a dovedit-o istoria. Prea bine se știe că Nicolae Titulescu nu fusese niciodată văzut cu ochi buni nici de rege, nici de primul ministru Tătărăscu. Instigat în special de Argetoianu, regele căuta să se debaraseze de Titulescu. La 29 august 1936, Carol primise demisia guvernului, pentru ca imediat să-l reînsărcineze — tot pe Tătărăscu — cu constituirea noului guvern, guvern care s-a format **în aceeași zi,** cu aceiași miniștri, **minus Titulescu,** înlocuit cu Victor Antonescu.

Marele om de stat a putut fi înlăturat din guvern, dar prestigiul său — nu numai în rîndurile opiniei publice interne, ci și în cercurile politice din străinătate — era atît de mare, încît fostul președinte al Ligii Națiunilor avea posibilitatea să-și continue (cu amărăciune, poate, dar fără ca aceasta să-i diminueze forțele) activitatea antihitleristă și antirăzboinică.

„Ceea ce am vrea să subliniem este că strălucirea sa s-a stins pentru totdeauna — scria despre Titulescu, în martie 1937, **Lumea nouă,** oficiosul grupării de dreapta a succesorului de mai tîrziu al lui Titulescu, M. Manoilescu. Domnia-sa a avut o perioadă de splendoare, o lungă epocă de falsă strălucire. A avut un apogeu. De acum, însuși declinul e la ultima fază. Dl. Titulescu nu mai are viitor. E un om sfîrșit: «un uomo finito»". Așa-zisul „om sfîrșit" era însă departe de a se fi retras în umbra anonimatului. Cititorul presei de epocă putea să afle, cu o lună mai tîrziu, în **Adevărul,** din 24 aprilie 1937, că omul politic pe care presa de dreapta — confundînd realitatea cu propriile-i iluzii — îl vedea „în declin", „...a avut importante întrevederi cu fruntașii politici ai Franței. Azi, domnul Titulescu a fost invitat la dejun de domnul Leon Blum, președintele consiliului. La acest dejun a participat și domnul Delbos, ministrul de Externe. În cursul lunii mai, domnul Titulescu va vizita Londra, unde va avea întrevederi cu fruntașii politici ai Angliei".

MARELE DIPLOMAT ÎMPOTRIVA DEZMĂȚULUI LEGIONAR

OCTAV LIVEZEANU

1936 a fost un an în care presiunea legionaro-fascistă s-a manifestat deseori apăsător în viața publică a țării. La chemarea Partidului Comunist, opunîndu-se atacurilor bandelor verzi, forțele democrate de stînga urmăreau să se grupeze într-un Front popular antifascist: acesta a zăgăzuit, în februarie 1936, acțiunea extremei drepte, înfrîngînd-o în alegerile parțiale de la Mehedinți și Hunedoara.

Dar elementele de extrem-reacţionarism care tulburau şi primejduiau grav viaţa ţării, aveau nu o dată acoperire guvernamentală. Dovadă şi evenimentul la care mă voi referi, petrecut la finele lunii iunie 1936, concomitent cu începutul şicanării lui Titulescu de către guvernul din care făcea parte.

În ţară, acţiunile huligano-fasciste luaseră proporţii. Ziarele democrate erau arse, de cum ieşeau de la rotativă, în ciuda eroicelor eforturi ale muncitorilor şi ale gazetarilor democraţi de a apăra distribuirea ziarelor.

Încurajaţi de atitudinea guvernului liberal şi în special a ministrului de Interne, Inculeţ, 5 000 legionari au hotărît să vină la Bucureşti, cu vagoane speciale, puse la dispoziţie de autorităţi, pentru a distruge tipografiile şi chiar pentru a dărîma, literalmente, clădirile în care se aflau redacţiile ziarelor **Adevărul, Dimineaţa** şi **Cuvîntul liber.** Acţiunile huliganilor urmau să aibă loc duminică şi luni, 28 şi 29 iunie.

Situaţia era foarte critică şi pentru că unii oameni politici burghezi pe care-i cunoaştem că ar fi putut acţiona în sprijinul rezistenţei faţă de agresivitatea legionară — dr. N. Lupu, Grigore Iunian şi Dem Dobrescu — se aflau în grupări politice diferite şi aproape că nu aveau relaţii personale. În plus, doctorul Lupu se găsea la Paris, la conferinţa pregătitoare a Congresului pentru pace, pe care Reuniunea universală pentru pace îl organiza, în septembrie 1936, la Bruxelles.

De comun acord cu conducătorii presei ameninţate de legionari — cu Constantin Graur şi Tudor Teodorescu Braniște — am plecat la Paris, miercuri, 24 iunie, pentru a-l pune la curent pe dr. Lupu cu situaţia ivită în ţară şi a-i cere să întreprindă o **acţiune politică,** menită să împiedice săvîrşirea crimei.

Avizat că sosesc, dr. Lupu era într-o fierbere neobişnuită, chiar pentru temperamentul lui de om veşnic agitat. Într-o clipă, după ce a sesizat întreaga situaţie, a exclamat: „Titulescu!".

În miez de noapte — eram în 26 iunie — l-am căutat pe Titulescu la Geneva. Cei doi oameni politici s-au înţeles să se întîlnească a doua zi. Dr. Lupu a plecat, chiar în noaptea aceea, la Geneva.

Ne aflam deja în ziua de 27 iunie, ajunul proiectatului marş legionar spre Bucureşti. Îndată ce a aflat despre ce este vorba, Titulescu a comunicat guvernului la Bucureşti, că dacă se vor petrece cu adevărat cele ce i-au fost aduse la cunoştinţă, şi dacă nu va fi frînată acţiunea dreptei fasciste, atunci el va demisiona din guvern.

Luat prin surprindere, guvernul a capitulat şi a oprit, în gara Chitila, trenurile care porniseră spre Bucureşti. Nu însă fără a agrava „procesul" Titulescu care s-a soldat — după cum se ştie — cu scoaterea marelui diplomat din guvern, în august 1936.

Acestea sînt faptele şi ele au fost consemnate şi într-un articol al lui Tudor Teodorescu-Braniște, în **Jurnalul de dimineaţă,** din iarna anului 1944.

„NU CER LUMII DECÎT SĂ MĂ LASE SĂ O IUBESC ŞI SĂ O SERVESC"

Documentul pe care-l prezentăm este o atestare patetică a marelui diplomat şi om de stat român, Nicolae Titulescu, care exprimă situaţia din 1939 a celebrului exilat. Scrisoarea către nepoata sa Cornelia Nenişor a fost redactată la începutul crizei europene, care avea să ducă, patru luni mai tîrziu, la declanşarea celui de-al doilea război mondial, împotriva căruia Titulescu luptase din răsputeri. Cuvintele sale arată în mod clar cît de zadarnice au fost sforţările acestui clarvăzător diplomat chiar şi atunci cînd era atît de departe de

iubita lui țară. În acel timp, soția sa era grav bolnavă și chiar sănătatea lui destul de șubredă. Cu toate acestea, bolnav și exilat, el a încercat să pună în slujba României întreaga experiență, ca și deosebita sa pricepere diplomatică. N-a fost vina sa dacă cuvintele nu i-au fost luate în seamă de către guvernanții români de atunci.

Dr. Walter BACON
Universitatea din Denver, S.U.A.

*Dragă Nelly**,

Hotel Ritz
Paris
12 mai 1939

Pricep că ai fost emoționată la vestea transportului unei părți din lucrurile noastre în străinătate.

Și eu sînt adînc emoționat. Deși am presimțirea că nu e pentru totdeauna, simț o strîngere a inimii la gîndul că în parte trebuie să-mi desfac casa mea din Kisseleff [astăzi sediul Asociației de drept internațional și relații internaționale — n.r.].

Dar ce vrei! Nu e vina mea.

Rabd și sufăr de trei ani și nu văd un semn de înțelegere măcar.

*În august se vor împlini 3 ani de cînd am fost izgonit din Minister**, după ce cu o lună înainte mi s-a refuzat demisia, într-o formă fără precedent chiar în țara noastră, necum în străinătate.*

Nici azi nu știu de ce s-a procedat așa cu mine.

A căzut peste mine acea teribilă boală din 1936, ca s-o numim boală, căci constatările profesorului Nägeli din Zürich [...] stau mărturie ca să ne spuie ce a fost, și tot n-au dezarmat contra mea cei ce nu mă iubesc și dau bazele judecăților asupra mea. Știi în ce hal de slăbiciune m-am tîrît la Londra în iunie 1937 pentru a face conferințe în Parlamentul Britanic, Universitate etc. [...]. Rezultatul a fost contrariu. Am fost acuzat că am lucrat contra țării mele [...]. Și munca mea istovitoare, în loc să fie izvor de vorbe bune a fost izvor de urgisire.

De atunci toți românii au primit ordin să mă boicoteze.

Eu totuși nu m-am descurajat. M-am înapoiat în țară hotărît să stau și să lucrez acolo [...].

Cîteva zile mai tîrziu am constatat că sînt boicotat în mijloacele de existență, societățile la care cerusem să fiu avocat, după ce au primit cererea cu entuziasm, eschivîndu-se una cîte una.

Am văzut că nu pot cîștiga pîine la București, și am plecat, cu gînd de întoarcere însă. Mi-am spus: dacă voi sta ca un pustnic la Cap Martin un an, se va convinge ori și cine de ce e în mine și că sînt curat. Am stat la mănăstire 10 luni, și aș fi stat și mai lung dacă boala Caterinei [doamna Titulescu — n.r.] nu mă silea să reiau contactul cu Parisul.

Degeaba. Situația mea s-a înrăutățit și mai tare.

În septembrie trecut am fost la un pas de război [aluzie la pactul de la München — n.r.].

Văzînd că lucrurile devin din nou grave în martie [ocupația restului Cehoslovaciei de către trupele naziste — n.r.] și considerînd că, cu toate nedreptățile suferite, eu trebuie să fac primul pas, am telegrafiat pentru a-mi pune serviciile în slujba țării. N-am primit nici un răspuns, nici măcar o mulțumire pentru gest, mulțumire care nu angaja la nimic.

Atunci, ce să fac?

Cu durere în suflet trebuie să iau decizia de a mă instala măcar provizoriu unde îmi cîștig viața și unde nu sînt considerat ca răufăcător.

La București se interzice ori și cui să mă vadă. Nu primesc nici răspunsuri la telegramele ce trimit de onomastică.

Cum judeci și tu?

Ieri, de pildă, am fost primit, nu știu cu cîtă afecțiune, de un fost președinte de Consiliu, membru în guvern, și de un fost președinte de Consiliu cu mari șanse de a fi rechemat.

Azi la dejun am pe ambasadorul [Alexis] Léger, subsecretarul de stat de la Externe și deseară s-a invitat singur la noi la masă, în salonul ce am, președintele Camerei [Edouard] Herriot.

(Continuare în p. 68)

* Scrisoarea este redactată în limba română și se află la Biblioteca Centrală de Stat, secția Manuscrise, Mss. N. 48, T. 65; în redarea textului s-au păstrat formele ortografice din original.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1969.

CARACALLA

UN DESPOT PE TRONUL CEZARILOR

Prof. univ. dr. docent
D. TUDOR

Începînd din secolul III e.n., provinciile Imperiului roman devin o punte de lansare pentru împărații de origine străină, care se folosesc de puterea armatei ca să preia conducerea și să creeze o dinastie proprie. Lor li se datorează introducerea unor culte religioase orientale, obiceiuri străine, dar mai ales forma despotică a exercitării puterii.

Septimius Severus (193-211), de origine africană, întemeietorul dinastiei Severilor*, este unul dintre împărații care, bizuindu-se pe propria sa voință și energie și pe ostașii săi, mai mult decît pe Senat, impune ideea că puterea supremă este un bun de familie, transmisibil din tată în fiu. În timpul lui, împăratul devine dominus noster, deus noster **(„stăpînul nostru, zeul nostru"), iar soldații care au luptat pentru ascensiunea sa se bucură de mai multe favoruri decît membrii Senatului, priviți cu neîncredere — și chiar cu ostilitate — de unicul stăpînitor al imperiului. La moartea lui Septimius Severus, puterea rămîne în mîinile celor doi fii ai săi: Caracalla Bassianus și Septimius Geta, proclamați împărați sub îndrumarea mamei lor, Iulia Domna.**

Va domni însă numai unul dintre ei și acesta va fi Caracalla (211-217).

Moartea rivalului

Înainte de a-și da sufletul, Septimius Severus ar fi recomandat fiilor săi: „Trăiți în unire, înavuțiți pe soldați și disprețuiți pe ceilalți" (Cassius Dio, LXXVI, 17)**.

Dar înțelegerea între frați, atît de mult dorită de părinte, se stinse o dată cu el. Cei doi, avînd fiecare în gînd ideea răzbunării, dormeau în cantonamente separate, se ospătau la mese diferite și se înconjurau de gărzi puternice. Cînd, după moartea lui Severus, Senatul îi acordă apoteoza și divinizarea, se deschise marea luptă dintre frați, căci fiecare căuta să scape de celălalt ca să rămînă împărat unic. Opinia publică, înalții demnitari ai statului, Senatul și armata formară două tabere. Cei mai mulți se grupară pe lîngă Geta, cel ce afișa blîndețe, modestie și cumpătare. Dimpotrivă, Caracalla se arătă aspru și răutăcios, grija lui fiind numai de a-i cîștiga pe soldați.

Mama căuta din răsputeri să înlăture o dramă și încerca să-i împace. La un moment dat, Caracalla și Geta se înțeleseră să-și împartă imperiul: Orientul revenea lui Geta, Europa și Africa lui Caracalla. Antiohia sau Alexandria urma a deveni capitala unui Imperiu roman de răsărit. În timp ce aranjau această împărțire în fața unei asistențe posomorîte, Iulia Domna interveni, spunîndu-le:

„Copiii mei, văd că ați aflat mijlocul de a vă împărți pămîntul și marea, și din cuvintele voastre am putut pricepe că apele Pontului despart cele două continente unul de altul; dar pe mine, care v-am născut, cum mă veți împărți între voi? Biata de mine, cum să fac oare să mă împart și să nu mă despic în două, pentru a putea rămîne cu fiecare dintre voi? De aceea, mă gîndesc: omorîți-mă mai întîi pe mine, luați-vă fiecare cîte o parte din mine și îngropați-o. În felul acesta mă veți putea trage și pe mine la sorți, așa cum ați făcut cu pămîntul și cu marea" (Herodianus, IV, 3). Înecată de plîns, mama îi cuprinse pe amîndoi cu brațele și încercă, zadarnic, să-i împace. Adunarea se risipi și tragedia continuă.

Iulia Domna reuși să salveze unitatea imperiului, dar nu și moartea unuia dintre fii.

Caracalla hotărî să-și îndepărteze concurentul la domnie, pentru care mama arăta mai multă afecțiune. Uciderea lui Geta a fost dramatic povestită de către Cassius Dio (LXXVII, 2):

„Antoninus (Caracalla) își propuse să-și ucidă fratele în timpul Saturnaliilor (sărbătorilor) dar renunță: crima nu putea fi tăinuită, căci s-ar fi făptuit în văzul lumii. De atunci, multe lupte avură loc între ei, ca între cei ce-și întind reciproc curse, și multe precauții se luară de o parte și de alta. Cum numeroși gladiatori și soldați îl ocroteau zi și noapte pe Geta, în casă și pe stradă, Antoninus convinse pe mama sa să-i cheme singuri într-o cameră, spre a-i împăca. Dar, abia intrat, o ceată de centurioni pregătiți mai înainte de Antoninus, se năpustiră să-l taie pe Geta, care, de îndată ce-i văzu, fugi, se atîrnă de gîtul mamei sale și, lipindu-se de pieptul ei, se văita strigînd: «Mamă, mamă, tu, tu care m-ai adus pe lume, ajută-mă, că mă omoară». Dar aceasta, astfel înșelată, văzu pe fiul ei pierind în chipul cel mai groaznic, chiar în brațele ei [...]; ea se umplu toată de sînge, așa încît nu mai

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1970.

** Fragmentul publicat face parte din volumul: D. Tudor, **Figuri de împărați romani** (II), în curs de apariție la Editura Enciclopedică.

luă în seamă rana de la mînă, pe care o căpătase. Nu-i fu permis nici să se tînguiască, nici să-l plîngă pe fiul său, pierit înainte de timp, într-un mod atît de cumplit".

După săvîrşirea omorului, Caracalla alergă prin sălile palatului, strigînd în gura mare că scăpase de o mare primejdie ce i-o pusese la cale Geta. El vorbi soldaţilor de „cursa" ce-i fusese întinsă de către frate, aduse jertfe zeilor ce-l protejaseră şi făgădui nesăţioşilor pretorieni cîte 2500 drahme attice de fiecare (o drahmă attică avea 4 g argint în greutate). În cele din urmă şi soldaţii din garnizoana Romei, partizani ai lui Geta, se grăbiră să tacă, de îndată ce gura le fu astupată cu atîta bănet. Mai greu au fost de cîştigat soldaţii din Legiunea II Parthica, cantonaţi la Albano, care mult timp i-au închis porţile lui Caracalla.

După o noapte petrecută în castrul pretorian, în dimineaţa următoare, Caracalla porni spre Senat, îmbrăcat în platoşă ascunsă sub toga senatorială, păzit de soldaţi înarmaţi, pe care îi rîndui între băncile senatorilor. Se plînse de complot; ochii îi scăpărară de furie, atunci cînd privi spre partizanii lui Geta din Senat. Cuvîntarea lui Caracalla îi făcu pe mulţi senatori să îngălbenească şi să tremure, fiindcă ştiau ce-i aşteaptă. Cu toate că tiranul anunţă o amnistie generală pentru fugari, condamnaţi şi suspecţi, moartea lui Geta era semnalul unor numeroase masacre, confiscări de bunuri, exiluri etc. Nu fură cruţaţi nici servitorii de la palat ai lui Geta, atleţii, cunoştinţele, artiştii, profesorii etc., care simpatizaseră cu cel ucis.

Tot după mărturia lui Cassius Dio, cunoscător direct al acestor tragice evenimente, peste 20 000 persoane ar fi căzut jertfă răzbunării lui Caracalla. Între victimele ilustre figurează: juristul Papinianus, pe atunci prefect al pretoriului, care refuzase a face apologia fratricidului, prefectul Romei, o soră a împăratului Commodus, Pompeianus, nepot al lui Marcus Aurelius, fiul împăratului Pertinax etc.

Furia fratricidului se abătu mai ales împotriva memoriei lui Geta, declarat duşman public. Peste tot, în Roma şi provincii, numele lui fu şters din inscripţii, iar statuile lui sfărîmate. Se strînseră după aceea monedele cu chipul lui Geta, pentru ca nimic să nu poată aminti că fusese împărat, cîteva luni, alături de fratele său.

Mama îndurerată se resemnă treptat, suferinţa fiindu-i stinsă de ambiţia nemăsurată de a-şi păstra situaţia de împărătească la curtea lui Caracalla. Ea uită cu desăvîrşire de tragicul eveniment, atunci cînd fiul o încununa cu laurii de coregentă a imperiului, se arătă ascultător faţă de ea şi-i lăsă în mînă întreaga conducere administrativă a statului, ca el să se îngrijească numai de armată, reazimul monarhiei.

Coregentă a imperiului, Iulia Domna a preluat conducerea administrativă a statului

„Împăratul soldaţilor"

Fiul cel mare al lui Septimius Severus şi al Iuliei Domna s-a născut, în ziua de 4 aprilie 188, la Lugdunum (Lyon), primind numele de Bassianus, dat după al bunicului său matern, preot al templului zeului Elagabalus din Emessa. Dacă ţinem seama de o informaţie lăsată de Tertullianus (deci un contemporan), doica şi mulţi sclavi din jurul copilului ar fi fost creştini. De mic, odrasla imperială a fost educată de către dascăli greci şi latini de seamă, aleşi cu grijă de Iulia Domna. Cînd, în anul 196, a fost proclamat **Caesar**, tatăl său i-a schimbat numele în acela de Marcus Aurelius Antoninus, nume oficial prin care dorea să-l lege de celebra dinastie dispărută a Antoninilor (96-193). Istoricii moderni, în parte şi cei antici, îl numesc însă pe împărat **Caracalla** (mai rar **Caracallus**). Această poreclă i s-a dat după numele unei mantale groase, cu poale lungi, veşmînt de origine galică şi germanică numit **caracalla**, pe care împăratul îl îmbrăca cu predilecţie, mai ales cînd se găsea în taberele cu climă aspră. Pasiunea lui pentru această îmbrăcăminte l-a determinat să o distribuie gratuit şi plebei din Roma.

Pînă cînd Caracalla a primit calitatea de **imperator destinatus**, în anul 197, tatăl

său l-a încărcat cu numeroase titluri onorifice şi sacerdotale. Izvoarele istorice ni-l prezintă pe fratele său Geta, ca avînd o fire mai agreabilă, cu fizic mai plăcut şi mai cult decît Caracalla.

Aelius Spartianus, biograful lui Caracalla (colecţia **Vieţile împărăteşti**) ni-l înfăţişează pe fiul cel mare al lui Severus, în timpul copilăriei, ca avînd o fire liniştită, cuminte, afectuoasă, prietenoasă, dornică de învăţătură, darnică, blîndă etc., „toate acestea, însă, numai cît a fost copil" **(Vita Caracallae, 1).** Dar odată depăşită vîrsta copilăriei, sub influenţa tatălui, datorită propriilor sale înclinaţii şi cu gîndul de a ajunge un nou Alexandru Macedon, tînărul a devenit rezervat, grav, cu înfăţişare aspră şi răutăcioasă, încît nu se mai recunoştea în el copilul de altădată. A avut un caracter perfid, de o cruzime mai mare decît a tatălui său, îi plăcea mîncarea şi băutura şi era urît de ai săi.

Toţi istoricii antici şi majoritatea celor moderni l-au descris pe acest „împărat al soldaţilor" în culori sumbre. Unii istorici moderni au căutat să-l reabiliteze, spunînd că Herodianus, Cassius Dio şi Spartianus i-au fost ostili. Ei aduc ca un contraargument şi faptul că, pe timpul domniei lui, s-au observat o bună administraţie şi unele iniţiative lăudabile în ceea ce priveşte legislaţia, cum a fost **Constituţia antoniniană** prin care se acorda cetăţenia romană tuturor locuitorilor liberi ai imperiului. Din iniţiativa lui Caracalla au fost create şi o serie de edificii impunătoare, printre care colosalele terme din Roma, care îi poartă numele şi care impresionează şi astăzi prin dimensiunile lor.

De la tatăl său a învăţat să fie un bun conducător de oşti, de unde şi admiraţia sa pentru Alexandru Macedon, Hannibal, Sulla, Tiberius etc. Marea lui adoraţie pentru Alexandru Macedon se vede şi din felul cum, în reprezentările sculpturale, ţine capul aplecat spre umărul stîng, întocmai ca Alexandru în statuile executate de sculptorul Lysippos. Caracalla a alcătuit o falangă de 16 000 soldaţi macedoneni, dotată cu armamentul din timpurile străvechi: cască din piele crudă de bou, pieptar ţesut în trei iţe, scut de bronz, lance lungă, săgeţi scurte, sandale şi sabie scurtă. A persecutat pe filozofii aristotelieni pentru că marele lor învăţător ar fi fost complice al morţii lui Alexandru.

Urmînd recomandarea tatălui său dată pe patul de moarte, toată atenţia lui s-a îndreptat spre armată, pentru care a cheltuit mult. Cum mama sa îi spunea adesea că risipeşte prea mulţi bani cu ostaşii, el răspundea, arătîndu-i sabia: „N-ai grijă, mamă, atît timp cît vom dispune de aceasta, nu ne vor lipsi banii" (Cassius Dio,

O ceată de centurioni se năpustiră spre Geta

Papinianus cel foarte înțelept și iscusit

Caracalla și Papinianus. Istoria a unit aceste două nume prin evenimente dramatice.

După săvîrșirea fratricidului, împăratul Caracalla i-a cerut lui Papinianus, pe atunci prefect al pretoriului, să facă apologia crimei sale în fața Senatului și poporului. Juristul a refuzat: „Este mai ușor să comiți un fratricid — a replicat el — decît să-l scuzi". Împăratul insistînd, Papinianus i-a răspuns că acuzația adusă unui nevinovat echivalează cu o crimă. Fermitatea juristului l-a înfuriat pe împărat, care a ordonat să fie executat. Soldații s-au grăbit să aducă ordinul la îndeplinire, omorîndu-l pe Papinianus chiar în fața lui Caracalla. Dar, deși i-a dorit moartea, împăratul a reproșat ucigașului că a folosit securea, dezonorîndu-l astfel pe Papinianus, acesta „avînd dreptul", conform rangului său, să fie executat cu sabia.

Istoricul Spartianus, relatează că, înainte de a cădea răpus de lovitura de secure, Papinianus ar fi strigat că cel care îl va înlocui în funcția de prefect va fi un nesăbuit dacă nu-l va răzbuna. Să fi prevăzut oare juristul sfîrșitul împăratului? Unii istorici contestă această versiune, relatată de Spartianus, el fiind singurul autor care o consemnează. A rămas însă înregistrat în istorie faptul că Papinianus a fost omorît din porunca împăratului Caracalla sub învinuirea de a fi fost partizan al lui Geta. Iar tradiția a făcut din juristul roman un martir al științei dreptului și un erou al independenței de spirit.

Aemilius Papinianus (142-212) s-a născut în Siria, la Emessa (ca și mama lui Caracalla). Prieten, colaborator și apoi rudă prin alianță a lui Septimius Severus, el a devenit, la vîrsta de 28 ani, avocat al fiscului, funcție deținută de Severus înainte de a fi împărat. La începutul sec. III se afla în fruntea pretoriului, calitate care îl făcea să fie considerat după împărat primul personaj al imperiului. Izvoarele îl numesc prudentissimus (*„foarte competent"*), sapientissimus (*„foarte înțelept"*), dissertissimus (*„foarte iscusit"*). *Opera lui constă din două culegeri de texte juridice:* Quaestiones (*„Întrebări"*), *alcătuite din 37 cărți și* Responsa (*„Răspunsuri"*) *cuprinzînd 19 cărți, precum și din lucrările* De adulteriis (*„Despre adultere"*), *și* Definitiones (*„Hotărîri"*). *A scris, de asemenea, și o monografie în limba greacă asupra magistraturilor provinciale.*

Culegerea Quaestiones *a fost compusă după planul* Digestelor (digesta — *în limba latină: „lucruri puse în ordine"*), *conținînd așadar opinii ale juriștilor romani asupra unor importante probleme de drept. Unui plan similar se conformează și* Responsa, *consacrate chestiunilor juridice ale epocii. Remarcabilă prin tăria principiilor, prin valorificarea necesităților practice ale vieții, prin critica sobră și imparțială pe care o face, prin puterea creatoare și originalitatea concepțiilor avansate față de cele ale juriștilor din epoca lui Augustus și Hadrian, opera lui Papinianus se înscrie în marile creații spirituale ale Romei antice.*

Dar nimic nu a făcut atîta onoare memoriei lui ca celebra Constituție *a lui Theodosius și Valentinianus (Legea citațiilor din 426 e.n.), care ordonă judecătorilor să respecte în hotărîrile lor opinia majorității jurisconsulților și, în caz de divergență, să urmeze pe cei care adoptă opinia lui Papinianus.*

Poate că la superioritatea morală ce i-a fost conferită de urmași a contribuit și legenda morții sale eroice. Valoarea operei sale rămîne, însă, pentru acel moment istoric, incontestabilă, după cum rămîne consemnat și faptul că Papinianus nu s-a lăsat impresionat de despotismul lui Caracalla. Ceea ce a și surprins reflectorul istoriei.

Radu NICULESCU,
doctor în drept

LXXVII, 10).

În campanie Caracalla se comporta ca un ostaș de rînd. Alături de soldați săpa șanțuri, construia poduri și era cel dintîi la datorie, acolo unde se cereau brațe puternice. „Mîncarea ce i se servea era simplă: uneori bea și mînca chiar din vase de lemn. Pîinea lui era cea obișnuită; avea obiceiul să macine cu brațele lui atîta făină cît să-i ajungă, făcînd aluatul și punîndu-l la copt pe cărbuni, după care mînca. Fugea de tot ce putea fi costisitor, recurgînd numai la lucrurile comune și la îndemîna celui mai sărman dintre soldați. Iar ei îl numeau mai mult tovarășul lor de arme, decît împăratul lor, fapt pentru care și el se prefăcea bucuros. Cea mai mare parte a drumului o străbătea pe jos, alături de ei, urcîndu-se numai arareori în car ori pe cal, iar armele și le

ducea singur [...] Datorită acestor fapte și a altora asemănătoare, armata ținea la el ca la un mare prieten al soldaților, admirîndu-i în același timp vigoarea trupului" (Herodianus, IV, 7).

Septimius Severus căutase să-și inițieze fiul în litere, virtute și exerciții fizice. Dar Caracalla nu s-a preocupat decît de întărirea corpului prin gimnastică, înot și călărie. Nu era prost vorbitor și nici lipsit de inteligență spontană, „dar cuvînta ce-i venea la gură" și nu se rușina de ceea ce spunea. „Nu a iubit niciodată pe nimeni cu adevărat, ura pe toți cei ce se remarcau cu vreo faptă bună și mai ales pe cei pe care se prefăcea că-i iubește, îi ucidea pe mulți în diferite chipuri" — declară Cassius Dio (LXXVII, 11).

Același istoric se plînge că împăratul jefuia averile senatorilor, le cerea bani, provizii, locuințe pentru soldații săi, suportarea unor cheltuieli pentru spectacole ș.a. Caracalla comitea ilegalități și risipea banii fără să mai țină seama de sfaturile Iuliei Domna, căreia îi încredințase greaua și complicata administrație a imperiului.

Multe fapte ale lui Caracalla i-au confirmat faima de asprime, cruzime, despotism. Nu este, totuși, mai puțin adevărat că el s-a arătat față de mama sa un fiu devotat, un soldat capabil, un împărat tolerant față de supuși. Caracalla n-a dispus personal nici o persecuție împotriva creștinilor și a avut o atitudine deferentă față de toate religiile din Roma și din provincii. Se spune că în copilărie a apărat cu vehemență un tovarăș de joacă, maltratat fiindcă era de credință iudaică, și că a cutezat să-l mustre pe tatăl său, Septimius Severus, pentru că îngăduia asemenea fapte. Drepturile cetățenești acordate prin constituție sînt și ele o dovadă că între omul și împăratul Caracalla nu a existat întotdeauna o perfectă identitate.

Pe urmele idolului

Din cei șapte ani de domnie, Caracalla a stat cinci ani numai în mijlocul trupelor de la Rin și Dunăre (213-214), apoi în Orient (214-217).

Herodianus (IV, 7) afirmă că împăratul a părăsit Capitala în 213 „scîrbit de conștiința propriilor sale fapte și plictisit de viața de la Roma". Pleca să pună ordine în viața garnizoanelor de pe malurile Dunării. Prin asasinarea lui Geta își făcuse numeroși dușmani. Mulți îl numeau în bătaie de joc „Geticus", cuvînt cu dublu înțeles: învingător al geților sau învingător al lui Geta. Trecînd prin Gallia și-a presărat drumul cu multe condamnări la moarte, printre victime fiind și guvernatorul provinciei Gallia, Narbonensis. În Raetia (pe teritoriul Bavariei de azi), i-a respins pe alamanii invadatori, triburi germanice necunoscute pînă atunci și victoria i-a adus titlul de **Germanicus maximus.** După afirmațiile lui Herodianus, el s-ar fi împăcat atunci „cu toate neamurile germanice", cu care ar fi încheiat tratate de prietenie, ar fi îmbrăcat costumul german, țesut din fir de argint și cu perucă blondă, apoi și-ar fi recrutat o gardă personală dintre cei mai chipeși „barbari". Alte informații ne arată însă că el a continuat luptele cu neamurile germanice, între care se amintesc **cenni** și **chatti.** Pe aceștia i-a putut domoli numai cumpărîndu-le pacea cu mulți bani, deoarece „...se aruncau cu atîta furie asupra romanilor, încît smulgeau cu gura din propria lor carne săgețile cu care erau răniți de osroeni [arcași sirieni], pentru ca brațele lor să nu înceteze a ucide pe romani" (Cassius Dio, LXXVII, 14).

În primăvara anului 214, Caracalla a părăsit Roma pentru totdeauna, însoțit de Iulia Domna și de M. Opellius Macrinus, prefect al pretoriului. Alaiul împărătesc s-a îndreptat spre Dunăre.

Prezența lui Caracalla și a Iuliei Domna la Dunăre este atestată prin multele inscripții și monumente sculpturale ce s-au ridicat în onoarea lor de către orașe și armată, în anul 214. După ce a străbătut Dacia, împăratul cu mama sa au zăbovit cîteva luni la Porolissum (Moigrad, jud. Sălaj), unde era nevoie să fie întărită granița de nord a provinciei. Acolo li s-au ridicat de către soldați monumentale statui de bronz, ale căror sfărîmături au fost descoperite recent de către arheologii români. Din Dacia, împăratul a organizat scurte incursiuni pe pămînturile stăpînite de iazigi și de cvazi, apoi suita imperială a trecut Dunărea în Moesia și Tracia, îndreptîndu-se spre Strîmtoarea Hellespont.

Ajuns în Macedonia, Caracalla a ordonat să fie expuse pretutindeni portretele lui Alexandru Macedon, a recrutat o faimoasă legiune macedoneană și a îmbrăcat costumul idolului său militar. O violentă furtună i-a pus viața în primejdie, pe cînd traversa strîmtoarea, dar în cele din urmă a ajuns cu bine la Troia. După ce a vizitat ruinele cetății lui Priam, ca și Alexandru Macedon odinioară, s-a dus în pelerinaj la mormîntul lui Achile pe care l-a acoperit cu o mulțime de cununi și flori. Maladiva sa imaginație, obsedată de isprăvile eroilor homerici, l-a împins să parodieze funeraliile lui Patrocle, prietenul lui Achile ucis în timpul asediului Troiei. Comedia este relatată astfel de către Herodianus (IV, 8):

„Între liberții săi se afla un oarecare Testus, la care ținea foarte mult și care avea funcția de secretar al împăratului. Acesta, după spusele unora, ar fi murit otrăvit tocmai în timpul șederii lui în Troia, ca să poată fi înmormîntat ca Patrocle; iar după spusele altora, s-ar fi prăpădit de o boală oarecare. Ei bine,

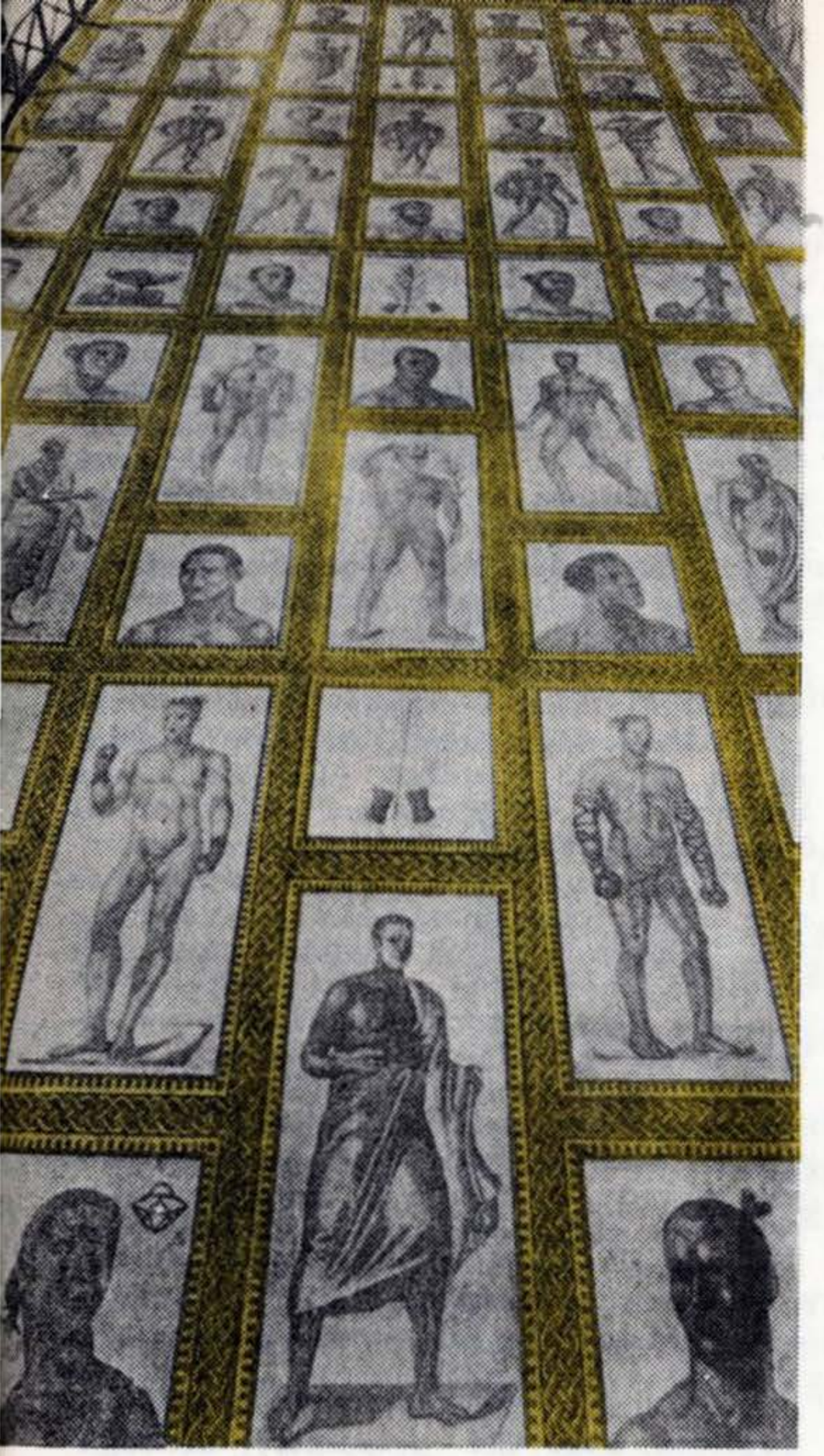

Mozaic din terme, aflat la Muzeul Vaticanului

Antoninus dădu poruncă să fie adus cadavrul şi să se înalţe un rug alcătuit din lemne de felurite esenţe; pe mort îl aşeză în mijlocul lor, şi după ce ucise o mulţime de animale, dădu foc la toate, luă un vas şi făcu libaţii, invocînd vînturile. Fiind însă foarte chel spre tîmple, se făcu de rîs, căutînd o şuviţă de păr pe care să o poată arunca în foc; de aceea îşi tăie tot părul pe care-l mai avea".

De la Troia s-a dus la Nicomedia, unde a stat o iarnă întreagă, ca să-şi pregătească efectivele în vederea proiectatelor lupte cu parţii. Aceştia au căutat să evite lupta cu Roma, satisfăcînd pretenţiile împăratului.

La Antiohia, alaiul imperial a fost primit cu onorurile cuvenite. În timpul popasului din acest mare oraş, Iulia a pus ordine în administraţia multor provincii din Orient. Din Siria, Caracalla şi-a anunţat vizita oficială în Egipt, ceea ce i-a bucurat mult pe cei din Alexandria. Alexandrinii s-au pregătit să-l primească pe împărat cu mult fast, cu jertfe, torţe, miresme de parfumuri arse şi sunete din trîmbiţe. Împăratul a intrat în capitala Egiptului în fruntea unei mari armate şi s-a dus direct la mormîntul lui Alexandru Macedon, unde „depuse mantia sa de purpură, inelele bătute cu pietre preţioase pe care le purta la degete, cingătoarea şi tot ce avea mai de preţ asupra-i" (Herodianus, IV, 8). Populaţia exalta de bucurie, nebănuind că o aşteaptă o mare nenorocire, pe care o pregătea tainic perfidul împărat.

Pe timpul asasinării lui Geta, aceşti alexandrini, „zeflemitori din fire şi abili în a scorni porecle şi anecdote", luaseră în derîdere cele petrecute la Roma şi ironizaseră prin caricaturi statura scundă a unui împărat ce avea pretenţia să-l imite pe Alexandru şi pe Achile. Sosise momentul să le plătească aceste obrăznicii. Şi le-a plătit, ucigînd fără milă o mare parte a populaţiei civile.

Pe cînd se afla în Egipt, Caracalla a primit ştirea că noul rege al parţilor, Artabanos, s-a declarat ostil faţă de Imperiul roman. Împăratul i-a trimis atunci o solie cu daruri preţioase, rugîndu-l să-i dea în căsătorie pe fiica sa. Prin această uniune matrimonială — declara Caracalla în scrisoarea sa — se va alcătui o singură împărăţie ce va stăpîni întreaga faţă a pămîntului, datorită vitejiei cavaleriei parte şi iscusinţei legiunilor romane.

La început, regele Partiei s-a împotrivit propunerii de căsătorie, dar în cele din urmă, sub ameninţarea lăncilor romane, l-a acceptat ca ginere pe împăratul Romei. În felul acesta, Caracalla a pătruns, fără împotrivire, în inima regatului part cu întreaga armată, manifestînd intenţii paşnice, ca unul ce se duce să-şi ia mireasa. Artabanos nu s-a aşteptat la atîta viclenie din partea unui tiran. În fruntea unui mare alai de sărbătoare, îmbrăcat cu straie de toate culorile împodobite cu fir de aur, cu dansuri în acompaniament de fluiere, naiuri şi tobe, socrul şi-a întîmpinat ginerele, aducîndu-i cupe de vin în mîini. Pe cînd „barbarii" erau ameţiţi de vin şi îşi lăsaseră caii cu armele deoparte, Caracalla a dat ordin armatei sale să se năpustească asupra lor. Au fost răpuşi o mulţime de parţi, fără cai, dezarmaţi şi împiedicaţi să fugă din pricina costumelor lor cu poale lungi şi strîmte. Artabanos, smuls din învălmăşeală, a reuşit totuşi să scape. „Nunta lui Caracalla" de pe cîmpia Ctesifonului, capitala partă, s-a încheiat cu jafuri bogate.

Pumnalul „credinciosului" Martialis

Fiul lui Severus şi al Iuliei obişnuia să consulte oracole, magi, astrologi şi pe toţi şarlatanii practicilor vrăjitoreşti. Între

aceştia se număra şi magul Maternianus, din Roma, neîmpăcat duşman al lui Macrinus, prefectul pretoriului. Ca să-şi lichideze rivalul, Maternianus i-a trimis lui Caracalla o scrisoare bine sigilată, denunţîndu-l pe Macrinus că se pregăteşte să-l omoare pe împărat. Pachetul cu scrisori sosit de la Roma a trecut însă mai întîi prin biroul prefectului pretoriului. Acesta, recunoscînd scrisul magului, a deschis scrisoarea şi şi-a dat seama de primejdia ce-l ameninţa.

Prefectul pretoriului a pus îndată la cale un complot. În acest scop, el a atras de partea sa pe centurionul Martialis din garda personală a lui Caracalla, ce nu se despărţea niciodată de împărat. De cîteva zile, centurionul era şi el foarte alarmat şi amărît, deoarece, fără judecată, Caracalla îi ucisese fratele, iar pe el îl batjocorea, numindu-l fricos şi laş. Ca şi prefectul pretoriului, Martialis ştia ce-l aşteaptă şi în cele din urmă a acceptat îndemnul de a-şi răzbuna fratele.

La puţină vreme, împăratul şi-a stabilit cartierul la Carrhae, în Mesopotamia. În ziua de 6 aprilie 217, cînd Caracalla împlinea vîrsta de 29 ani, el şi-a exprimat dorinţa de a merge în pelerinaj la templul zeiţei Luna, ce se afla departe de oraş. Bineînţeles, din suita sa de călăreţi nu putea lipsi „credinciosul" Martialis. Pe la jumătatea drumului, Martialis, care-l iscodea în fiece clipă, văzîndu-l singur, a pornit în fugă spre el şi i-a împlîntat pe la spate un pumnal, pe care, fără să se bage de seamă, îl ţinea mai înainte în mînă. Rana a fost mortală; lovitura a nimerit drept în ceafă, aşa că Antoninus şi-a dat pe neaşteptate sufletul, fără ca cineva să-i fi putut sări în apărare. „De îndată ce-l văzu căzut jos, Martialis sări pe cal şi o rupse la fugă. Însă călăreţii germani, pe care Caracalla îi preţuia în mod deosebit şi din care îşi alcătuise garda personală, băgară de seamă cei dintîi ce se întîmplase şi porniră în urmărirea sa, îl ajunseră şi-l străpunseră cu suliţele" (Herodianus, IV, 13).

Moartea prematură a ucigaşului nu a putut da în vileag amestecul lui Macrinus în acest complot. El cel dintîi a alergat lîngă cadavrul lui Caracalla, „prefăcîndu-se îndurerat şi cuprins de o nespusă jale", în mijlocul soldaţilor care plîngeau sincer această pierdere. Macrinus a ars cadavrul lui Caracalla cu ceremonialul obişnuit împăraţilor, a depus cenuşa într-o urnă şi a trimis-o Iuliei Domna, ce se afla în Antiohia. Bănuind firul conspiraţiei, îndurerata mamă a hotărît să se răzbune pe Macrinus şi a cerut soldaţilor să o ajute. Dar Macrinus, proaspăt proclamat împărat, aflînd urzelile Iuliei, i-a retras garda personală şi a invitat-o să părăsească Antiohia. Lipsită şi de această înaltă cinstire, silită să coboare, ca o simplă muritoare, în viaţa civilă, mîndra împărăteasă a preferat umilinţei moartea. Din ştirile lăsate de către Cassius Dio, s-ar fi lăsat să moară de boală şi de foame, la doar cîteva luni după asasinarea fiului ei cel mai mare, a cărui urnă cu cenuşe a fost depusă în mausoleul Antoninilor din Capitală. Fiul său prezumtiv, Heliogabalus, i-a ridicat un templu, l-a înscris ca **divus** şi i-a organizat un cult **post mortem**, denumindu-l **Antoninus Magnus.**

„NU CER LUMII DECÎT SĂ MĂ LASE SĂ O IUBESC..."

(Urmare din p. 60)

Cei ce mă controlează — ştiu bine că ce îţi scriu trece prin control — pot să o confirme. Aşadar, la noi în ţară boicot. Aici răsfăţ.

Nu-ţi vorbesc de Anglia, unde prietenii mei mă cheamă mereu. Cum e vorba de o şedere mai prelungită trebuie să caut locuinţă privată, căci pentru perioade prea lungi, hotelul oricît de blînd m-ar trata — şi o face cu mine — e prea costisitor. Şi dacă ştiam că aşa sfîrşesc lucrurile, părăseam de mult viaţa de hotel.

Iată deci, dragă Nelly, cum am fost adus şi stau şi în sudul Franţei şi într-un apartament la Paris, unde mă reclamă şi interese profesionale. În sudul Franţei numai, e să înebuneşti! Nu ştii ce oribilă provincie devine Monte Carlo cînd pleacă lumea.

La 6 seara cumpăr **L'Eclaireur du Soir** *şi s-a terminat. Şi pe cînd viaţa foşneşte în jurul meu, eu care am abandonat 20 de ani cea mai strălucită profesiune — şi activă şi fructuoasă — pentru serviciul public, de trei ani stau singur, expropriat de singura activitate care mă atrăgea şi totuşi nu-mi schimb sentimentele. Nu cer lumii decît să mă lase să o iubesc şi să o servesc. În aşteptarea ceasului de a o putea face trebuie să-mi pun sufletul sub ocrotire.*

Păstrez totuşi speranţa să văd că peste cîtva timp sînt considerat altfel, iar nu mereu ca inamic şi [să] mă întorc pentru a face curs la Universitate.

Şi iată cum am ajuns la situaţia care te emoţionează, nu atît însă cît pe mine, crede-mă.

Străinul e tot străin. Şi prin tot ce am făcut pînă azi, cred că am dovedit că sînt român şi-mi iubesc ţara.

Te sărut, împreună cu ai tăi,

Nicu".

BALADA OMENIEI

I. MICU

Era prin anul 1956. Trecînd prin apropierea gării din Oradea mi-a reținut atenția cîntecul îngînat de o țărancă. Se vorbea în acel cîntec despre Bikàs. M-am apropiat și am intrat în vorbă. Femeia atît a putut să-mi spună: „A fost un erou, iubea poporul...".

Mai tîrziu, aflîndu-mă într-un cămin cultural din județul Sălaj, am auzit pe cineva recitînd aceste versuri:

„Dar poporul din fabrici și sate
Nu te poate uita,
Ai fost apărătorul celor săraci.
Ne vom răzbuna pentru tine!
Bikàs, ne vom răzbuna pentru tine!"

Jozsa Béla — revoluționarul poet* — i-a închinat o poezie în care făcea același legămînt.

Bikàs! Celui care a cunoscut mișcarea muncitorească dintre cele două războaie mondiale, acest nume conspirativ îi evocă momente impresionante. Sub acest nume a activat și a devenit cunoscut comunistul Mauriciu Encsel — muncitor metalurgist. Era un om vînjos, de statură robustă și cu suflet sensibil la suferințele altora. Prin viața și faptele sale, Bikàs devenise un simbol al luptătorului neînfricat pentru dreptate socială, pentru prietenie și înțelegere între oameni. Și așa s-a păstrat în amintirea celor pentru care s-a jertfit.

Tinerețe zbuciumată

Cel de-al șaptelea frate al lui Mauriciu, Gheza Encsel, ne povestește:

„S-a născut la Jirișul de Criș, în județul Bihor, la 22 martie 1898. Tata, muncitor la căile ferate, cu greu își putea întreține cei șapte copii. Mauriciu, deși nu împlinise încă 13 ani, s-a angajat într-una din fabricile de la Oradea, ca să învețe meseria de metalurgist și să-și cîștige bucata de pîine. La căminul de ucenici de la Oradea a luat contact cu mișcarea sindicală și cu încetul s-a încadrat în lupta revoluționară din această parte a țării. Cel care i-a călăuzit primii pași în mișcarea revoluționară a fost Bela Breiner".

În 1914, la vîrsta de 16 ani, acum om cu meserie, a plecat la Budapesta și s-a angajat ca muncitor metalurgist. În perioada primului război mondial a desfășurat o intensă activitate antimilitaristă, fapt pentru care a fost arestat. În timpul celor 133 zile ale Republicii Sovietice Maghiare a luptat cu arma în mînă în cadrul armatei revoluționare. După înfrîngerea revoluției, a fost arestat, schingiuit și internat în lagăr de către autoritățile hortyste alături de mii de luptători ai gărzilor roșii. Înapoiat în România s-a încadrat în lupta pentru transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român. A participat la activitatea de pregătire a lucrărilor primului Congres al partidului, devenind, în scurt timp, un activist de nădejde. Împreună cu alți luptători revoluționari, la chemarea P.C.R. a organizat acțiuni demonstrative de stradă, întruniri în cadrul cărora participanții s-au pronunțat pentru eliberarea luptătorilor implicați în procesul din Dealul Spirii. Mauriciu Encsel a fost și un colaborator activ al presei muncitorești. O vreme, din însărcinarea P.C.R., a lucrat în redacția ziarului **Apărătorul proletar,** colaborînd și la gazeta **Munkàsèlet** („Viața muncitorească"), organul de presă în limba maghiară al Consiliului General al Sindicatelor din România.

Era în 1930. „Cu ocazia înmormîntării unui muncitor căzut victimă spărgătorilor de grevă — cum își amintea cu ani în urmă un tovarăș al său de luptă, Constantin Trandafirescu — muncitorii au fost mobilizați pentru o grevă de protest. Bikàs,

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1968.

pe atunci președinte al Comitetului sindical al metalurgiștilor din Capitală și alți cîțiva muncitori au fost arestați și crunt bătuți".

Avîntul luptelor de clasă din perioada crizei economice 1929-1933 au pus și mai mult în evidență calitățile sale de luptător neobosit în slujba intereselor vitale ale celor mulți și exploatați. Mauriciu Encsel a militat pe tărîmul organizării luptei celor rămași fără lucru și ca activist de seamă în cadrul Blocului Muncitoresc-Țărănesc. Necesitatea înfăptuirii obiectivelor P.C.R. privind organizarea luptei principalelor detașamente ale proletariatului din România, pentru ieșirea din criză pe cale revoluționară, au impus trimiterea lui ca instructor al C.C. al P.C.R. pe lîngă Comitetul regional Cluj, unde și-a îndeplinit cu prisosință misiunea.

Taxiul minune

O dovadă a prețuirii de care se bucura în rîndul tovarășilor săi a fost și alegerea sa ca delegat la Congresul V al P.C.R., unde, așa cum consemna **Scînteia** ilegală, s-a „ridicat cu instinctul său sănătos muncitoresc, contra tuturor acelora care, după experiența dureroasă a luptei fracționiste, nu înțeleseseră să pună toate forțele lor în interesul cimentării unității partidului".

În activitatea sa revoluționară, Mauriciu Encsel s-a găsit de multe ori în situații dificile. Astfel, cu prilejul întoarcerii sale dintr-o misiune ilegală în Cehoslovacia, sosit la graniță, împreună cu o tînără cehă care îl însoțea, pe o noapte în care ploua cu găleata, a căzut în mîinile unei patrule de grăniceri cehoslovaci. Pentru încercare de trecere frauduloasă a granitei a fost condamnat la o lună închisoare. Acasă îl așteptau treburi urgente. Imediat după ce a părăsit celula, s-a și îndreptat spre graniță. De data aceasta pe cărări ascunse a pătruns în Ungaria, iar de acolo — tot pe ocolite — a pornit spre casă. Un cunoscut din Oradea — lucrător la căile ferate — cu care ținea legătura, a încercat să-l strecoare pe la Episcopia Bihorului. Acest lucru nu a fost posibil, și atunci, cu îndrăzneala care îl caracteriza, a luat-o de-a dreptul peste cîmp, ajungînd cu bine la destinație.

Unul dintre frații săi era șofer pe un autoturism. La nevoie, conducea și Bikàs, aducînd astfel mari servicii partidului la București. Se povestește că în 1929, pentru o adunare sindicală ilegală, ținută într-o casă de pe șoseaua Chitilei, Mauriciu Encsel a transportat cu mașina la locul indicat nu mai puțin de 60 persoane. Relatările lui Constantin Trandafirescu dau detalii asupra modului în care cei doi Encsel transportau delegații din provincie la casa conspirativă din strada Mitropolitul Grigore unde, în 1932, a fost ales Comitetul muncitorilor de la mine și transporturi.

O singură dată era să dea greș „șoferul" de pe „taxiul minune". Prin anul 1932, transporta importante cantități de material ilegal. Odată a primit sarcina să mute o mașină tipografică dintr-un loc într-altul. Totul fusese pregătit și automobilul, încărcat cu o mare greutate, aștepta în garaj. Patronul nu știa nimic. Dimineața, cînd autoturismul, supraîncărcat, a dat să pornească, patronul a observat că motorul se cam opintește. La insistențele sale de a opri, Mauriciu a mărit brusc viteza, strigîndu-i din mers: „Are ceva la motor".

Și totul s-a sfîrșit cu bine...

Viața va fi foarte prețioasă după victorie

Un important rol a avut Bikàs în cadrul Ajutorului roșu — organizație de masă condusă de partid, care avea ca obiectiv principal sprijinirea pe diverse căi a celor din închisori și a rudelor acestora. A fost ales mai întîi în Comitetul local București, apoi în Comitetul central. Organizația trebuia să asigure apărarea celor arestați în fața instanțelor judiciare. În acest sens el a ținut o strînsă legătură cu Lucrețiu Pătrășcanu, cu care se întîlnea deseori în locuința sa sau în cele ale fraților săi.

Merite importante a avut Mauriciu Encsel în organizarea amplelor acțiuni din 1929, pentru amnistierea deținuților politici. Omul care simțise pe propria sa piele ce însemnau sbirii Siguranței, dovedea multă sensibilitate față de suferințele tovarășilor săi. De aici marea pasiune și dăruire cu care a activat în această organizație. Un tovarăș de luptă — Löb Martin — povestește că a învățat multe din felul de comportare a lui Mauriciu, pe care îl întîlnea adesea în locuințele conspirative. „Un asemenea om e greu de uitat. Oamenii îl simțeau că-i de-al lor". Altul îl caracterizează în felul următor: „Era ca un părinte. Totdeauna vesel și binedispus. Cînd vreunul, într-o clipă de entuziasm declara: «Sînt gata să-mi dau și viața pentru cauza partidului» — el replica: «De acord, dar e bine să ți-o salvezi, căci va fi prețioasă după victorie»".

În marile acțiuni greviste de la „Dermata" și în mișcarea de masă din 1933 de la C.F.R. Cluj, într-o deplină solidaritate au luat parte muncitorii români, unguri, germani, sîrbi și de alte naționalități. Mauriciu Encsel era convins că numai unirea tuturor obiditilor într-o singură mare armată a revoluției va pune capăt sărăciei și vrajbei.

O bună parte a muncii sale de partid și-a desfășurat-o în mijlocul populației sîrbe din Banat. În acest colț de țară, unde alături de români, munceau și sufereau din greu oameni aparținînd altor naționalități, numele lui Bikàs era rostit cu respect.

... Și, într-o zi a „căzut". Era 5 iulie 1933. Un alt tovarăș al său de luptă povestește întîmplarea: „Femeia care aducea cu regularitate material de propagandă a coborît, în ziua aceea, înainte ca trenul să fi intrat în gară. Cu toate acestea a fost observată de un polițist care, bănuitor a reținut-o. Cînd a văzut pe ce a pus mîna, și-a «declinat competența». Oamenii Siguranței ascunși pe aproape, așteptau. Și, din nenorocire, de data aceasta, angrenajul conspirativ n-a funcționat bine. Bikàs a căzut în capcană. S-a luptat cu cei care încercau să-l prindă. S-au tras focuri de revolver și în cele din urmă a fost imobilizat. În cîteva ore, tot orașul Timișoara știa că Bikàs a căzut în mîinile Siguranței".

Din ceea ce s-a petrecut în spatele gratiilor se cunosc numai frînturi. Gardianul cu nr. 38 al închisorii din Timișoara se lăuda că Encsel Mauriciu fusese omorît printr-o lovitură dată în cap. Tovarășii săi de luptă, care după cîteva zile au trecut prin aceeași celulă, au găsit o inscripție trasată cu sînge pe priciul de ciment care ținea loc de pat: „Tovarășe, nu trăda!". Era scrisul lui...

În zilele acelea, comisarul Toma le spunea deținuților: „Pe patul ăsta a crăpat secretarul vostru. Aici o să muriți și voi!".

Versiunea oficială lansată de autorități, că Mauriciu Encsel ar fi trădat și apoi s-ar fi spînzurat, era o odioasă înscenare. Și astăzi dacă intră cineva în celula aceea, vede că acolo un om nu se putea spînzura. Gratiile ferestrei erau mult prea sus... Numeroase manifeste ilegale au demascat crima. **Scînteia** din august 1933, în articolul **A fost asasinat tovarășul Encsel,** arăta: „Partidul Comunist Român pierde — prin asasinarea tovarășului Encsel, pe unul dintre luptătorii săi hotărîți și devotați". El a fost unul dintre acei revoluționari de profesie care — după cum spunea Lenin — dau activității lor revoluționare toată viața lor. Articolul amintit preciza în încheiere: „Masele muncitoare de la orașe și sate nu vor lăsa nerăzbunată asasinarea tovarășului Encsel!".

● Clio anunță ● Clio anuntă ● Clio anun

■ Tezaur arheologic dintr-un trecut milenar

Sub auspiciile Comitetului chinez pentru organizarea Expoziției descoperirilor arheologice și a Oficiului pentru organizarea expozițiilor din cadrul C.C.E.S., în baza acordurilor încheiate între Republica Socialistă România și Republica Populară Chineză, capitala țării noastre găzduiește în sălile Muzeului de Artă al R.S.R., din luna decembrie 1973, expoziția: Descoperirile arheologice ale Republicii Populare Chineze.

Sînt prezentate publicului român o parte din rezultatele săpăturilor arheologice recente, efectuate în mai multe provincii ale R.P. Chineze, în urma cărora au fost scoase la lumină nenumărate vestigii de o importanță deosebită pentru studierea și cunoașterea istoriei poporului chinez.

Întîmpinată cu un deosebit interes și în celelalte capitale europene în care a fost organizată în anul 1973 (Paris și, respectiv, Londra), expoziția constituie, atît pentru specialiști cît și pentru marele public din țara noastră, un binevenit prilej de a lua contact cu mărturiile multor milenii de istorie și civilizație chineză, evocate prin intermediul celor 221 exponate aparținînd perioadei sec. V î.e.n.-sec. XVII e.n. și provenite din 16 provincii ale R.P. Chineze.

Un străvechi clopot din bronz și un paravan de lac măiestrit sculptat; o broderie cu ametitoare jocuri de culori și o simplă farfurie; un straniu giulgiu cusut din plăcuțe de jad, semeț și solitar ca o armură medievală și o statuetă reprezentînd doi jucători de table împietriți în așteptarea unui nearuncat zar; cîteva pere carbonizate și o impresionantă eșarfă mortuară dintr-o țesătură policromă de mătase, datînd de peste 2000 ani (vezi policromiile din nr. 10/1973 al revistei Magazin istoric); *toate aceste exponate originale sînt admirate și prețuite de vizitatorii expoziției.*

Gîndul privitorului se îndreaptă evocator către mîinile celor care, neștiuți, cu talentul și dăruirea artiștilor desăvîrșiți, au creat acest inestimabil tezaur de civilizație.

„Nu vreau nici bogăție, nici glorie, de loc/ Ci să opresc doar timpul, cu-ai lui dragoni de foc!", rostea, pe la mijlocul sec. VIII e.n., poetul Li Tai-pe. Dorința i-au îndeplinit-o cu prisosință semenii săi, înaintași și urmași, care, fără a stăvili curgerea firească a timpului în istorie, au extras din efemerul trecătoarei clipe semnul de viață al celui mai autentic creator — poporul — trecîndu-l, prin artă, eternității.

I. LĂCUSTĂ

„VOM CONVINGE PE POPOR SĂ CEARĂ ŞI SĂ VREE...“

Deceniile 8-9 ale secolului trecut se înscriu ca una din cele mai importante perioade ale vechii noastre mişcări socialiste. Militanţii români s-au remarcat în domenii din cele mai diferite: politic, publicistic, propagandistic sau organizatoric, o vastă activitate, desfăşurînd în direcţia însuşirii şi popularizării literaturii marxiste. „Ideile de bază ale întemeietorilor socialismului ştiinţific, Marx şi Engels — **sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în cuvîntarea rostită la Adunarea festivă consacrată împlinirii a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare** — au pătruns în România în mod nemijlocit la puţin timp după apariţia lor şi au cunoscut o largă răspîndire prin publicarea în limba română a unor lucrări ca: **Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă, Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului, Manifestul comunist, Capitalul** şi altele. În felul acesta, militanţii socialişti, partea înaintată a proletariatului român, au putut veni în contact direct cu gîndirea cea mai avansată a epocii, cu teoria socialismului ştiinţific“.

Printre principalii protagonişti ai acestei rodnice activităţi s-a aflat şi Ioan Nădejde, unul dintre primii traducători în limba română ai lucrărilor lui Marx şi Engels.

Scrisoarea inedită pe care o publicăm mai jos, trimisă de Nădejde unui prieten aflat la studii în străinătate, cuprinde referiri la activitatea propagandistică, politică şi organizatorică a socialiştilor români în anul 1886. Din document se desprinde faptul că lucrările întemeietorilor marxismului reprezentau, pentru Nădejde şi prietenii săi de idei, autentice instrumente de cunoaştere şi înţelegere a mecanismelor vieţii social-politice din România acelor ani.

Marin FLORESCU

„Prietene,

Întîi iartă-mă că n-am răspuns la timp, dar am fost foarte ocupat cu treburile. Acum prind prilejul din zbor.

În privinţa criticii lui Gherea mi se pare că te înşeli[1]. Cum, nu e adevărat că un om moralmente superior celor de rînd va afla mai degrabă părţile păcătoase ale organizaţiei sociale? Apoi dacă omul va fi artist, dramaturg, comic, prin urmare menit a lovi relele prin reducerea lor la ridicul, apoi zic nu va fi el mai în stare decît alţii a rîde mai tare, a rîde tocmai de ce trebuie de rîs, a răni mai grozav pe cei ce trebuie de luat în rîs. Se înţelege că presupunem şi talent artistic şi superioritate intelectuală şi morală. Un artist cît de talentat, dacă va fi însă reacţionar va rîde şi va găsi ridicule primele încercări ale unor lucrări care sînt la începutul dezvoltării lor, căci toate începuturile sînt grele. Aş putea formula cugetarea lui Gherea în următoarea comparaţie: Artistul progresist va privi cu simpatie încercările copilului care acum se învaţă a îmbla şi dacă-l va vedea căzînd, fie cît de ridicul, se va sili să-l ajute, nu să-l facă de abaz [?!]. Va rîde însă de ultimele încercări ale unui moşneag hodorogit care se va încerca să-şi păstreze oareşicare putinţă prin [...] *alte excitante. Fireşte, vorbesc de comedii; despre artistul tragic, va fi altă chestie. Eu cred că rîsul comic nu cere numai talentul de a face spirit găsind legături* de coq à l'âne*.

Despre evrei, spun numai atîta că, fie cum ar fi muncitorii evrei, alţii nu-s mai buni; noi trebuie să fim pentru dînşii; muncitorii de orice naţie vor găsi în noi apărători şi fraţi; apăsătorii, lipitorile, de orice naţie şi religie — duşmani.

În privinţa bagajului radical[2], răspund că nouă puţin ne pasă dacă radicalii au primit ori nu multe din punctele noastre. Deosebirea este că radicalii vreau să hărăzească

1) *Fruntaşul socialist Ioan Nădejde se referă la polemica declanşată, în iunie 1886, de C. Dobrogeanu-Gherea în paginile revistei socialiste ieşene* Contemporanul, *împotriva concepţiilor idealiste promovate de către Titu Maiorescu în domeniul esteticii şi criticii literare.*

2) *Ioan Nădejde se referă la Partidul Democrat-Radical, constituit în 1886, ca urmare a regrupării curentului liberal-radical închegat în perioada anterioară în jurul cărturarului şi omului politic democrat C.A Rosetti, mort în 1885. Pe plan social-politic, radicalismul reprezenta interesele micii burghezii româneşti de la oraşe, aflată într-un permanent conflict cu marea burghezie, care împreună cu moşierimea deţinea şi exercita întreaga putere politică în stat. Încă de la apariţia Partidului Democrat-Radical, socialiştii s-au pronunţat — după cum reiese şi din scrisoarea lui Nădejde — pentru apărarea fiinţei politice a „partidei socialiste“. Ei au subliniat de nenumărate ori că ceea ce-i apropie de radicali sînt doar revendicările practice incluse în programul minimal de acţiune, iar ceea ce-i deosebeşte fundamental de aceştia este ţelul final: lupta pentru înlăturarea orînduirii capitaliste şi înlocuirea ei cu societatea socialistă.*

* „Între cocoş şi măgar“ — *n.r.*

asemenea reforme şi poporul neînţelegîndu-le, se înţelege că nu sînt de vreun folos. Dacă ai da cea mai bună maşină unor oameni sălbateci, ce le-ar folosi? De aceea noi vroim să organizăm muncitorii pentru apărarea acelor interese imediate ce le înţeleg ei singuri şi să facem propagandă ca să-i facem să priceapă ce folos ar putea trage din votul universal, *din alegerea magistraţilor, din despărţirea bisericii de stat, din organizarea producţiei prin popor şi nu prin burghezie şi apoi poporul organizat în partid distinct de cele de azi să ceară şi să capete toate acele reforme. Atunci votul universal va fi în mîna maselor arma cea mai grozavă, atunci înarmarea poporului va lua cea de pe urmă armă din mîna burgheziei; alegerea magistraţilor şi organizarea şcoalelor va lua pe celelalte. Vezi deci că noi dăm poporului căi legale[3] pentru a lua ţara în mîna sa, pentru a-şi realiza bunăstarea el singur. Mă mir cum de ai scris că noi cerem despărţirea bisericii de stat, cînd ar trebui să o ceară comunele! Nu spunem limpede în program că* nu noi cerem, ci vom îndemna şi vom convinge pe popor să ceară şi să vree realizarea acestor puncte?[4][...].

Pentru lista de cărţi socialiste e cam greu; vrai lucruri ce nu prea sînt cu putinţă, dar voi face toate chipurile. Deocamdată dacă ai cetit Ce vor socialiştii? *şi* Carl Marx şi economiştii[5] *şi le admiţi, poţi zice că eşti socialist; dacă sînt puncte obscure ar trebui să ceteşti asupra acelora şi atunci am putea recomanda; oricum ceteşte:* Duhrings Umwalzungen der Wiessenschaft[6] *de Fr. Engels;* Unsprung des Privateigenthums, der Familie und des Staats[7], *Fr. Engels;* Bauernkrieg[8], *Fr. Engels;* Komunistisch Manifest[9] *von K. Marx und Friedrich Engels;* Die Frau und der Sozialismus[10] *von A. Bebel;* Parlamentarismus *von Lothar Mayer;* Cours d'économie sociale[11] *par Lafargue;* Conferinţele[12] *(V) ale lui G. Deville; cu acestea ai avea completă teoria marxiştilor.*

Am uitat să zic ceva de impersonalitatea *lui Maiorescu, dar venerabilul se contrazice singur. Şi e evident că artistul nu poate să nu puie pecetea individualităţii sale pe operele ce comite.*

Despre atacul împotriva Convorbirilor *că vegetează mi se pare că n-ai ce zice. Nu-i vorbă că n-au făcut nemica, dar n-au făcut ce puteau face cu puterile intelectuale şi materiale de care dispuneau.*

Salutare, I. Nădejde".

Adoptarea de către mişcarea socialistă a tacticii legale de luptă a fost o consecinţă a condiţiilor interne în care aceasta a activat. În România modernă, cu toate măsurile represive ale claselor dominante şi ale aparatului de stat, mişcarea socialistă a putut să-şi desfăşoare legal activitatea. Prezenţa, însă, în conducerea mişcării socialiste a unor elemente nelegate de proletariat, inconsecvente din punct de vedere politic şi ideologic a făcut ca activitatea legală a mişcării să se restrîngă mai cu seamă la propaganda în direcţia educării socialiste a muncitorilor şi la lupta pentru obţinerea votului universal, manifestări cărora le-a fost acordată o pondere prea mare în ansamblul activităţii socialiştilor, atît înainte de crearea, în 1893, a P.S.D.M.R., cît şi în timpul activităţii sale.

4) *În intenţia de a evidenţia superioritatea de concepţie şi de conţinut a programului practic al „partidei muncitorilor" faţă de preconizările programatice vagi şi înşelătoare ale Partidului Democrat-Radical, Ioan Nădejde reproduce, cu destulă aproximaţie, cîteva dintre revendicările practice imediate cuprinse în programul marxist* Ce vor socialiştii români? *publicat în 1886 de C. Dobrogeanu-Gherea.*

5) *Este vorba de lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea publicată în 6 numere succesive ale* Revistei socia'e, *din 1884; examinează, în spiritul ideilor fundamentale cuprinse în* Capitalul, *o serie de categorii economice ca: marfă, valoare, muncă, forţă de muncă, capital, rentă, profit, criză economică, plusvaloare şi altele. În mod deosebit subliniază Gherea meritul incontestabil al lui Marx de a fi descoperit şi explicat teoria plusvalorii, piatra unghiulară a economiei politice capitaliste.*

6) *Este vorba despre cunoscuta lucrare a lui Fr. Engels* Anti-Dühring *sau* Domnul Eugen Dühring revoluţionează ştiinţa, *publicată la Leipzig în anul 1878. În ediţie princeps lucrarea a circulat în România în perioada imediat următoare apariţiei sale, iar mai tîrziu, în anii 1891-1892, cîteva fragmente au fost traduse în limba română.*

7) *Este vorba despre importanta lucrare a lui Fr. Engels* Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului, *în transcrierea germană corectă* Der Ursprung der Familie, des Privateigenthumus und des Staats, *publicată la Zurich în 1884. Din iniţiativa lui Nădejde, lucrarea a fost tradusă în limba română şi publicată integral în şase numere consecutive ale revistei* Contemporanul *(nr. 17-24, din septembrie 1885 - mai 1886).*

8) *Referire la lucrarea lui Engels* Războiul ţărănesc german, *publicată în 1850.*

9) Manifestul Partidului Comunist *de K. Marx şi Fr. Engels, care s-a bucurat de o largă audienţă şi circulaţie şi în ţara noastră, încă din perioada imediat următoare apariţiei sale. Conducătorii revoluţiei române din 1848 şi în primul rînd Bălcescu, făcuseră cunoştinţă cu literatura socialistă. În scrierile şi activitatea sa, Bălcescu a fost influenţat de ideile* Manifestului, *el situîndu-se printre primii istorici care au ridicat conceptul luptei de clasă la rangul unui instrument de investigaţie istorică. Manifestul a fost tradus şi tipărit în 1892 la Iaşi, de către Panait Muşoiu. Datorită epuizării rapide, Muşoiu a tipărit o nouă traducere, iar Nădejde a efectuat o traducere, care a apărut în preajma deschiderii congresului de creare a partidului politic al clasei muncitoare din România (1893).*

10) *Lucrarea lui August Bebel* Femeia şi socialismul, *publicată în 1879, cunoscută de socialiştii români a servit, prin ideile sale, intensei campanii desfăşurate de mişcarea noastră socialistă şi muncitorească pentru emanciparea femeii, campanie în care un rol important l-a jucat Sofia Nădejde.*

11) *Lucrarea fruntaşului socialist francez Paul Lafargue* Curs de economie socială, *a apărut la Paris în anul 1884; a fost binecunoscută militanţilor revoluţionari din ţara noastră, de vreme ce Ioan Nădejde o recomandă prietenului său aflat la studii în străinătate.*

12) *Nădejde are în vedere ciclul de expuneri ţinute de publicistul social-democrat francez Gabriel Deville în cadrul organizaţiilor Partidului Muncitoresc Francez, pe marginea lucrării* Capitalul, *vol. I, de K. Marx, în scopul propagării, la nivel accesibil, a principalelor teze ale economiei politice marxiste.*

GHEORGHE CRISTESCU:
10 octombrie 1882 - 29 noiembrie 1973

CETĂŢEAN
ŞI TRIBUN REVOLUŢIONAR

10 octombrie 1898: Gheorghe, fiul lui Cristescu din Copaciu, judeţul Vlaşca, împlinea 16 ani. Venise din Bucureşti, unde fusese dat să-nveţe meserie, să-şi sărbătorească atît ziua de naştere, cît şi calificarea lui ca lucrător plăpumar.

Casa sa părintească din Copaciu era binecunoscută de săteni. Ţăranii veneau aici să se consulte cu tatăl tînărului, veteran din războiul 1877-1878, pe al cărui piept străluceau numeroase decoraţii. Veteranul vorbea sătenilor despre lupta socialistă. În acea vreme, la sate luaseră o mare răspîndire cluburile socialiste. Tînărul Gheorghe asista mîndru la activitatea tatălui său, care în discuţiile cu ţăranii folosea acelaşi limbaj pe care îl auzise şi el, la Bucureşti, la diverse adunări socialiste. Intra şi el în vorbă cu ţăranii, povestindu-le cum luptă proletarii.

Aşa a început Gheorghe Cristescu, la vîrsta de 16 ani, să-şi lege preocupările de mişcarea socialistă revoluţionară. A păşit apoi în rîndurile mişcării muncitoreşti, alături de I.C. Frimu, C. Mănescu, M. Gh. Bujor, Ottoi Călin, Dimitrie Marinescu, C. Popovici etc.

Conferinţele din 1907, a cercurilor socialiste „România muncitoare" şi a sindicatelor, l-au ales în Comitetul de conducere a Uniunii socialiste, iar cea din 1908 în conducerea Comisiei generale a sindicatelor. Din acel moment, timp de decenii a făcut parte din conducerea organizaţiilor politice şi profesionale ale clasei muncitoare.

Gheorghe Cristescu a fost un tribun proletar dotat cu talent oratoric şi cu un excepţional simţ de agitator de mase. Cuvîntările sale, presărate cu proverbe şi vădind un dezvoltat simţ al humorului, se bucurau de o largă audienţă. Numele său a devenit cunoscut în Capitală, apoi în întreaga ţară; în campania electorală din 1912, P.S.D. i-a propus candidatura pentru Parlament.

În timpul războiului, împreună cu I.C. Frimu, Alecu Constantinescu şi alţi lideri socialişti, a rămas în Bucureşti sub ocupaţia militariştilor germani şi austro-ungari, pentru a organiza şi conduce lupta de rezistenţă împotriva trupelor străine, Partidul Socialist, deşi i se interzisese activitatea, fiind singura organizaţie politică ce a întreprins o asemenea acţiune în zona ocupată. Arestarea grupului conducător, în frunte cu Gh. Cristescu şi I.C. Frimu, la 1 mai 1918, şi condamnarea lor de către Tribunalul militar german a stîrnit vii proteste în multe ţări europene.

În condiţiile avîntului revoluţionar din anii 1918-1920, Gheorghe Cristescu a militat cu toată energia pentru transformarea Partidului Socialist în partid comunist. În vara lui 1920, împreună cu Eugen Rozvan, Ion Fluieraş, C. Popovici, Alexandru Dobrogeanu-Gherea şi David Fabian, a făcut parte din delegaţia care a vizitat Rusia Sovietică pentru a studia realităţile din primul stat socialist şi a discuta problema aderării la Internaţionala Comunistă. Cu acest prilej a avut loc istorica întîlnire şi convorbire a delegaţiei române cu V.I. Lenin şi cu alţi conducători sovietici.

După congresul P.C.R. din mai 1921, de la tribuna căruia prezentase principalele rapoarte, Gheorghe Cristescu a îndeplinit sarcinile de secretar general al partidului, funcţie pe care a deţinut-o pînă la Congresul III, în toamna anului 1924. Pînă în 1926-1927 a continuat să funcţioneze ca membru al C.C. al P.C.R. şi al Comitetului executiv al Internaţionalei Comuniste, iar din 1928 a făcut parte din conducerea Partidului Socialist-Unitar, din conducerea Blocului Muncitoresc-Ţărănesc şi a altor organizaţii legale de masă.

O parte din membrii delegației care, în 1920, a vizitat Rusia Sovietică: rîndul din față, în centru — Gh. Cristescu; în rîndul doi, primul din stînga — I. Flueraș; al treilea din stînga — C. Popovici, înconjurați de gazdele lor vieneze frații Hoppe și soțiile acestora (fotografia a fost făcută la Viena, în timp ce delegația se afla în drum spre Moscova)

Predeal, septembrie, 1939: împreună cu militantul socialist Constantin Popovici

Deși a fost deputat în Parlament doar în 1919-1922, numele lui a continuat decenii de-a rîndul să fie amintit în dezbaterile parlamentare, fie atunci cînd partidele burgheze se coalizau în fața „pericolului comunist", fie cînd, luptîndu-se între ele, Partidul Liberal și grupările de dreapta acuzau partidele și grupările mai democratice de a fi sub „influența comuniștilor" lui Gheorghe Cristescu. Personalități științifice, culturale și politice, democratice s-au solidarizat cu el ori de cîte ori se afla pe banca acuzaților, în fața tribunalelor militare*.

Gh. Cristescu a militat consecvent pentru lichidarea disensiunilor din cadrul mișcării muncitorești, pentru unitatea de acțiune, pentru progres social și socialism.

La bătrînețe, Gheorghe Cristescu a avut fericirea să vadă înfăptuit visul de aur al clasei muncitoare, al poporului. Adeziunea sa deplină la politica P.C.R. și-a exprimat-o cu prilejul celei de-a 50-a aniversări a partidului. Cu acest prilej a arătat: „Am o mulțumire mare și o satisfacție deosebită cînd văd că tovarășul Nicolae Ceaușescu îndrumă politica partidului nostru pe aceeași linie pe care a avut-o mișcarea noastră muncitorească întotdeauna, căutînd să se adapteze necontenit la condițiile concrete care s-au ivit în decursul frămîntatei noastre istorii".

1 decembrie 1973. Miile de cetățeni ai Bucureștilor l-au condus pe cetățeanul și tribunul revoluționar Gheorghe Cristescu pe ultimul său drum. La Monumentul eroilor luptei pentru eliberarea patriei, pentru socialism, el odihnește alături de tovarășii cu care a luptat pentru cauza căreia și-au închinat cu toții întreaga lor viață.

N. G. MUNTEANU

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1971.

CRUCIADĂ ÎN EUROPA

Memoriile comandantului-şef al forţelor anglo-americane pe fronturile din Africa de Nord, Italia, Europa Occidentală

DAVID DWIGHT EISENHOWER

Noiembrie 1942-mai 1943.
În acest interval
forţele aliate debarcate
în Africa de Nord (operaţiunea „Făclia“)
înfrîng trupele axei
dispuse în sudul Mediteranei.
Al doilea episod al memoriilor
Eisenhower[1]
prezintă desfăşurarea campaniei în Tunisia
care a dus la capitularea
diviziilor germano-italiene
din Africa.

„Făclia“ arde pînă la capăt

La 8 noiembrie 1942, o dată cu cele 650 nave care acostaseră la țărmurile Africii de Nord franceze, „Robert sosise“[2]. Dar nu toate calculele efectuate în timpul pregătirii „Făcliei“ s-au dovedit corecte. Mai ales au apărut viciile ascunse ale calculelor întemeiate pe premise politice greșite. Este revelatoare, din acest punct de vedere, remarca generalului Eisenhower: „Principiul fundamental pe care a fost concepută expediția se întemeia pe speranța că forțele franceze, oficialitățile și populația nord-vestului african vor permite intrarea noastră fără luptă și ni se vor alătura în războiul împotriva Germaniei“. Urmarea acestei prezumții, construită în mare măsură pe informațiile furnizate de Robert Murphy, a fost insistența ca, în faza inițială, întreaga operațiune să aibă o „fațadă americană“, dat fiind puternicul antagonism dintre Marea Britanie și regimul de la Vichy. Astfel, în sectorul Alger, unde forța expediționară era preponderent engleză, intrarea în scenă a Armatei 1 britanice și preluarea comenzii de către generalul-locotenent Kenneth A.N. Anderson, trebuiau să fie efectuate numai după ce Divizia 34 americană ar fi deținut ferm orașul. Se presupunea că în acest mod vor fi eliminate reticențele autorităților, care reprezentau regimul mareșalului P. Pétain. Mai mult, diplomația americană a insistat ca generalul Charles de Gaulle, care se afla în fruntea Comitetului național francez de la Londra și care la 18 iunie 1940 lansase celebrul său apel la Rezistență, să fie ținut de-o parte. Americanii se autoconvinseseră că participarea lui de Gaulle ar fi stîrnit opoziția comandanților garnizoanelor franceze, deoarece dacă acesta „era un francez loial, atunci ei trebuiau să se considere niște lași“.

În dimineața zilei de 8 noiembrie, premierul W. Churchill l-a invitat pe generalul de Gaulle să-i facă o vizită la amiază. Întrevederea, la care asista și ministrul de Externe, A. Eden, s-a desfășurat într-o atmosferă încordată. Churchill i-a adus la cunoștință că, de cîteva ore începuse operațiunea „Făclia“; că la insistența americanilor „«Francezii liberi» sînt excluși“ și că generalul Giraud se afla la Gibraltar, urmînd să preia, de îndată ce va fi posibil, comanda forțelor franceze dislocate în Africa de Nord-Vest.

Nici 24 ore nu trecuseră de la debarcare și Eisenhower s-a convins că Giraud nu putea exercita vreo influență. Dar la Alger se afla în acel moment, printr-o întîmplare, amiralul F. Darlan[3]. Autoritățile americane au început de îndată convorbiri cu acesta, în vederea ralierii forțelor franceze. Dar chiar din prima zi a debarcării, în timp ce capetele de pod erau consolidate, Hitler a ordonat declanșarea operațiunii „Attila“[4]. A doua zi Führerul l-a convocat, la München, pe ministrul de Externe al Italiei, contele G. Ciano și i-a comunicat asentimentul pentru acapararea imediată a Corsicei și

---

1) Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1974.

2) Hitler era convins că scopul concentrării navale anglo-americane din apropierea Gibraltarului îl constituia o debarcare în spatele forțelor lui Rommel la Tripoli sau Benghazi. La 6 noiembrie Goering, care comanda aviația germană, a avut următoarea convorbire cu mareșalul Kesselring, comandant-șef al sectorului sud, cu sediul la Roma:
Goering: După părerea mea ei vor încerca să debarce în Corsica sau Sardinia, la Derna sau Tripoli.
Kesselring: Mai probabil debarcarea va fi într-un port nord-african.
Goering: Da, dar nu într-unul francez.

3) Născut în 1881. Comandant al flotei franceze (1936-1940). Colaborator apropiat și succesor desemnat al lui Pétain (1940-1942). După ce deținuse funcția de prim-ministru (februarie 1941-aprilie 1942), a trecut la comanda forțelor armate, post în care l-a surprins debarcarea în Africa de Nord franceză.

4) Ocuparea teritoriului metropolitan francez rămas după armistițiu sub jurisdicția autorităților de la Vichy. În urma acestei operațiuni, întreaga Franță a fost ocupată de Wehrmacht, iar flota franceză de la Toulon, pentru a nu fi capturată, a fost sabordată. Primul ministru al regimului de la Vichy, Pierre Laval a fost convocat de Hitler la München, odată cu Ciano. În timp ce Laval fuma în anticameră și discuta cu persoane de mîna a doua, Hitler a dat ordinul de ocupare a întregii Franțe. Atît Laval, cît și Pétain au aflat de acest ordin a doua zi (11 noiembrie 1942), în momentul cînd trupele germane trecuseră de acum linia de demarcație.

Tunisiei, pe care Mussolini o revendicase încă de la începerea celui de-al doilea război mondial. Forțele blindate germano-italiene au pătruns, la 14 noiembrie, în Tunisia. Între timp, însă, americanii ocupaseră, în Algeria, Bône (Anaba), iar englezii, în Libia, Tobruk.

Pertractările cu Darlan au stîrnit un val de frămîntări în cercurile politice și o puternică ostilitate în rîndurile opiniei publice din Marea Britanie și Statele Unite. La Londra, Camera comunelor s-a întrunit într-o ședință secretă pentru a discuta situația. La 17 noiembrie, Churchill i-a telegrafiat lui Roosevelt: „Noi nu putem trece cu vederea serioasele prejudicii politice pentru cauza noastră, nu numai în Franța, dar și în întreaga Europă, creînd sentimentul că am fi dispuși să tratăm cu quislingii[5] locali". În aceeași zi Roosevelt a declarat la o conferință de presă că „aranjamentul" cu Darlan este „numai un expedient temporar, justificat doar de constrîngerea bătăliei" (în desfășurare). La 24 decembrie, Darlan a fost asasinat în condiții obscure de către un tînăr ofițer francez și furtuna politică iscată de tratativele la care participa s-a potolit.

Churchill și Roosevelt au văzut în buletinele sosite din Africa de Nord semnele viitorului. În aceeași zi de 19 noiembrie, în care trupele sovietice începuseră la nord-vest de Stalingrad o uriașă contraofensivă, Roosevelt i-a propus lui Stalin o întîlnire în trei, în vederea coordonării viitoarelor acțiuni. În același sens i s-a adresat lui Churchill. Schimbul de scrisori a continuat și în luna decembrie. Între timp, la 11 decembrie, s-a încheiat prima etapă a bătăliei Stalingradului, după joncțiunea trupelor sovietice în zona stației de cale ferată Krivomuzghinskaia. Stalin s-a arătat reticent față de participarea la o conferință, invocînd ofensiva în plină desfășurare. Din cu totul alte motive s-a opus Churchill, unei întîlniri în trei. La 12 decembrie i-a scris lui Roosevelt: „Singura întrebare pe care ne-o vor pune rușii sau singura care contează pentru ei va fi: veți realiza al doilea front în 1943, cînd și cu ce forțe?" De aceea a insistat ca întîlnirea să se desfășoare în doi, cu participarea conducătorilor militari britanici și americani.

Prima zi a noului an 1943 a coincis cu începerea ultimei etape a bătăliei de la Stalingrad. Cu fiecare zi ce trecea, devenea tot mai evident că gruparea de trupe încercuite de către armata sovietică nu mai avea scăpare. La 13 ianuarie, cînd ofensiva de la Stalingrad se apropia de apogeu, Stalin i-a scris lui Roosevelt pentru a-i cere lămuriri asupra cauzelor pentru care operațiile din Africa fuseseră frînate.

Acalmia de pe frontul nord-african se datora mai puțin unor cauze de ordin militar local și mai mult noii runde de dispute strategice anglo-americane, prilejuite de pregătirea dosarelor întîlnirii Roosevelt-Churchill, stabilită să se deschidă la Casablanca. Strategii americani continuau să considere Mediterana un cîmp de bătălie temporar, care odată realizat, urma să se treacă la „război", respectiv la concentrarea trupelor pe insulele engleze în vederea atacării Germaniei. Șefii de stat major britanici insistau însă pentru continuarea „Făcliei" în vederea scoaterii Italiei din război și atragerii Turciei de partea aliaților.

Strategiile divergente și modul în care urmau să fie înfruntate au format obiectul unei extrem de atente pregătiri la Londra. Churchill a indicat șefilor de stat major „să nu-i preseze pe americani, sau să-i forțeze pentru a obține un acord, ci să cîștige timp, picurînd apă peste piatră". El a spus că va adopta o linie similară în convorbirile cu Roosevelt. Luînd în considerare pozițiile probabile ale americanilor, britanicii trebuiau să împingă discuțiile spre un compromis care să prevadă curățirea coastei nord-africane de forțele germano-italiene și ocuparea de către anglo-americani a Siciliei, în vederea „asigurării căii de transport prin Mediterana".

„Symbol", denumirea de cod a conferinței de la Casablanca, a început în seara de 14 ianuarie 1943, într-un secret desăvîrșit, într-o suburbie a marelui oraș marocan, unde, într-o oază de palmieri din vecinătatea oceanului de peruzea, autoritățile americane rechiziționaseră Hotelul Anfa și vilele înconjurătoare. Întreaga zonă era împrejmuită cu sîrmă ghimpată, soldați de gardă și tunuri în stare de alarmă, iar deasupra ei zburau necontenit avioane de luptă. În linii mari, convorbirile au urmat scenariul pregătit la Londra[6]. La 18 ianuarie s-a hotărît ca planurile strategice pentru 1943 privind Germania să urmărească: operațiuni în nordul Africii prin care să fie amenințate sudul Europei, Insulele Dodecanez, Grecia, Creta, Sardinia și Sicilia, a cărei capturare a și fost hotărîtă. În același timp vor fi pregătite forțe de debarcare în Anglia în vederea traversării Canalului „în cazul în care puterea Germaniei în Franța va scădea, fie în urma retragerii

5) Maiorul norvegian Quisling, fost ministru de Război, a jucat un rol important în facilitarea invadării țării sale de către Germania. În timpul ocupației a fost prim-ministru. Executat la Oslo în 1945. În timpul celui de-al doilea război mondial, termenul de „quisling" era sinonim cu trădător, colaboraționist al naziștilor.

6) R. Murphy avea să noteze: „«Compromisul» a fost adoptat. El a fost menit să convingă pe americanii reticenți de a accepta strategia care i-a imobilizat mai mult de doi ani să lupte în această tradițională sferă de influență britanică"

Înfrîngerea hitleriștilor la Stalingrad și ofensiva victorioasă a eroicei armate sovietice a produs o cotitură în desfășurarea războiului

trupelor ei, fie din cauza unei prăbușiri interne".

Conferința de la Casablanca a examinat și hotărît acțiunile împotriva Japoniei, a dat prilejul, la insistențele Statelor Unite, la o împăcare de ochii lumii între generalii de Gaulle și Giraud. În ultima zi a conferinței, duminică, 24 ianuarie, Roosevelt a declarat unui grup de corespondenți militari, adunați ad-hoc: „Eliminarea mașinii de război germane, japoneze și italiene înseamnă capitularea necondiționată a Germaniei, Italiei și Japoniei".

În timpul conferinței, Roosevelt i-a cerut lui Eisenhower să precizeze data cînd vor putea fi încheiate operațiunile din Africa împotriva axei. Răspunsul a fost prompt: 15 mai. La „Symbol" s-a stabilit ca Armata 8 britanică, care înainta de la Tripoli spre sudul Tunisiei, să treacă în subordinea lui Eisenhower. De asemenea, Statul major combinat l-a desemnat pe acesta, comandant suprem al operațiunii „Husky" (debarcarea în Sicilia).

Martoră a unor strategii divergente, conferința de la Casablanca s-a încheiat prin definirea de obiective pe termen scurt, acceptabile pentru ambele părți: în Mediterana, Sicilia, iar în Pacific, teritoriile din sudul său. N-a fost elaborat nici un plan pe termen lung pentru înfrîngerea puterilor axei. Aceste probleme au rămas deschise pentru negocieri ulterioare. Generalul Albert Wedemeyer persifla rezultatele ca fiind o „pierdere a pantalonilor" de către strategii militari americani, din rîndul cărora, de altfel, făcea parte. Pentru Churchill lucrul cel mai important era că trupele americane din nordul Africii rămîneau în Mediterana, că opinia lui Marshall de a nu se lua nici un alt angajament în afara ocupării Siciliei putea fi răsturnată de avalanșa evenimentelor și că, în consecință, răgazul trebuia folosit pentru a dispune de toate mijloacele în vederea pătrunderii în Italia și Balcani. Americanii nu aveau nici un dubiu asupra acestor intenții. Era însă cert că deschiderea celui de-al doilea front rămînea înconjurată într-o nebuloasă.

Pentru Eisenhower, care încă de la 23 noiembrie își mutase cartierul general de la Gibraltar la Alger, ordinele primite în vederea scoaterii forțelor axei din Africa și debarcării în Sicilia erau clare. Acum ele trebuiau executate. „Făclia" urma să ardă pînă la capăt.

Eugen PREDA

CAMPANIA TUNISIANĂ

Un profit decisiv obținut în această perioadă a fost posibilitatea de a stabili întregul nostru sistem de comandă pe o bază permanentă și solidă, conform înțelegerii de la Casablanca. Toate forțele aeriene treceră sub comanda mareșalului de aviație Tedder[1], al cărui adjunct era generalul Spaatz[2]; generalul Alexander[3] fusese însărcinat cu conducerea forțelor armate terestre pe frontul tunisian. Eliberat de răspunderea uneia dintre armate, handicap cu care generalul Anderson[4] era nevoit să se împace, Alexander își putea concentra întreaga atenție asupra coordonării tacticei zilnice.

Imediat după 1 martie l-am înlocuit pe Fredendall cu Patton în postul de comandant al Corpului 2. După cum îl informasem și pe Fredendall nu aveam intenția să cer să fie retrogradat, nici să-i imput înfrîngerile de la Kasserine[5]. Responsabilitatea acelei săptămîni de neșansă, revenea multora, inclusiv mie. Moralul Corpului 2 fusese însă zdruncinat și oamenii trebuiau stimulați. Nimeni în armată nu-l întrecea pe Patton în privința aceasta, în vreme ce, după părerea mea, Fredendall era mai potrivit pentru munca de instrucție în țară, decît pentru cea de comandant, pe frontul de luptă. L-am sfătuit pe generalul Marshall să-i încredințeze lui Fredendall comanda unei armate în Statele Unite, unde a devenit, de altfel, general-locotenent.

Conducerea energică a generalului Patton și severitatea disciplinei impuse de el și-au dovedit eficiența, și în scurt timp Corpul 2 a fost gata de atac. Trupele se călise ră în luptă și învățaseră din experiență să acorde o mult mai mare importanță instrucției, disciplinei și rapidității în acțiune. Curînd, toate aerodromurile din est au fost recucerite și ocupate de aparatele noastre, cîștigul acoperind astfel pierderile în tancuri, oameni și echipament.

Condițiile meteorologice și cele de teren, mult mai bune iarna, în deșert, decît în regiunea de nord, au permis Armatei 8 a generalului Montgomery[6] să avanseze spre vest, pentru a face joncțiunea cu flancul drept al dispozitivului nostru din Tunisia. Lupta principală trebuia să aibă loc pe linia Mareth[7], o poziție defensivă construită în trecut de francezi de-a lungul frontierei tunisiene, unde ne așteptam să întîmpinăm o rezistență fermă din partea forțelor axei. Pentru a-i veni în ajutor lui Montgomery, generalul Alexander ordonase Corpului 2 armată american să-și concentreze forțele în regiunea Gafsa[8] de unde să încerce o înaintare către est, pentru a-l obliga pe Rommel să-și retragă o parte cît mai mare din efectivul angajat pe frontul Armatei 8. Manevra a avut rezultatul dorit: pentru a-și apăra linia de comunicație pe care nu putea s-o lase expusă, Rommel s-a văzut nevoit să folosească în acest scop o parte considerabilă din trupe.

În seara zilei de 20 martie, generalul Montgomery era gata de atac. Lupta de pe linia Mareth a fost crîncenă. Printr-o manevră strălucită și rapidă de deplasare a trupelor în plină angajare, Montgomery a reușit să-l inducă în eroare pe inamic și să-l surprindă, obligîndu-l la o retragere precipitată spre nord. În scurt timp, flancul sting al Armatei 8 s-a unit cu Corpul 2 al lui Patton, care înain-

---

1) Mareșalul aerului Arthur Tedder a fost, pînă la 11 ianuarie 1943, comandantul aviației militare britanice din Orientul Mijlociu. La 17 februarie 1943, o dată cu formarea comandamentului aerian al Mediteranei, a trecut în fruntea acestui comandament subordonat generalului Eisenhower numai pentru operațiunile din Africa de Nord-Vest.

2) Generalul maior Carl Spaatz, din aviația militară americană, a făcut parte din statul major al lui Eisenhower, unde a coordonat operațiunile aeriene. La 5 ianuarie 1943 a fost numit comandant șef al unităților aeriene anglo-americane în Africa de Nord-Vest. A deținut aceeași funcție o dată cu formarea, la 18 februarie, a Forțelor aeriene din Africa de Nord-Vest (N.A.A.F.).

3) Generalul Harold Alexander, comandantul șef al forțelor armate britanice din Orientul Mijlociu, a devenit, de la 19 februarie locțiitor al comandantului-șef al teatrului de operațiuni din Africa (Eisenhower) și comandant al Grupului 18 armate din Tunisia.

4) General-locotenent K.A.N. Anderson, comandantul Armatei 1 britanice în Tunisia.

5) Localitate în sudul Tunisiei, în vecinătatea trecătoarei cu același nume. În cursul contraofensivei germane din februarie, tancurile din Afrika Korps au reușit să pătrundă prin trecătoare în urma unor evaluări greșite ale organelor de informații americane asupra direcției atacului principal. Generalul Fredendall și-a întemeiat hotărîrile pe aceste informații. Situația a putut fi restabilită după lupte grele, desfășurate între 14 și 23 februarie.

6) Generalul B. L. Montgomery, învingătorul lui Rommel în bătălia din deșertul libian, fusese subordonat Comandamentului Orientului Mijlociu.

7) Localitate situată la sud-est de portul tunisian Gabes. „Linia Mareth" a fost construită în anii 1934-1939 între depresiunea Djerid și Mediterana.

8) Oază în sudul Tunisiei, ocupată de Corpul 2 al armatei S.U.A. la 17 martie.

tase vijelios spre est. În sfîrşit, toate trupele noastre se aflau unite pe un singur front. L-am vizitat pe Montgomery curînd după lupta de la Mareth. Armata 8, condusă de el, avea o alcătuire foarte pestriţă, fiind probabil cea mai cosmopolită armată care a luptat în Africa de la Hannibal[9] încoace. Ea îngloba, în afara unităţilor britanice, scoţieni, neozeelandezi, indieni (inclusiv faimoşii Gurkhas, cu kukrisul lor, un fel de cuţit încovoiat cu care decapitau duşmanul), polonezi, cehi, francezi liberi, australieni şi sud-africani. Din nefericire, nu toţi aveau să ajungă pînă în Tunisia. Cu Armata 8 veniseră şi cîteva escadrile americane, primele care asistaseră la lupta din Africa împotriva germanilor şi care participaseră la întreaga campanie, începînd de la El Alamein[10].

Fricţiuni cu britanicii

Vrînd să taie calea germanilor care se retrăgeau din faţa lui Montgomery, generalul Alexander a lansat un atac la Fondouk[11], cu intenţia de a-şi croi prin defileu drum spre est, pînă la mare. La atac a participat flancul stîng al Corpului 2 american, dar întreaga operaţiune era condusă de un comandant britanic. De altfel, singura divizie americană de care dispuneam era sumar instruită şi, fiindcă fusese multe săptămîni angajată în operaţiunea de apărare a liniilor noastre de comunicaţie, nu avusese prilejul de a acţiona ca unitate de sine stătătoare. Misiunea încredinţată era dificilă şi atacul a eşuat. Mai tîrziu, unităţile britanice au reuşit să treacă prin defileu, dar fără mare folos, deoarece germanii avuseseră destul timp ca să se retragă în ordine spre nord. Generalul Sir John Crocker[12], comandantul Corpului britanic, a criticat sever, în faţa reprezentanţilor de presă, eşecul diviziei americane. A fost aproape singurul prilej de fricţiuni între englezi şi americani în perioada campaniei din Africa. Şi el a fost cu atît mai regretabil, cu cît s-a dovedit pe deplin inutil. Ajutat de Alexander, am luat imediat măsuri pentru a pune capăt incidentului. Nimic nu creează mai des şi mai uşor probleme între aliaţi, decît vorbăria inutilă, mai ales cînd este jignitoare. Cu ajutorul lui Alexander, i-am pus capăt. După cum se ştie, în familie, cearta ia întotdeauna proporţii exagerate.

Deşi rezultatul atacului ne dezamăgise, retragerea precipitată a germanilor a redus linia frontului, eliberînd astfel Corpul 2 care putea fi folosit în altă parte.

S-au iscat discuţii, punîndu-se întrebarea dacă acest corp de armată avea calităţile necesare pentru a participa la asaltul final. Statul major al lui Alexander era de părere că o mare parte din trupele respective trebuiau trimise înapoi în regiunea Constantine[13] pentru o instruire suplimentară. Într-adevăr, pregătirea unora era necorespunzătoare. Totuşi, Patton şi cu mine nutream convingerea că acest corp putea lua parte la o acţiune ofensivă şi că i se putea încredinţa un sector important pe linia frontului. Soldaţii începuseră să fie din ce în ce mai supăraţi, nu atît din cauza felului în care erau trataţi, cît mai cu seamă din pricina comentariilor jignitoare la adresa calităţilor combative ale americanilor, comentarii — emise iniţial de prizonierii germani — care se răspîndiseră din vorbă în vorbă pe întreg teatrul operativ.

Am avut o întrevedere personală cu Alexander şi am insistat ca întregul Corp 2 să fie folosit ca unitate combatantă. Am adus mai multe argumente. În primul rînd, grosul forţelor armate terestre ale aliaţilor pentru a învinge Germania în următoarele campanii, vor trebui recrutate din Statele Unite. Necesitatea unei instrucţii pe scară largă era, aşadar, evidentă. În al doilea rînd, în toate bătăliile anterioare, Corpul 2 fusese nevoit să lupte fragmentat în mici grupuri. Nu avusese niciodată ocazia să-şi măsoare forţa ca unitate de sine stătătoare. În al treilea rînd, începînd din 1 martie, Corpul 2 îşi ridicase considerabil moralul şi avea dreptul să dea o probă pentru a dovedi atît propria lui competenţă, cît şi cea a armatei americane.

Succesul ar fi întărit spiritul de unitate şi le-ar fi dat americanilor sentimentul reconfortant de a-şi fi făcut bine treaba, satisfacţie meritată din plin după eforturile extenuante depuse pînă atunci în război. Numai printr-o victorie comună, obţinută în egală măsură de ambele ţări, se putea ajunge la o colaborare cu adevărat camaraderească. În sfîrşit, chiar şi dorinţa soldaţilor de a participa la o operaţiune în care, pentru prima dată, condiţiile generale de luptă îi favorizau, era justificată. Victoria reală le-ar fi sporit elanul pentru încercările şi mai grele prin care aveau să treacă.

Alexander a fost imediat de acord cu mine. El a

---

9) General cartaginez (247-183 î.e.n.), unul dintre cei mai renumiţi strategi ai antichităţii.

10) Localitate în Egipt, situată la vest de Alexandria, de unde la 23 octombrie 1942 a început ofensiva lui Montgomery, care a fost încununată de înfrîngerea trupelor axei din Libia.

11) Localitate lîngă trecătoarea cu acelaşi nume, de unde începe cîmpia de coastă tunisiană, pe calea de acces spre portul Sousse. În timpul ofensivei germane din februarie s-a presupus că aici va avea loc atacul principal, ceea ce a dus la o inutilă concentrare de forţe.

12) Generalul-locotenent J. T. Crocker comanda Corpul 9 britanic. A fost înlocuit la 30 aprilie 1943.

13) Nord-estul Algeriei.

propus, iar eu am aprobat, readucerea Corpului 2 din spatele Armatei 1 și plasarea lui în flancul nordic din fața Bizertei[14]. Această amplasare cerea o deosebită precizie în munca statului major, pentru a evita încălcarea liniilor de aprovizionare ale Armatei 1 britanice, dar statele majore ale lui Patton și Anderson au lucrat cu atîta eficiență, încît nu s-a produs nici o încurcătură. Școlile militare antebelice ar fi considerat această manevră de nerealizat. Planul elaborat cu migală de ceasornicar și controlul riguros al convoaielor, la întretăierea șoselelor principale, i-au asigurat succesul.

Venise momentul să procedez la o nouă schimbare în comanda Corpului 2. Spre sfîrșitul lui februarie, mi se alăturase în calitate de „inspector" general Omar Bradley[15]. Pe lîngă calitățile sale personale remarcabile, O. Bradley dobîndise o mare experiență în cadrul luptelor din martie și începutul lui aprilie. Cauza determinantă a schimbării a fost eliberarea generalului Patton pentru a se întoarce la cartierul general al Armatei 7 în vederea finisării pregătirilor de invazie în Sicilia, invazie care trebuia să aibă loc scurt timp după sfîrșitul campaniei africane. Cauza secundară, dar pe atunci oficială, căci firește adevărul nu putea fi încă dezvăluit pe de-a-ntregul, o constituia faptul că de acum înainte programul tactic al Corpului 2 prevedea mai mult utilizarea infanteriei decît a tancurilor, așadar înlocuirea la comandă a unui tehnician tanchist cu un expert infanterist era logică. Bradley a preluat comanda la 15 aprilie 1943, după ce o parte a Corpului 2 își ocupase poziția pe frontul de nord.

14) Port și bază navală în nordul Tunisiei.

15) Generalul-locotenent Omar N. Bradley i-a urmat generalului-locotenent G.S. Patton la comanda Corpului 2, de la 15 aprilie 1943.

Pentru mine războiul antihitlerist însemna o cruciadă

Între timp, generalul Montgomery își continuase înaintarea spre nord pînă la linia Enfidaville[16], unde o rezistență puternică a inamicului îl imobilizase. Totuși terenul era pregătit aproape în întregime pentru un asalt general, decisiv. Forțele aeriene profitaseră de ameliorarea condițiilor meteorologice pentru a hărțui linia de comunicații inamică dintre Italia și Africa; poziția axei devenise din ce în ce mai precară. Beneficiind de superioritatea aeriană asigurată, forțele navale își extinseseră aria de luptă sporind dificultățile inamicului. Trupele terestre, aveau un moral excelent și așteptau cu nerăbdare ordinul de atac. Inamicul încă mai deținea cîteva poziții în adîncime spre flancul său vestic în regiunile muntoase; prima noastră mișcare a fost lansarea unor atacuri pentru a-l obliga să se retragă spre marginea cîmpiei tunisiene. Atacurile au fost declanșate la 23 aprilie și s-au obținut înaintări satisfăcătoare de-a lungul întregii linii; coordonarea între aviație și infanterie era acum infinit mai bună decît la începutul campaniei și toate atacurile noastre s-au desfășurat cu sprijinul eficient al aviației. Superioritatea artileriei noastre ne-a asigurat un avantaj suplimentar.

D. Eisenhower (dreapta) și Harold Alexander, comandantul Grupului 18 armate din Tunisia

Cînd Alexander a atins în vest, linia de unde voia să declanșeze atacul final, ne-am dat seama că dacă Armata 8 și-ar fi continuat atacurile dinspre sud, pierderile noastre ar fi fost mari și cîștigul minim, din pricina naturii terenului de-a lungul liniei Enfidaville. Aveam totodată convingerea fermă că germanii se așteptau ca atacul principal să fie lansat de Armata 8, care dobîndise o asemenea strălucită reputație în acțiunea de urmărire a inami-

16) Importantă răscruce de drumuri în apropierea Mediteranei, la nord de Sousse.

culul prin deşertul vestic, încît era logic ca duşmanul să creadă că o vom folosi pentru lovitura noastră de graţie.

Bănuind că, în orice caz, inamicul avea să opună Armatei 8 forţe importante, generalul Alexander a transferat rapid şi în mare secret din acest flanc, un număr din cele mai bune divizii ale Armatei 8, alăturîndu-le Armatei 1 britanice. Amplasarea odată efectuată, am putut începe asaltul final în ziua de 5 mai.

Curînd, rezultatele au fost decisive. Pe aripa stîngă, Corpul 2 american, împreună cu cîteva detaşamente ale „goumierilor"[17] francezi au înaintat în marş forţat triumfător şi, în ziua de 7, au luat Bizerta. La fel, în sud, Armata 1 britanică, condusă de generalul Anderson, îndeplinindu-şi obiectivul major, a sosit la Tunis cam în acelaşi timp în care Corpul 2 ajunsese la Bizerta.

În ultimele zile ale campaniei tunisiene, interesul întregului teatru operaţional s-a concentrat asupra celor două lupte locale din nord, una în sectorul britanic, cealaltă în cel american. Ambele poziţii erau deosebit de puternice şi extrem de bine apărate, şi aveau o importanţă hotărîtoare pentru noi, în efortul final de a cuceri victoria.

În sectorul britanic era vorba de poziţia Longstop[18]; bătăliile date de la începutul pînă la sfîrşitul campaniei africane, pentru ocuparea ei, au costat probabil mai multe vieţi decît oricare altă luptă de pe teritoriul Tunisiei. În sectorul american, punctul critic îl constituia colina 609, ocupată în cele din urmă de Divizia 34, spre marea satisfacţie în special a comandamentului suprem american.

Divizia 34 avusese mai puţin ca oricare alta posibilitatea de a-şi desăvîrşi instrucţia şi cucerirea acestei temute poziţii 609 căpăta semnificaţia unei dovezi definitive a maturizării forţelor americane terestre.

Imediat după această străpungere, Alexander a trimis unităţi blindate ale Armatei 1 britanice cu misiunea de a închide baza din Peninsula Bon[19] unde bănuiam că germanii ar fi putut încerca să se retragă pentru a opune o ultimă rezistenţă, în genul celei de la Bataan[20]. Rapiditatea acţiunii lui Alexander, efectuată în timp ce mii de soldaţi germani mai luptau încă în grupuri izolate în lungul frontului Armatei 1, a zădărnicit această ultimă speranţă a inamicului. Din acel moment au urmat doar operaţii de curăţire. Ici, colo, luptele au mai continuat pînă la 12, dar, începînd cu ziua următoare, singurii supravieţuitori germani din Tunisia, cu excepţia cîtorva pîlcuri răzleţe în munţi, se aflau la loc sigur în spatele gratiilor.

---

17) Cuvînt de origine arabă, atribuit formaţiilor militare auxiliare din Africa colonială franceză, alcătuite din luptători aparţinînd aceluiaşi trib.

18) Dealul „Longstop", aflat pe căile de acces spre Tunis, a trecut în repetate rînduri dintr-o mînă în alta. În mai 1943, această poziţie era în sectorul Armatei 1 britanice.

19) Peninsulă care formează latura răsăriteană a Golfului Tunis.

20) Referire la planul elaborat cu participarea lui Eisenhower înaintea celui de-al doilea război mondial, ca în cazul unui atac japonez împotriva Filipinelor forţele americane să fie retrase în Peninsula Bataan, din Insula Luzon. În aprilie 1942, după o rezistenţă înverşunată, trupele americane din Bataan au capitulat.

Un prînz frugal, între două bătălii (D. Eisenhower pe frontul tunisian)

Numai în ultima săptămînă a campaniei, totalul prizonierilor capturaţi se ridica la 240 000 oameni, dintre care aproximativ 125 000 erau germani. Această cifră cuprindea tot ce mai rămăsese din Afrika Korps şi un număr de soldaţi aparţinînd unităţilor fărîmiţate germano-italiene.

Rommel[21] *însuşi fugise înainte de dezastrul final, prevăzînd, fără îndoială, reşalul Messe*[23]*, însărcinat cu comandamentul nominal al tuturor forţelor, a predat contingentul italian. Cînd von Arnim în drum spre lagăr a trecut prin Alger, cîţiva membri ai statului meu major au fost de părere ca în virtutea obiceiului de altădată, să-i îngădui să mă viziteze.*

Acest obicei îşi avea originea în faptul că soldaţii mercenari de pe vremuri nu resimţeau, în rea săptămîni sau luni, oaspetele de onoare al învingătorului său. Tradiţia, după care toţi soldaţii de profesie ar fi fraţi de arme, s-a păstrat sub diferite forme pînă în zilele noastre.

Pentru mine însă cel de-al doilea război mondial devenise o chestiune mult prea personală ca să fi putut accepta această mentalitate. Pe zi ce trecea eram mai convins că, spre deosebire de celelalte războaie

Unul dintre prizonierii „suspuşi" ai campaniei tunisiene: mareşalul italian Giovanni Messe (stînga)

inevitabilul şi dorind net să-şi salveze pielea. În felul acesta s-a prăbuşit mitul invincibilităţii sale proprii şi a nazismului. Von Arnim[22] *s-a predat împreună cu trupele germane şi ma-*

litate, nici un fel de duşmănie faţă de adversari. Ambele părţi luptau de dragul luptei, din datorie sau, şi mai probabil, pentru bani. În sec. XVIII comandantul căzut prizonier era adeseori socotit, timp de

între mai multe naţiuni, de rîndul acesta forţele care luptau pentru binele omenirii şi drepturile omului aveau de înfruntat o adevărată conspiraţie a răului, faţă de care nu putea fi tolerat nici un compromis. Deoarece existenţa unei lumi normale era posibilă doar prin distrugerea totală a axei, războiul ajunsese să însemne pentru mine o cruciadă în sensul tradiţional al acestui cuvînt, deseori greşit întrebuinţat.

---

21) Rommel a părăsit Tunisia la 9 martie 1943, fapt care a fost explicat, la vremea respectivă, prin motive de boală.

22) Generalul colonel Jürgen von Arnim a fost succesorul lui Rommel, devenind comandantul Grupului de armate Africa.

23) Generalul Giovanni Messe a preluat, la 20 februarie, comanda Armatei 1 italiene, denumire care a înlocuit-o pe aceea de „Armata de tancuri germano-italiană". La 12 mai 1943, Messe a fost avansat mareşal, cu o zi înainte de a se preda.

Militarii pot reacționa violent la un articol de ziar

I-am comunicat așadar șefului serviciilor mele de informații, generalul Kenneth Strong[24], să scoată de la generalii prizonieri cît mai multe informații, pe mine personal neinteresîndu-mă decît generalii care încă erau liberi. Nici unul dintre cei captivi nu a fost autorizat să mă viziteze. Astfel am procedat pînă la sfîrșitul războiului. Nu am adresat cuvîntul nici unui general german, pînă în 1945 cînd generalul Jodl[25] a semnat capitularea la Reims[26]; chiar și atunci, m-am limitat să-l avertizez că va purta personal întreaga răspundere pentru modul în care vor fi respectate condițiile de capitulare.

Rezultatul campaniei tunisiene a fost, firește, pe deplin satisfăcător, dar comandamentul suprem era atît de ocupat cu pregătirea atacului sicilian, încît nu prea am avut răgaz să-l sărbătorim cum se cuvine. În ziua de 20 a avut, totuși, loc la Tunis, o defilare a victoriei pentru a marca sfîrșitul imperiului axei în Africa.

Proporțiile victoriei noastre sau, altfel spus, numărul mare de prizonieri, a îngreunat pregătirea operației siciliene. Aveam peste 250 000 prizonieri în lagărele din Tunisia, unde aprovizionarea și supravegherea erau precare și evacuarea rapidă imposibilă, din pricina insuficienței mijloacelor de transport. Dar sfîrșitul campaniei a avut drept urmare eliberarea comandanților și a statelor majore de grija operațiunilor imediate, îngăduindu-le să-și concentreze atenția asupra problemelor ce aveau să urmeze. Elaborarea planurilor pregătitoare începuse încă din februarie, încredințată fiind unui grup special, atașat cartierului general aliat, dar lucrînd sub directa conducere a generalului Alexander. Prin integrarea acestui grup în statul major al lui Alexander, întregul proces al pregătirilor a fost considerabil accelerat.

Victoria din Tunisia a fost primită cu mare bucurie de toate statele aliate. Prieteni și dușmani și-au dat deopotrivă seama că aliații se puseseră, în sfîrșit, în mișcare. Germanii, care în timpul iernii precedente suferiseră greaua înfrîngere de la Stalingrad și fuseseră obligați să abandoneze celelalte acțiuni ofensive de pe frontul rusesc, pentru a trece la o defensivă disperată, erau nevoiți — după Tunis — să renunțe la orice speranță de extindere, mărginindu-se să încerce să păstreze teritoriile cucerite.

Pe teatrul de luptă african, cele mai importante urmări ale victoriei au fost progresul realizat în sudarea unității forțelor aliate și înființarea unei echipe de comandă, ale cărei influențe în întărirea încrederii și amiciției reciproce se și făceau simțite. Este ușor de minimalizat obstacolele ce stau întotdeauna în calea bunei funcționări a mecanismului ce-l presupune comandamentul unor vaste forțe aliate. Unele pot fi detectate cu ușurință, de pildă acele legate de deosebirile de echipament, instrucție și tactică, procedee ale statelor majore și metode de organizare. Acestea sînt însă eclipsate de orgolii și de prejudecățile naționale.

În războiul modern, datorită mijloacelor dezvoltate de informare prin care masele sînt de îndată puse la curent cu evenimentele petrecute pe cîmpul de luptă, cel mai mic diferend este amplificat și se prea poate ca soldatul care își riscă viața să fie influențabil și pătimaș. Chiar și cei mai călîți veterani de obicei calmi și potoliți, pot reacționa violent la un articol de ziar, ce li se pare prea laudativ la adresa unei alte națiuni. Problema este delicată, spinoasă și importantă; în cazul unor acțiuni aliate succesul poate fi obținut numai dacă conducătorii, atît din guverne, cît și de pe cîmpul de luptă, realizează cerințele impuse de situație și refuză să violeze principiul fundamental al unității, fie în public, fie în cadrul contactelor personale și confidențiale cu subordonații și statele lor majore. O condiție esențială a victoriei sigure este respectarea permanentă a conceptului de unitate și a loialității față de comandanții aliați. În momentul în care acești comandanți pierd încrederea guvernelor lor sau a majorității subordonaților lor principali, trebuie înlocuiți.

Aceasta a fost marea lecție pe care Tunisia a dat-o aliaților; o altă concluzie, la fel de importantă din punct de vedere tehnic, a constituit-o aprecierea instrucției. O instrucție completă din punct de vedere tehnic, psihologic și fizic constituie o armă de atac și de apărare pe care fiecare națiune o poate da soldaților ei înainte de a-i trimite la luptă; cum războiul se abate asupra unei democrații cînd aceasta se așteaptă mai puțin, instrucția trebuie realizată în mare măsură în timp de pace.

Versiunea românească a memoriilor:
Dana CRIVĂȚ,
Mădălina NICOLAESCU

---

24) General englez.
25) Alfred Gustav Jodl — șef al Statului major operațional al Înaltului comandament al armatei germane. Condamnat la moarte, în 1946, de Tribunalul militar internațional de la Nürnberg, pentru crime de război.
26) Capitularea preliminară în fața aliaților occidentali a avut loc la 7 mai 1945. A doua zi, la Berlin a fost semnată capitularea necondiționată a Germaniei, în prezența reprezentanților U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii și Franței.

ÎN VIZITĂ LA ISTORICII IUGOSLAVI ŞI ALBANEZI

La Belgrad, Institutul de istorie contemporană este situat în Piaţa Marx-Engels, cu alte cuvinte în plin centrul oraşului, în aceeaşi impunătoare clădire care găzduieşte Muzeul Revoluţiei Popoarelor din Iugoslavia.

Directorul institutului, profesorul universitar **Pero Moracea**, unul dintre cei mai reputaţi istorici iugoslavi, mă primeşte în cabinetul său tapisat cu rafturi pline de cărţi. Alături de d-sa, oficiul de gazdă îl mai îndeplineşte prof. dr. **Zivko Avramovski.** Încă de la început, atmosfera e mai mult decît colegială şi discuţia se înnoadă repede. Cei doi istorici îmi vorbesc pe larg despre ampla activitate a institutului. Directorul stăruie îndeosebi asupra unui eveniment care a avut loc doar cu cîteva zile înaintea venirii mele la Belgrad — reuniunea ştiinţifică internaţională cu tema **Al III-lea Reich şi Iugoslavia în perioada 1933-1945.**

„Hotărîrea cu privire la ţinerea acestei reuniuni a fost luată de către Uniunea instituţiilor care se ocupă de istoria contemporană a naţiunilor şi naţionalităţilor din Iugoslavia, îmi spune prof. P. Moracea, şi ni s-a încredinţat nouă pregătirea şi organizarea reuniunii. Este important de amintit că scopul uniunii este acela de a realiza colaborarea tuturor institutelor ştiinţifice, naţionale, regionale şi locale din Iugoslavia în cercetarea istoriei contemporane, îndeosebi a istoriei comunităţii statale a popoarelor iugoslave din anul 1918 pînă în zilele noastre.

O formă importantă a acestei colaborări o constituie sesiunile ştiinţifice, la care se prezintă rezultatele obţinute în activitatea de cercetare şi se constată tematica ce a rămas insuficient clarificată. Pentru asigurarea conţinutului muncii fiecărei reuniuni ştiinţifice se selecţionează teme fundamentale. Iată temele cîtorva din ultimele reuniuni ştiinţifice: **Frontul popular în ajunul şi în cursul celui de-al doilea război mondial, Strategia şi tactica Partidului Comunist din Iugoslavia în pregătirea şi înfăptuirea transformărilor revoluţionare (1919-1945), Lupta de eliberare naţională 1941-1945 ca război al întregului popor şi revoluţia socialistă.**

Ultima reuniune ştiinţifică căreia îi este consacrat acest material constituie, într-o anumită privinţă, expresia unei calităţi noi în dezvoltarea istoriografiei iugoslave a perioadei contemporane, continuă prof. Moracea. În ultimii 15 ani, după formarea Institutului de istorie contemporană (care se ocupă în special cu istoria mişcării muncitoreşti şi a Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia) se lucrează sistematic la cunoaşterea istoriei din această perioadă. Ponderea cea mai mare în cercetare o au problemele dezvoltării interne — apariţia şi dezvoltarea mişcării muncitoreşti revoluţionare, relaţiile interne social-politice în cadrul Regatului Iugoslaviei 1918-1941, desfăşurarea războiului de eliberare naţională şi a revoluţiei din anii 1941-1945*.

În ultimii cîţiva ani, uniunea amintită a instituţiilor care se ocupă de istorie şi unele instituţii iugoslave de arhivă au făcut microfilme după sute de mii de documente în cele mai importante arhive din străinătate. Prin acordurile de colaborare încheiate de instituţiile ştiinţifice iugoslave cu instituţiile ştiinţifice corespunzătoare din ţările socialiste, s-a dat posibilitatea să se studieze — îndeosebi pe calea schimburilor de cercetători ştiinţifici — materialele de arhivă care se referă la relaţiile bilaterale ale Iugoslaviei cu aceste state, respectiv la probleme mai largi ale Balcanilor, Bazinului dunărean şi Europei Centrale în perioada 1918-1945.

La reuniunea consacrată relaţiilor dintre Iugoslavia şi cel de-al III-lea Reich, pe lîngă cele 30 referate ale istoricilor iugoslavi, ne-au mai parvenit 18 referate ale unor istorici din R.F.G., R.D.G., Italia, Anglia, Polonia, Uniunea Sovietică, România, Franţa, Ungaria, Cehoslovacia şi Bulgaria. Invitaţii au participat şi la lucrările întrunirii propriu-zise prin dezbaterea diverselor teze din unele referate, contribuind la elucidarea mai deplină şi multilaterală a acestei tematici, cu precădere a evenimentelor şi relaţiilor balcanice, europene şi mondiale din perioada anilor 1933-1945.

Apare evident, tocmai prin exemplul temei acestei reuniuni ştiinţifice însemnătatea stabilirii de contacte şi a schimbului de păreri între toţi cei care se ocupă de cercetarea unei perioade istorice.

---

* În legătură cu aceste teme vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1968; 10, 11/1970; 9, 10, 11/1972 etc.

Numai așa se pot cunoaște toate problemele relevante în deplina lor complexitate, numai așa pot fi verificate diferite teze, numai prin unirea eforturilor științei istorice este posibil să se ajungă la adevărul deplin", încheie directorul Pero Moracea.

Concluzie pe care aveau s-o confirme, la interval de mai puțin de o lună, două sesiuni științifice care au reunit pe istoricii iugoslavi și români la Craiova și București...

...Luna octombrie este deosebit de blîndă la Tirana. Soarele își mai păstrează căldura de vară și razele lui inundă încăperile Institutului de istorie din Capitala Albaniei. Gazdele mele sînt directorul institutului, **Stefanaq Polo,** precum și istoricii **Muim Ciami, Cristo Frasheri, Muzafer Koskuti, Niko Decika, Zija Shkodra** și **Vicon Koka.**

Convorbirea durează un număr de ore aproape egal cu numărul participanților. Aflu cu acest prilej nenumărate amănunte despre activitatea de cercetare a institutului și a celor care lucrează în cadrul lui și care au dat la iveală aspecte noi și dintre cele mai interesante ale vieții micului dar viteazului popor de pe malul Mării Adriatice.

Ultimele descoperiri arheologice au adus o bogată informație despre străvechii locuitori ai acestor meleaguri — ilirii*. Săpăturile efectuate la Mat și la Mirdita au confirmat înalta pricepere în meșteșugul metalurgiei de care a făcut dovadă tribul pirustilor, făuritori de arme, unelte de muncă, podoabe și obiecte de uz cotidian. Luptători neînfricați, pirustii au participat la marea răscoală a ilirilor din anii 6-9 ai erei noastre și romanii nu i-au putut subjuga decît după exterminarea cvasitotalității oștirilor lor.

Ilirii s-au ilustrat nu numai pe cîmpul de bătălie. Geniul lor artistic s-a manifestat, printre altele, în domeniul cîntecului și dansului: texte recent descoperite arată că tribul dardilor se desfăta în mod curent cu veritabile concerte ale unor orchestre ai căror membri cîntau din fluier, din nai, din harpă și dintr-un instrument cu coarde ce amintește întrucîtva de cobza noastră. Imaginile acestor instrumente figurează de altfel gravate pe pietrele de morminte rămase din acele vremuri. Cît despre faimoasele dansuri cu săbii, despre care vorbesc cu admirație cronicarii greci și latini, ele se mai execută și astăzi, cu aceeași măiestrie, de către țăranii din ținuturile muntoase ale Albaniei de Nord.

O vastă moștenire culturală a lăsat și tribul desaretilor, olari pricepuți și artiști ai ceramicii și ai fierului, bronzului și aurului. Într-un tumulus, al cărui conținut a fost scos la lumina zilei la Kuci i Zi, în districtul Korcea, trei sculpturi aproape identice, reprezentînd figuri umane, datează din ultimul mileniu înaintea erei noastre și par a fi obiectele unui cult în care înclinația mistică este cu mult depășită de gustul și rafinamentul artistic.

Directorul Institutului de istorie din Tirana, Stefanaq Polo, și colaboratorii săi mi-au mai vorbit despre cercetările lor de istorie medie. Un loc central îl ocupă acolo, așa cum e și firesc, figura eroului național al Albaniei, George Kastriotul — Skanderbeg** care, la Kruja, a rezistat invadatorilor otomani vreme de un sfert de veac, în cel mai lung asediu cunoscut pînă atunci în istorie. După zadarnice peregrinări la Roma și Napoli în vederea obținerii unui sprijin din partea papei și a cetăților italiene, după eșecul unei misiuni similare a fiului său la Veneția, Skanderbeg cu credincioșii săi albanezi, au înfruntat singuri pe cotropitor, apărînd astfel nu numai propria lor patrie, ci contribuind și la apărarea civilizației europene. Așa cum au făcut-o și marii domnitori ai Munteniei și Moldovei.

La rîndul său Zija Shkodra, fost student al Universității din București, mi-a vorbit într-o perfectă limbă românească despre cercetările sale în domeniul emigrației albaneze din evul mediu și perioadele următoare. Siliți de ocupanții străini să-și părăsească pămîntul natal, zeci de mii de shqipetari s-au stabilit în țările vecine sau în locuri mai îndepărtate, aducînd cu ei priceperea în meșteșuguri, o hărnicie exemplară și o dîrzenie de nebiruit în fața greutăților. Țărani sau meseriași, negustători sau arhitecți, oșteni sau artiști ei au contribuit într-o largă măsură la înflorirea economică și culturală a țărilor în care s-au statornicit.

Cu o profundă emoție, Zija Shkodra mi-a tradus pasaje din lucrările sale în care se amintește generoasa ospitalitate oferită de români emigranților albanezi. El nu s-a putut abține să nu-mi citeze cuvintele de laudă adresate de Nicolae Iorga zidarilor și constructorilor sosiți din Albania pentru a lucra în cele mai diferite colțuri ale țării noastre...

...Întîlnirile pe care le-am avut cu istoricii iugoslavi și albanezi au mai relevat un fapt deosebit de prețios: înaltul prestigiu de care se bucură istoriografia română în ochii specialiștilor din cele două țări. Lucrările autorilor noștri sînt cunoscute, studiate și utilizate frecvent de către colegii lor din Republica Socialistă Federativă Iugoslavia și Republica Populară Albania. Contactele ulterioare, care se anunță din ce în ce mai intense vor duce la o și mai intensă, și mai rodnică colaborare pe tărîmul atît de fascinant al cercetării trecutului popoarelor noastre.

Nicolae MINEI

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1972.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1968.

1922-1924:

CORONA ÎN DUELUL DINTRE PARTIDE

Dr. IOAN SCURTU

● Un decor bizar în balconul clubului naționaliilor ● Ce-i convenea lui Averescu nu-i convenea lui Maniu ● Să-i combatem pe liberali, dar să nu-i deranjăm ● Scandal și panică în Parlament ● Cîte încercări, atîtea insuccese

Adevărul **din 22 martie 1923, descria următoarea scenă petrecută cu cîteva zile în urmă [sublinierile ne aparțin, ca și explicațiile din paranteze drepte]: „Domnul general Davidoglu a ordonat «Apă!» și furtunele pompierilor intrară cu putere în funcțiune, trimeținď valuri strașnice de apă în ferestrele și balcoanele clubului democrat [sediul central al Partidului Național]. Un geam mare**

de la ușa principală a clubului a fost făcut țăndări, marele drapel tricolor arborat în balcon a fost sfîșiat, iar apa a pătruns cu furie în interiorul clubului. Fruntașii opoziției [între care I. Maniu, I. Mihalache, dr. N. Lupu, Gr. Iunian, Al. Vaida-Voievod, Gr. Filipescu] îmbrăcați în impermeabile, au înfruntat bărbătește țîșniturile pompei, continuînd să manifesteze și să huiduiască, în timp ce un cetățean de la un alt balcon, agita o prăjină de care erau legați doi șobolani [reprezentînd, chipurile, pe frații Brătianu] și o bucată de caș-cavai [...] Solemnitatea acestui straniu botez a durat timp de 20 de minute, adică tocmai atît cît a fost nevoie ca cei 100 de hectolitri de apă să fie evacuați din cisternă. Apoi generalii Nicoleanu, Davidoglu și armata au plecat triumfători".

În acea zi de 18 martie 1923 avusese loc în sala „Dacia" o mare întrunire convocată de „opoziția unită" — coaliție alcătuită din naționali și țărăniști. Autoritățile n-au întîrziat să reacționeze: considerînd că naționalii și țărăniștii s-au cam „înfierbîntat", seara au trimis pompierii pentru a-i „răcori".

Episodul descris în amănunt de presa vremii constituia numai o secvență a disputei dintre opoziție și guvernul liberal în anii 1922-1924.

La 19 ianuarie 1922, se constituise guvernul liberal condus de I.I.C. Brătianu. Reprezentînd interesele marii burghezii industriale și financiare, Partidul Național Liberal avea de înfruntat opoziția celorlalte formațiuni politice, care exprimau pozițiile burgheziei mici și mijlocii, ale unei fracțiuni a marii burghezii aflată în concurență cu cea liberală, ca și ale unei grupări a moșierimii, dornică să supraviețuiască împrejurărilor generate de reforma agrară. Venirea liberalilor la putere* a adîncit și mai mult disensiunile dintre liberali și restul formațiunilor politice.

În această conjunctură s-au desenat diferitele eforturi ale opoziției de închegare a unei coaliții, capabilă să se opună dominației liberale; lucru deloc ușor date fiind divergențele de păreri și interese generate de baza economică și socială a partidelor din opoziție, de metodele diferite, ca și de veleitățile diferiților lideri politici de a domina eventuala coaliție.

* Vezi în acest sens și articolul O guvernare de o singură lună sau hapul liberal al monarhului, Magazin istoric, nr. 11/1973.

Șefii opoziției burgheze într-o „consultare" imaginată de caricaturistul ziarului Adevărul *din 3. II. 1924*

Prima ediție a „opoziției unite“

Nemulțumirea față de instaurarea guvernului liberal s-a manifestat foarte repede. La sfîrșitul lui ianuarie 1922 a avut loc o consfătuire consacrată înjghebării unui bloc antiliberal. Inițiată de Partidul Național, reuniunea a grupat în jurul mesei tratativelor reprezentanți a șase formațiuni: Partidul Național, Partidul Naționalist-Democrat, Partidul Poporului, Partidul Țărănesc, Partidul Conservator-Progresist și Partidul Conservator-Democrat. Consfătuirea n-a dus însă la nici un rezultat; reprezentanții celor șase partide au exprimat puncte de vedere atît de diferite încît nu s-a putut ajunge la o înțelegere.

Încercarea următoare s-a produs o lună mai tîrziu. Guvernul liberal avea nevoie de confirmarea Corpului electoral, care a și fost convocat pentru începutul lunii martie 1922. Opoziția n-a putut încheia nici de această dată un front comun; animozitățile erau prea mari, mai ales între averescanii abia plecați de la putere și celelalte partide. Dar s-a realizat un cartel electoral între Partidul Naționalist-Democrat (N. Iorga) și Partidul Conservator-Democrat (Take Ionescu), precum și o înțelegere de colaborare în cîteva circumscripții din Transilvania între Partidul Național și Partidul Țărănesc. Folosind aparatul de stat, guvernul a îngrădit activitatea electorală a opoziției și a influențat rezultatul alegerilor în favoarea sa. Liberalii și-au asigurat astfel majoritatea în Parlament, putînd trece la înfăptuirea programului de guvernare fără a fi stingheriți de opoziție. Imediat după consultarea Corpului electoral, Mihalache, Stere și Pan Halippa au mers la Cluj pentru a discuta cu Maniu și Vaida-Voievod, în vederea răsturnării guvernului liberal. În urma tratativelor, s-a hotărît constituirea de către cele două formațiuni a așa-zisei „opoziții unite“. Potrivit acordului încheiat, noul organism nu recunoștea legalitatea Parlamentului și declara, aprioric, ca nule, legile pe care acesta, avea să le adopte.

Iuliu Maniu a încercat să-l determine și pe N. Iorga să adere la acest acord, dar șeful Partidului Naționalist-Democrat a refuzat să colaboreze cu C. Stere și N. Lupu. La rîndul lor, în martie, liderii Partidului Național și ai Partidului Țărănesc au respins oferta lui Al. Averescu ca Partidul Poporului să se alăture acordului de la Cluj.

În aceste împrejurări, la 27 martie 1922, s-a deschis sesiunea Corpurilor legiuitoare. Discuțiile asupra validărilor au fost deosebit de furtunoase: partidele din opoziție au prezentat numeroase dovezi care atestau amestecul aparatului de stat în alegeri, conchizînd că Parlamentul „nu exprima adevărata voință a țării“ și, ca atare, era „lipsit de bază legală și autoritate morală“. După încheierea validărilor, „opoziția unită“ s-a retras cu zgomot din Parlament.

În noua situație, cele două formațiuni au decis încercarea unor noi formule pentru înlăturarea liberalilor de la putere. Întrunit la 27 și 28 aprilie 1922, Comitetul central executiv al Partidului Țărănesc a autorizat Delegația permanentă să continue tratativele cu Partidul Național, pentru „o aranjare clară, precisă și definitivă a situațiunii în maximum o lună de zile“; Partidul Țărănesc preconiza, în special, încheierea unui acord care să precizeze condițiile de participare la un guvern compus din reprezentanții celor două formațiuni. Dar conducerea naționalilor nu se arăta prea grăbită. Iuliu Maniu considera că programul țărăniștilor era prea „radical“ pentru a se realiza un asemenea acord*. Încercările de creare a unui program comun, din iunie 1922, ca și cele de unificare din mai 1923 și iunie 1924, n-au avut sorți de izbîndă deoarece „divergențele ideologice și programatice dintre cele două partide nu au putut fi conciliate“. Astfel că, la 15 iunie 1922, s-a perfectat doar un proiect de acord care prevedea lupta pentru răsturnarea guvernului și dizolvarea Parlamentului rezultat din alegerile organizate de P.N.L.

Ideea regrupării forțelor din opoziție era acceptată de către toți adversarii guvernului liberal; ei doreau să-i răpună pe liberali și să ajungă la putere, dar, în același timp, fiecare șef de partid încerca regruparea prin impunerea programului grupării al cărui conducător era. Un maestru al acestei tactici s-a dovedit a fi Iuliu Maniu. La început, și-a propus să încheie acorduri de colaborare (eventual de fuziune) cu grupările mai slabe, bineînțeles, sub conducerea și pe baza programului partidului condus de el. Odată încheiată această etapă, din care Partidul Național avea să iasă întărit, Maniu considera că putea încerca fuzionarea cu țărăniștii de pe poziții de superioritate. Potrivit acestei tactici, în vara anului 1922, Maniu s-a dovedit receptiv la propunerile de colaborare avansate de Averescu. În noua conjunctură, cînd averescanii treceau printr-o perioadă de reflux și, mai ales, erau nemulțumiți de guvernarea liberală, el socotea că a sosit momentul să și-i subordoneze. În calculele sale, Maniu pornea de la premisa că, printr-o asemenea colaborare, ar fi evitat surpriza unei orientări a averescanilor către liberali, așa cum se întîmplase în februarie 1920**.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1973.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 7/1971.

Începerea tratativelor cu C. Argetoianu, emisarul lui Averescu, a debutat peste aşteptările lui Maniu: plenipotenţiarul generalului a propus, nici mai mult nici mai puţin, decît fuziunea celor două partide! Pe cît de dornic de colaborare (aşa cum o înţelegea el!), şeful naţionalilor n-a fost deloc încîntat de contopirea cu gruparea averescană. Ce avantaje putea să aibă liderul naţionalilor dintr-un „mariaj" cu un partid a cărui popularitate se dusese pe apa sîmbetei odată cu guverla Alba Iulia, în ziua de 15 octombrie 1922. Patronînd evenimentul, guvernul îşi asigura, pe de o parte sprijinul nelimitat al coroanei, pe de alta, considera că îşi măreşte capitalul politic.

Pe măsură ce se apropia ziua de 15 octombrie, şefii partidelor politice îşi precizau atitudinea. Iorga a hotărît să participe la serbări, „din devotament faţă de coroană", dar ţinea să adauge cu maliţie: „bineînţeles, însă, cînd se va încorona d. Ion Brătianu, nu voi avea aceeaşi

Discuţie între regele Ferdinand şi I. I. C. Brătianu:
Regele: *Ei, şi acum ce-o să faci?*
Brătianu: *N-aveţi nici o grijă sire, mi-am pregătit o altă diversiune!*
(Adevărul, *19. I. 1923*)

narea? În plus, Averescu rămăsese la fel de veleitar şi, presupunea Maniu, ar fi pretins şefia noii formaţii, ceea ce nu intra în planurile conducătorului naţionalilor. Aşa încît, acesta a căutat să-l convingă pe Argetoianu că cel mai important lucru era realizarea unui bloc antiliberal, fiecare partid menţinîndu-şi propria-i organizaţie.

Arma secretă a lui Brătianu: încoronarea

În timpul acesta, liberalii n-au stat nici ei cu mîinile în sîn grăbindu-se să anunţe încoronarea lui Ferdinand şi a Mariei

atitudine". După mai multe ezitări, Averescu s-a decis şi el să meargă la Alba-Iulia, pentru că, pînă la urmă, de hotărîrea suveranului depindea eventuala aducere a partidului său la putere.

La începutul lui septembrie 1922, Partidul Naţional a dat publicităţii un comunicat în care, după ce-şi exprima „nestrămutatele convingeri monarhice şi dinastice", aprecia că încoronarea a fost coborîtă „la rolul unei simple demonstraţii de partid", astfel încît se vedea nevoit, „cu durere în suflet", să nu participe la serbările de la Alba Iulia. La rîndul său, Partidul Ţărănesc îşi mărturisea şi el devotamentul faţă de „monarhia constituţională", dar critica faptul că serbărilor

încoronării „li s-a dat caracter de manifestare de partid"; în consecință, țărăniștii hotărau să nu meargă la Alba Iulia. Poziția celor două partide — evident — a nemulțumit profund pe rege, avantajîndu-i pe liberali.

Țărăniștii sperau că, solidarizîndu-se cu naționalii, vor determina pe Maniu să accepte acordul cu privire la principiile unei viitoare guvernări în comun, cerut încă din aprilie. Dar acesta a respins din nou propunerea, invocînd necesitatea colaborării și cu celelalte partide din opoziție. Ca urmare, Comitetul central executiv al Partidului Țărănesc a hotărît, la 10 noiembrie, să înceteze tratativele cu Partidul Național și să-și ia „libertatea de acțiune". Astfel se încheia prima ediție a „opoziției unite".

Racul, broasca și știuca...

Între timp, Partidul Național intrase în tratative de fuziune cu Partidul Conservator-Democrat, rămas fără conducător prin moartea lui Take Ionescu. La 21 noiembrie, presa anunța încheierea cu succes a tratativelor de unire a celor două partide pe baza programului Partidului Național și prin includerea în Comitetul central a mai multor takiști (Mihai Cantacuzino, Toma Ionescu, P. Brătășanu, Stelian Popescu, G.G. Mironescu, Grigore Filipescu). Fuziunea marca începutul procesului de concentrare a forțelor politice din opoziție pe o platformă antiliberală. Partidul Național, care pînă atunci activase doar în Transilvania, și-a extins organizația în întreaga Românie, și-a mutat sediul central de la Cluj la București, a beneficiat de un mare organ de presă cum era **Universul** condus de Stelian Popescu; totuși, contopirea cu un partid slab, aflat în plin proces de descompunere, a contribuit prea puțin la sporirea forței politice a Partidului Național. Ea a marcat, în schimb, așa cum bine a sesizat Goga, „o categorică îndrumare spre dreapta" a naționalilor. Nu este lipsit de semnificație faptul că, abia înregimentați în Partidul Național, takiștii au declanșat un puternic atac împotriva țărăniștilor și îndeosebi a unor membri de stînga ai acestui partid, cum erau C. Stere și dr. N. Lupu. Aceștia n-au întîrziat să riposteze, afirmînd că Partidul Național a primit în rîndurile sale niște naufragiați politici și reacționari notorii. Între ziarul **Universul** și **Aurora** (organul de presă al țărăniștilor) s-a dezlănțuit o îndîrjită polemică, în timpul căreia relațiile dintre cele două partide s-au deteriorat foarte mult.

În această atmosferă, liberalii au hotărît să depună în Parlament proiectul noii **Constituții** a țării, menită să le întărească și mai mult poziția dominantă în viața economică și politică.

Proiectul rezerva României statutul unei monarhii parlamentar-constituționale consfințea unele drepturi și libertăți democratice (între care votul universal, dreptul de întrunire, organizare, libertatea presei, a conștiinței ș.a.), dar lăsa deschise numeroase portițe pentru luarea unor măsuri represive împotriva forțelor revoluționare. Prin conținutul său, el avantaja în mod vizibil marea burghezie industrială și financiară, liberală, ceea ce nemulțumea, desigur, celelalte pături ale burgheziei și partidele politice care le reprezentau.

Cum au reacționat grupările din opoziție? Partidul Național-Democrat (Iorga) a declarat sus și tare că nu recunoaște dreptul Parlamentului, ales prin ingerințe, să dea țării o **Constituție,** dar a adăugat că, în cazul în care aceasta va fi semnată de rege, membrii săi o vor recunoaște ca lege fundamentală a țării. Partidul Poporului (Averescu) a avut o atitudine oscilantă. În schimb, țărăniștii, au susținut că acel Parlament trebuie împiedicat să dea țării o **Constituție.** Ca atare, congresul țărăniștilor ținut în noiembrie 1922, apreciind că tribuna parlamentară oferea o largă audiență poziției exprimată de partid, a hotărît ca reprezentanții lor să-și reia locurile în Adunarea deputaților și în Senat. Partidul Național s-a situat pe o poziție identică: în ianuarie 1923, deputații și senatorii săi și-au reluat și ei locurile în Parlament.

Și, bineînțeles, au continuat încercările de a se găsi o platformă comună de acțiune. Cei mai activi s-au dovedit liderii Partidului Național, ai Partidului Țărănesc și ai Partidului Poporului. Lucrurile au evoluat însă asemănător celor petrecute în cunoscuta fabulă cu racul, broasca și știuca: fiecare trăgea în altă parte, adică acolo unde îl mînau propriile interese. În ședințele din 25-26 ianuarie 1923, dr. N. Lupu a propus să se organizeze lupta comună în Parlament și în afara lui pentru a zădărnici votarea **Constituției,** iar în cazul adoptării ei, să nu o recunoască. De acord cu aceste puncte de vedere, Maniu a mers și mai departe, cerînd nerecunoașterea **Constituției,** chiar în cazul în care ar fi fost sancționată de rege. Averescu dorea ca lupta să se limiteze la coordonarea unor acțiuni duse separat de cele trei formațiuni „prin toate mijloacele legale". Generalul nu accepta organizarea unor acțiuni în comun și nici acțiunea extraparlamentară. El nu voia să-și supere adversarii din guvern și, pentru a cîștiga bunăvoința regelui și, poate, și pe cea a liberalilor, a declarat public că, ajungînd la guvern, Partidul Poporului va recunoaște **Constituția** „ca legală și numai dacă va fi nevoie de mici modificări" le va face „cu asentimentul opoziției".

Discuțiile au continuat numai între Partidul Național și Partidul Țărănesc, care, la 3 martie, au hotărît refacerea „opoziției unite".

Opoziția fluieră...

În Parlament, reprezentanții „opoziției unite" au rostit declarații vehemente împotriva guvernului și a forului legislativ ales de liberali, contestînd acestuia dreptul de a vota o nouă lege fundamentală. În cadrul dezbaterilor, opoziția a căutat să împiedice buna desfășurare a

Încercînd să-i ia locul lui Averescu în conducerea Partidului Poporului, Argetoianu s-a autoproclamat șef al acestei grupări. El n-a fost însă urmat decît de cîțiva fruntași ai partidului.
— Ce ați făcut aseară?
— Ne-am organizat
— Vezi ce bine e cînd sînteți puțini? Într-o singură seară vă organizați...
(Adevărul, *4. I. 1924*)

ședințelor Parlamentului prin fluierături și vociferări.

Din Parlament, disputa s-a mutat în stradă, unde s-au rostit discursuri. Sever Dan — secretarul general al Partidului Național — a susținut că dreptatea nu se mai putea cîștiga „decît cu ciomagul". Dr. N. Lupu a declarat patetic: „Această **Constituție** nu trebuie să treacă și nu va trece [...] Dacă va trece, atunci va trece peste cadavrele noastre..." Maniu a cerut regelui „să nu se opuie poporului", în timp ce I. Mihalache a ținut să afirme că „țara nu este nici moșia guvernului nici a Măriei Sale Regelui".

În acest timp, liberalii au interzis țăranilor să plece din sate fără „bilet de voie" din partea primarilor, iar la marginile Bucureștilor au fost instalate bariere. Armata a fost scoasă în stradă, pentru a împrăștia adunările „opoziției unite". La 18 martie, în cadrul ciocnirilor din jurul sălii „Dacia", mai mulți cetățeni au fost răniți.

Analizînd disputa partidelor politice în legătură cu adoptarea **Proiectului de Constituție**, P.C.R. a desfășurat o amplă activitate de clarificare a maselor, lansînd lozinca „Nici o încredere Partidului Liberal, nici o încredere **Constituției** sale!", demascîndu-i limitele. Partidul Comunist arăta că prevederile democratice incluse în acest proiect, fiind lipsite de garanțiile care să le asigure înfăptuirea, nu puteau avea—dat fiind caracterul orînduirii existente—decît un aspect formal.

La 26 martie 1923, **Proiectul de Constituție** a fost supus aprobării Adunării deputaților. Neputînd împiedica votarea acestuia, opoziția s-a retras din Parlament și a adresat „un ultim apel" regelui, implorîndu-l să nu sancționeze **Constituția.** Dar suveranul n-a luat în seamă acest apel;

la 28 martie, el a semnat **Constituția**, care a fost promulgată a doua zi. Partidul Național și Partidul Țărănesc s-au grăbit să declare că noua lege fundamentală era „fără putere de lege și de drept nulă". Peste cîțiva ani însă, liderii național-țărăniști își vor aminti cu jenă de această declarație; mai mult, ajungînd la guvern, vor manifesta multă scrupulozitate în aplicarea mult criticatei **Constituții**, în special a acelor articole care îngrădeau drepturile și libertățile cetățenești ale maselor.

Odată **Constituția** adoptată, colaborarea dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc a pierdut unul din obiectivele de bază, ceea ce a impus o reexaminare a raporturilor dintre cele două grupări. În ambele partide ideea fuzionării prindea tot mai mult teren*. Chestiunea doctrinei și a programului viitorului partid a provocat, însă, serioase divergențe între cele două tabere.

Relațiile dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc s-au deteriorat din nou. În septembrie 1923, naționalii au atras în rîndurile lor gruparea țărănistă a lui I. Pelivan, iar în octombrie a început editarea în București a ziarului **România.** Curînd după aceasta, ei au adresat Partidului Național-Democrat o propunere de fuziune. Iorga a cerut ca ea să se facă pe baza programului național-democrat iar noul partid să fie prezidat de el... Condiții pe care Maniu, bineînțeles, a refuzat să le discute.

Pe de altă parte, țărăniștii și-au reluat campania de propagandă în Transilvania, întemeindu-și acolo mai multe organizații. Ei criticau cu vehemență pe naționali, acuzîndu-i de reacționarism și neloialitate față de principiile democratice.

Argetoianu îl „decapitează" pe Averescu

Apreciind poziția realistă a țărăniștilor față de unele probleme principale ale vieții social-economice, P.C.R. a considerat că între cele două partide existau condiții de colaborare pe baza unei platforme minimale. La 25 octombrie 1923, C.C. al P.C.R. a adresat Comitetului central executiv al Partidului Țărănesc propunerea de realizare a unui Bloc muncitoresc-țărănesc pe baza următorului program: mobilizarea la luptă a maselor muncitorești prin mitinguri și manifestații, în vederea răsturnării guvernului liberal; sprijinirea acțiunilor de masă printr-o campanie parlamentară și de presă; lupta împotriva stării de asediu și a limitării drepturilor și libertăților democratice, asigurarea independenței politice a statului ș.a.

Deși Virgil Madgearu, secretarul general al Partidului Țărănesc, a promis că va supune scrisoarea discuției Comitetului central executiv și va răspunde în două zile, liderii țărăniști au ținut documentul sub adîncă tăcere. Practica a demonstrat, de altfel, că țărăniștii își căutau aliați nu în rîndurile clasei muncitoare, ci în cele ale burgheziei.

Între timp, guvernul a anunțat că, în sesiunea parlamentară 1923/1924, va supune spre dezbatere și aprobare noi proiecte de legi**. Era vorba de noi măsuri în avantajul marii burghezii liberale. Simțindu-se lovite în baza lor economică, partidele din opoziție au început o nouă rundă de tratative. La sfîrșitul anului 1923 și începutul lui 1924, deosebit de activ s-a dovedit a fi Argetoianu. Considerînd că steaua politică a lui Averescu începuse să apună, el a încercat să-i aplice o... „colegială" lovitură sub centură. La 15 decembrie 1923, Argetoianu a lansat un manifest prin care se autoproclama șef al Partidului Poporului, afirmînd că „a decapitat pe generalul Averescu". A fost, evident, o „intrare" forțată în scenă, pentru că noul conducător n-a fost urmat decît de cîțiva fruntași averescani între care D.R. Ioanițescu, A. Popovici-Tașcă și I. Fianu. Conștient de limitele grupării înființate, Argetoianu s-a grăbit să ia contact cu liderii partidelor din opoziție pentru a participa la crearea unei formațiuni puternice, în stare să preia succesiunea guvernului liberal. Succesiune de la care, bineînțeles, Argetoianu aștepta un portofoliu ministerial...

Concomitent cu această inițiativă s-a desfășurat și acțiunea Partidului Țărănesc, care, la 10 februarie 1924, a publicat o scrisoare către grupările politice din opoziție, chemîndu-le la crearea unui „Bloc" antiliberal. Acesta urma să acționeze pe baza următorului program: împiedicarea cabinetului liberal de a realiza „legiuirile de aplicare a **Constituției** sale și a legiuirilor de acaparare a avuțiilor statului", răsturnarea guvernului liberal, stabilirea unui „regim de legalitate". Partidele coalizate trebuiau să se angajeze că nu vor accepta puterea decît dacă li se va îngădui „anularea legislației liberale" și asigurarea funcționării normale a regimului parlamentar-constituțional.

Răspunzînd scrisorii, Partidul Național și-a exprimat „satisfacția" față de propunerile avansate și nimic mai mult, în timp ce Averescu a apreciat că formula „Blocului" nu era suficientă, fiind necesară, după părerea sa, fuziunea celor trei „partide mari", considerate de el a fi Partidul Național, Partidul Țărănesc și... Partidul Poporului. Partidul Națio-

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1973.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1971.

nalist-Democrat (Iorga) şi Partidul Poporului (fracţiunea Argetoianu) n-au dat nici un răspuns. Astfel că Delegaţia permanentă a Partidului Ţărănesc a trebuit să constate „cu regret" că propunerea sa n-a găsit „ecoul aşteptat".

Argetoianu şi-a continuat manevrele, reuşind să cîştige adeziunea lui N. Iorga. La începutul lunii martie 1924, Iorga a adus elogii publice lui Argetoianu, caracterizîndu-l drept „una din valorile serioase ale ţării" şi a declarat că „numai organisme unitare şi puternice se pot impune". De asemenea, el şi-a exprimat „stima" pentru Partidul Naţional şi a lansat atacuri vehemente împotriva lui Mihalache şi a lui Averescu. Receptiv la „amabilitatea" lui Iorga, Maniu i-a adresat la 15 martie o scrisoare, prin care i-a solicitat o întîlnire. La întrevederea care a urmat, cei doi lideri s-au declarat, în principiu, de acord cu fuziunea, urmînd ca ea să fie discutată de organele conducătoare ale partidelor respective. La 3 aprilie 1924, Maniu a trimis o nouă scrisoare lui Iorga în care pretindea că Partidul Naţional avea un „trecut istoric" şi un program care cuprindea „toate postulatele partidelor celor mai radicale din stînga" şi îi dădea de înţeles lui Iorga că ar fi bine să se înscrie, împreună cu aderenţii săi, în Partidul Naţional. În consecinţă, Iorga a rupt tratativele.

Singura fuziune realizată a fost cea din 10 mai 1924, dintre Partidul Naţionalist-Democrat şi Partidul Poporului (Argetoianu), noua formaţie politică adoptînd numele de Partidul Naţionalist al Poporului şi avînd la bază programul naţionalist-democrat; preşedinţia a fost rezervată lui Iorga.

Între timp, pentru a nu rămîne izolat, Averescu a adresat lui Mihalache propunerea de fuziune a celor două formaţiuni. Dar ţărăniştii au refuzat repede oferta. În schimb, tratativele confidenţiale între C. Stere şi V. Goldiş mergeau pe o pistă bună: se ajunsese deja la un acord de fuziune a Partidului Naţional cu Partidul Ţărănesc, pe baza unui program în zece puncte*. Calea spre această contopire se va dovedi însă foarte sinuoasă şi presărată cu nenumărate obstacole. Abia peste alţi doi ani, în octombrie 1926, prin renunţarea la punctele cele mai radicale din programul ţărăniştilor, cele două grupări vor fuziona sub numele de Partidul Naţional Ţărănesc.

D. Mihalache: *Numai dumneata îmi poţi spune dacă se face ori nu Blocul opoziţiei.*
Cărturăreasa: *Ies craii „cu trupul", dar nu ies „cu gîndul"!*

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 7 şi 9/1973.

Cărți sosite la redacție

● **C. Preda — MONEDELE GETO-DACILOR.**

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973: *viața economică și politică a populației geto-dacice între sec. IV-I î.e.n., oglindită prin cercetarea evoluției procesului monetar.*

● **Gh. Bichir — CULTURA CARPICĂ.**

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973: *„istoria și cultura unor strămoși ai poporului român, carpii, cei mai puternici daci liberi din sec. II-IV e.n.".*

● **Jules Michelet — SCRIERI ALESE,** 2. vol.

Antologie, traducere și note de **Angela Cișmaș.** Prefață și tabel cronologic de **Marin Bucur**: *selecție din principalele scrieri ale istoricului francez — Istoria Franței* și *Istoria revoluției.*

● **Aurel Răduțiu — INCURSIUNI ÎN ISTORIOGRAFIA VIEȚII SOCIALE.**

Editura Dacia, Cluj, 1973: *precursorii cercetării istoriei sociale în istoriografia românească, de la primii cronicari pînă la B.P. Hasdeu.*

● **Ștefan J. Fay — ACEA NOAPTE, ACEA ZI DE IARNĂ '33.**

Editura Albatros, București, 1973: *Ploiești 1 februarie 1933 — „povestea patetică a unor oameni adevărați, care, prin lupta lor eroică, au înscris, alături de muncitorii ceferiști de la Atelierele Grivița, una din cele mai răsunătoare pagini de istorie a clasei muncitoare din țara noastră".*

● **Gh. Platon — DOMENIUL FEUDAL DIN MOLDOVA ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI DE LA 1848.**

Editura Junimea, Iași, 1973: *orientarea și dezvoltarea domeniului feudal din Moldova, stabilite pe baza analizei unui bogat material documentar.*

● **Dan Zamfirescu — NEAGOE BASARAB ȘI ÎNVĂȚĂTURILE CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE.**

Editura Minerva, București, 1973: *principalele probleme controversate legate de autorul și geneza* **Învățăturilor.**

● **B.P. Hasdeu — SCRIERI ISTORICE,** 2 vol.

Ediție îngrijită, prefață și bibliografie de **Aurelian Sacerdoțeanu,** Editura Albatros, București, 1973: *reintroducerea în circuitul științific „a unor intuiții și sugestii geniale, pe baza unei erudiții uluitoare".*

● **G. Săcădat — SĂGEATA RĂZBUNĂRII.**

Editura Militară, București, 1973: *faptele de vitejie ale adjutantului aviator Traian Dîrjan din Grupul 9 vînătoare, căzut la datorie pe frontul antihitlerist.*

● **Maria Protase — PETRU MAIOR.**

Editura Minerva, București, 1973; *evocarea vieții și operei celui care „ilustrează prin excelență lupta școlii ardelene" pe multiple planuri: social, național, politic, cultural.*

● **V. Tomescu — HISTOIRE DES RELATIONS MUSICALES ENTRE LA FRANCE ET LA ROUMANIE. PREMMIÈRE PARTIE. DES ORIGINES AU COMMENCEMENT DU XX-e SIÈCLE.**

Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.S.R., București, 1973: *într-o amplă dizertație un capitol semnificativ din ansamblul relațiilor culturale româno-franceze.*

● **Costache Mîndru — FOCURI ÎN BĂRĂGAN.**

Editura Militară, București, 1973: *luptele de la sfîrșitul lunii august 1944 pentru lichidarea tuturor trupelor hitleriste din Bărăgan.*

● **N. Popp, I. Iosep, D. Paulencu — JUDEȚUL SUCEAVA; P. Gâștescu, I.S. Gruescu — JUDEȚUL BRĂILA; Gh. Niculescu, I. Velcea — JUDEȚUL PRAHOVA.**

Editura Academiei, București, 1973: *continuarea seriei de monografii tipărită sub egida Institutului de geografie.*

● **G. Adrian — IDEE RĂPEDE DESPRE RESBELUL DE PARTIZANI.**

Ediție îngrijită și studiu introductiv de general-maior **Constantin Antip**: *una din primele lucrări românești, tipărită în 1853, despre formele și modalitățile de desfășurare a războiului popular.*

poşta mi

— Cititorii ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuţa poştală nr. 702, Bucureşti.

— Atragem din nou atenţia tuturor celor care ne scriu că manuscrisele şi documentele anexe nu se înapoiază. **În consecinţă, corespondenţii noştri sînt rugaţi să-şi păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliţi să atragem atenţia** celor care ne scriu de mînă, adesea cu creionul şi foarte neciteţ **că le vom răspunde mult mai puţin prompt decît corespondenţilor care nu ne pun probleme de descifrare a scrisorilor lor.**

PROCESUL MOŞNENILOR

GHEORGHE RUSEN *din* Bucureşti: *după cum probabil ai remarcat, în nr. 12/1973 am publicat sub titlul* Un proces ţărănesc care a durat 150 ani, *un articol despre lupta moşnenilor din actualele comune Starchiojd şi Chiojdu pentru ocinile strămoşeşti. Articolul trimis de dv. se referă la o temă şi o zonă geografică apropiate: procesul moşnenilor din judeţul Buzău, desfăşurat, succesiv, la Judecătoria rurală Pătîrlagele şi la Tribunalul judeţean Buzău între anii 1944-1946. Cosiderînd că materialul transmite informaţii interesante pentru cunoaşterea împotrivirii sătenilor faţă de samavolniciile boierilor, publicăm în rezumat datele esenţiale.*

Munţii cuprinşi în perimetrul dintre rîul Slănic — la est, rîul Buzău — la vest şi fosta graniţă a Munteniei cu Transilvania — la nord erau stăpîniţi în devălmăşie de aproximativ 40 cete de moşneni (la apariţia Codului silvic din 1910), urmaşii a doi moşi comuni. Proprietatea lor asupra acestor pămînturi era atestată de hrisoave datînd de pe vremea lui Mircea cel Bătrîn. Mai tîrziu, în secolele XVIII-XIX, stăpînirea asupra acestor munţi a fost întărită de numeroase acte: Hrisovul lui Nicolae Mavrocordat *(1723)*, Hotărnicia celor 24 boieri, *făcută sub Alexandru Ipsilante (1780)*, Hotărnicia Karol Gold *(1854)*, Hotărnicia Mehtupciu *(1870)* etc. *Drepturile obştei se stabileau prin unităţi de măsură moşneneşti (stînjeni, palme, degete, linii) şi se întindeau asupra unei zone întinse: muntele Penteiu cu trupurile sale, Cernatul, Zănoaga, Podul Calului, Căşoca Mare, Căşoca Mică, Piciorul Caprei, Fulgerişul, Ivăneţul etc.*

Aceste mari suprafeţe de pămînt, uzurpate de boierii Maican au fost revendicate de moşneni în procesul citat, litigiu în care au cîştigat în 1946. El constituie un episod din lupta ţăranilor din această zonă împotriva celor care le uzurpaseră proprietăţile moştenite din moşi-strămoşi.

Pe aceste considerente, cititorul nostru propune schimbarea numelui satului Urlaţi în Silişteni sau Cantemireşti, propunere pe care o supunem atenţiei Consiliului popular judeţean Vaslui.

AUTOGRAF LAMARTINE LA BUZĂU

NICOLAE CORBU *din* Buzău, *ne semnalează că, recent, s-au descoperit în colecţiile bibliotecii liceului „B.P. Hasdeu" din Buzău* „numeroase lucrări de certă valoare, printre care şi seria de opere complete ale lui Lamartine, apărută în timpul vieţii autorului", *la Paris, între anii 1860-1863. Seria de volume poartă dedicaţia autografă a autorului către Petrache Poenaru: „Memoires et reconnaissance—Lamartine".*

Corespondentul nostru ne furnizează şi unele detalii în legătură cu modul în care aceste cărţi au ajuns în biblioteca liceului. O parte din biblioteca lui P. Poenaru a rămas în păstrarea ginerelui său, Nicu Iacovache, mare proprietar din satul Aliceni, pendinte de Zilişteanca (azi Poşta-Cîlnău). Multă vreme cărţile s-au aflat depozitate în podul casei acestuia, pînă cînd Bazil Iorgulescu, unul din foştii directori ai liceului buzoian, aflînd de aceste cărţi lăsate în părăsire, le-a luat pentru biblioteca şcolii pe care o conducea.

SATUL LUI CANTEMIR

Inginerul MIHAI GH. AIOANEI *din* Suceava, *născut în* satul Urlaţi *din fostul ţinut al* Fălciului, *citind sesizarea cititorului* Const. A. Mitache *din Bucureşti, în legătură cu locul naşterii lui D. Cantemir (Poşta* Magazin istoric, *nr. 8/1973), după ce subscrie la propunerile corespondentului nostru bucureştean, ne furnizează unele date suplimentare despre satul natal al marelui domn şi cărturar român, auzite în copilărie de la unul din bătrînii satului Urlaţi:* „La cca 1,5 km. nord de satul Urlaţi, pe locul numit «Coada iazului» a existat un sat numit Silişteni, acolo unde Cantemireştii aveau gospodăriile şi terenurile lor agricole. Ceva mai departe, pe locul numit «Feredeu», un loc ferit, înconjurat şi astăzi pe trei laturi de pădure, familia Cantemir avea o altă gospodărie, unde se aflau hambarele, beciurile cu provizii, stînile şi cirezile de vite. După plecarea cantemireştilor din Silişteni, satul şi moşia au intrat în posesia unui boier vecin, Urlăţeanu, iar aşezarea a fost părăsită, siliştenii strămutîndu-se în Urlaţi, satul acestui boier".

1886 SAU 1836

BOARĂ M. PANTELIMON *din* satul Gemeni, jud. Mehedinţi: „În *Magazin istoric* din septembrie 1972, la pagina 19, se scrie: «În acest scop, a fost organizată o mişcare anticarlistă, cu ramificaţii în toată ţara. În fruntea ei se afla Eugen Carada, pe atunci prim-redactor al ziarului *Românul*...» Cred că s-a strecurat o greşeală. *Dicţionarul istoric, arheologic şi geografic* al lui O.G. Lecca, p. 115, scrie clar: «Carada Eugen: financiar, om politic 1886-1910» Cum putea, deci, Carada să fie prim-redactor la *Românul* şi mai ales să conducă acea răscoală de la 8 august 1870, cînd el nu se născuse încă? O fi o eroare în dicţionar sau în revistă?"

Este o eroare a dicţionarului respectiv. E. Carada s-a născut în 1836 şi a murit în 1910. A fost economist şi publicist, a colaborat la Timpul *(1856)* şi Românul *(1857-1871), s-a situat printre adversarii lui Al. I. Cuza; a fost primul director al Băncii Naţionale a României (1883-1910). Poet şi dramaturg minor, autor de studii politice publicate (1867) în româneşte şi franţuzeşte. (Vezi:* Dicţionarul enciclopedic ilustrat, *Ed. Cartea Românească, 1931, p. 1 559 şi* Dicţionar enciclopedic român, *Editura Politică, 1962, vol. I. p. 512).*

MAREŞALII ROMÂNI

NICOLAE CONDURACHE *din* Huşi: *în afara „automareşalului" Ion Antonescu, armata română a avut doi mareşali — Alexandru Averescu şi Constantin Prezan.*

poșta

1. Alexandru Averescu *(1859-1938) a luat parte ca sergent, la războiul pentru independența României (1877-1878). Devenit apoi ofițer, a avansat pînă la gradul de general. A fost atașat militar în diferite capitale europene. Între anii 1907-1909 a fost ministru de Război și în această calitate a comandat înăbușirea răscoalei țărănești din 1907. În perioada 1911-1913 a funcționat ca șef al Marelui Stat Major. În anii primului război mondial s-a remarcat la comanda Armatei 2 (1916-1918), în luptele de la Mărăști (iulie 1917). Al. Averescu a avut, pe lîngă activitatea militară și una politică. În 1918 a creat Liga Poporului care, din 1920, și-a schimbat denumirea în Partidul Poporului, al cărui conducător a fost. A fost prim-ministru și în mai multe rînduri ministru. A murit în 1938.*

2. Constantin Prezan *(1861-1943). După ce a căpătat prima treaptă ca sublocotenent în 1880, a avansat pe treptele ierarhiei militare fiind în 1907, general de brigadă, în 1916, de divizie, apoi de corp de armată. În timpul primului război mondial a deținut funcția de comandant al Armatei 4 (august-octombrie 1916), al Grupului de armate din sud în bătălia de la Neajlov-Argeș (29 noiembrie-3 decembrie 1916), apoi pe cea de șef al Marelui Stat Major. C. Prezan a fost membru al Academiei române și senator.*

În cazul în care doriți să cunoașteți mai detaliat activitatea militară a lui Al. Averescu și C. Prezan, puteți consulta Enciclopedia României, *vol. I., 1938, și* Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919 *de C. Kirițescu.*

Au mai fost mareșali, cu titlu onorific, ex-regii Carol II și Mihai I.

FENICIENII ÎN AMERICA ?

DEZIDERIU MACH *din* Cîmpia Turzii, *întîlnind în prezentarea articolului* America vikingă și tulburătoarea ei istorie *(nr. 7/1973) afirmația că „fenicienii au ajuns cu certitudine în noul continent, fapt dovedit de inscripțiile feniciene în care numele Cartaginei și al zeiței Thanit apare de nenumărate ori" ne solicită date suplimentare în legătură cu această problemă.*

Într-adevăr, prezența fenicienilor în amîndouă Americile între anii 1000-800 î.e.n. a devenit o certitudine pentru majoritatea cercetătorilor civilizațiilor Americii precolumbiene. Începînd cu arheologul Bernardo de Silva Ramos, care a publicat în anul 1930 o lucrare despre inscripțiile vechi din Amazonia, ipotezele privind navigația fenicienilor spre America au căpătat o tot mai solidă fundamentare.

În anul 1936, la Patec's Cave, în New Hampshire (America de Nord) s-a descoperit o așezare neolitică neindiană, *care pare să dateze din jurul anului 500 î.e.n. După părerea specialiștilor, ar fi similară cu așezări feniciene din Malta și Irlanda. Tot în S.U.A. pe o stîncă din statul Massachusetts, rămasă mult timp sub apă, au fost descifrate două reprezentări de corăbii de tip clasic fenician. În 1948, în Mechanicsburg au fost descoperite, pe cîteva pietre, caractere ale alfabetului fenician. Concludente sînt și inscripțiile găsite în Brazilia, de exemplu inscripția de la Havea, nu departe de Rio de Janeiro, ca și alte inscripții descoperite în unele peșteri din jungla braziliană.*

Savantul sovietic A. Garbovski a lansat ipoteza unei incursiuni a fenicienilor în America de Sud, prin Arhipelagul Malaez și Oceanul Pacific.

ABORIGENII DIN AUSTRALIA

ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU *și* DOMIȚIAN GHIAȚĂ *din* București, *ne semnalează că în articolul* Filă din istoria Australiei *numărul populației băștinașe din Australia e altul decît în nota tradusă din* Newsweek *(vol. LXXXII nr. 10).*

Cifrele din articol au fost extrase din diferite surse. Dicționarul enciclopedic Român, *vol. 1. p. 246 (București, 1962) și* Petit Larousse *p. 1179 (Paris, 1965) indică 47 000 autohtoni.* Newsweek, *care vorbește despre 140 000 supraviețuitori, a folosit, probabil, materiale statistice diferite. E posibil ca revista americană să fi avut în vedere și pe locuitorii proveniți din amestecul celor două rase. Nu excludem nici eventualitatea ca săptămînalului american să i se fi furnizat date exagerate în mod deliberat. În orice caz, toate datele publicate de noi sînt autentificate de sursele occidentale și nu ne putem lua altă răspundere decît de a le folosi ca atare.*

DIN NOU INELUL...

În legătură cu inelul de la Ezerovo, purtătorul misterioasei inscripții (vezi Magazin istoric, *nr. 8/1972 și 5/1973),* NICOLAE CERNEA *din* Constanța, *propune o dezlegare oarecum deosebită; d-sa socotește că, în acest text, grupul RAZ ar fi echivalentul cuvîntului latin* rex, regis *(„rege"), iar LEZ— echivalentul cuvîntului latin* lex, legis *(„lege"). Bazîndu-se și pe alte identificări proprii, cititorul nostru dă următoarea traducere:* Rolistenes al Nereneii, suveran al strălucitului regat Noes (?), mare legiuitor și rege luminat, *cu varianta:* Rolistenes, soț al Nereneii, strălucită regină din Noes (?), mare legiuitor și rege luminat. *Supunem specialiștilor și această încercare de dezlegare.*

MULȚUMIRI

Și în această lună, din multele scrisori sosite pe adresa redacției, am reținut propunerile și sugestiile următorilor cititori, cărora le mulțumim: DUMITRU FILIMON *din* București; RADU DOMNIȘORU *din* com. Holboaca, jud. Iași; IOAN DRĂGAN *din* satul Cirișul Negru, jud. Bihor; I. MARINESCU *din* București; DAN SĂVEANU *din* Săveni, jud. Botoșani; DAN OLTEI *din* satul Moșteni-Greci, jud. Argeș; DAN IACOBOVICI *din* Bacău; RĂDUCANU R. BADEA *din* Tg. Mureș.

PRECIZĂRI

LEONTIEȘ GEORGI *din* satul Molid, com. Vama, jud. Suceava: *citiți răspunsul dat cititorului* VASILE STOENESCU *din* București, *la* Poșta *Magazin istoric,* nr. 11/1973.

LIVIU DOROȘ *din* Brăila *ne scrie:* „Printre cei 30 cîștigători ai unui abonament pe 6 luni la *Magazin istoric,* în urma concursului nr. 2 organizat de revista dv. (la care sînt abonat din primul an de apariție) se află și soția mea, al cărei nume de familie corect este însă DOROȘ și nu DORAȘ. Întrucît țin foarte mult la numele meu de familie, vă rog să publicați cuvenita rectificare". *Ceea ce și facem.*

DIONISIE MALOFEI *și* DUMITRU CÂRLAN *din* București: *într-adevăr, generalul Eremia Grigorescu* (Poșta Magazin istoric, *nr. 10/1973) s-a născut la 28 noiembrie 1863. Divizia 15 infanterie a fost supranumită „Divizia de fier".*

ION CARDAȘ *din* București: *pentru prima întrebare, vedeți precizările din* Poșta Magazin istoric, *nr. 12/1973.*

Roma se găseşte, în adevăr, în regiunea Latium. Este binevenită şi precizarea că în 1848 locuitorii Milanului au arborat culorile drapelului Statului papal. Am reţinut din scrisoarea dv. şi sesizarea în legătură cu grija ce trebuie avută la legarea revistei pentru a se evita prinderea textului, sesizare pe care am supus-o atenţiei tipografiei.

MARIA VASILESCU din Bucureşti: *aţi sesizat just. Este vorba de o greşeală de transcriere. Explicaţia fotografiei de la p. 80 (nr. 1, 1974) se va citi corect: „Coloană în marş din corpul expediţionar aliat din Africa de Nord".*

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

TEOFIL PÎNZARU, Bacău, str. Ana Ipătescu, bloc 11/5, sc. D, et. 2, ap. 7, *oferă: nr. 7, 8/1968, 12/1969; 1, 2, 5, 8/1970; 9/1971; solicită: 1-6, 8-12/1967; 1, 2, 3, 9/1968.*

ION CIOCÎRLAN, Bucureşti, sector 3, B-dul Muncii 68, bloc 35, sc. B, et. 6, ap. 75, tel. 22.36.39 *pune gratuit la dispoziţie: nr. 8/1967; 7, 8, 11,12/1968; 4/1969; 3/1971; 6/1972; solicită nr. 3/1973.*

ION TUINEA, com. Crimpoaia, jud. Olt, *oferă colecţia completă.*

MARIN COLŢAN, Tg. Jiu, jud. Gorj, B-dul 1 Mai, bloc H-1, sc. 2, et. I, ap. 26, *oferă: nr. 4, 5, 6, 8, 9/1967; 5-12/1968; 1-6 şi 9-12/1969; 1, 3, 7/1970; 1-3/1971; 4, 11/1972.*

STAN ENE, Bucureşti, sector 4, Aleea Feteşti, nr. 17, bloc. J-16, sc. D, ap. 60, tel. 44.34.39, *oferă colecţia completă.*

STELIAN IONESCU, Bucureşti, sector 5, str. Ghimpaţi, nr. 23, tel. 24.87.89, *oferă colecţia completă.*

NICOLAE BUGARIU, Nădrag, jud. Timiş, str. Padeş, nr. 312, *solicită: nr. 1, 2, 5/1967.*

IOAN IOANIŢESCU, Focşani, jud. Vrancea, str. Mare, nr. 287, *solicită: nr. 1-5/1967; 1/1968.*

Cîştigătorii celui de-al treilea concurs

(Urmare din p. 51)

ÎN ATENŢIA CÎŞTIGĂTORILOR

Premiile în obiecte ale cîştigătorilor din Capitală vor fi ridicate personal de la redacţie (Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, et. IV) de la data de 25 februarie pînă la 25 martie 1974, între orele 13,00-15,00. Cîştigătorilor din restul ţării, care nu vor putea face deplasarea, li se vor expedia premiile la adresele indicate. Abonamentele vor fi efectuate de redacţie pe numele concurenţilor respectivi cu începere de la 1 iunie 1974. Premianţii cu abonamente pînă la 31 decembrie 1974 sînt rugaţi să anunţe redacţia, pentru a beneficia de abonamentele cîştigate cu începere de la 1 ianuarie 1975.

Rezultatele sondajului de opinie vor fi publicate într-unul din numerele viitoare ale revistei.

Mulţumind cititorilor care manifestă preocupări pentru descifrarea concursurilor noastre, îi anunţăm să urmărească cu atenţie primele şase numere ale revistei din 1974, întrucît viitorul concurs va avea loc la sfîrşitul semestrului I.

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● Nu Tapae, ci Adamclisi: tulburătoare mărturii despre o dramatică înfruntare între daci şi romani ● Viteazul şi temutul Vlad Ţepeş ● 1657-1662: ţările române împotriva Semilunei ● „Parchetul general semnalează": recunoaşteri semnificative în arhivele antonesciene ● Mareşalul A. I. Eremenko îşi aminteşte: aşa am eliberat Rostovul ● Istorici în aula Academiei române ● Royal Society — o altă veche academie din Europa ● Răscoala grănicerilor şi promisiunile lui Lascăr Catargiu ● În palatele cu 9 000 încăperi, cea mai absurdă copilărie: din memoriile ultimului împărat al Chinei ● Adevărata istorie a lui d'Artagnan ● „Eschimosul": continuarea relatărilor de front ale generalului D. Eisenhower ● Un ducat pentru o familie: ascensiunea şi decăderea familiei Sforza ● Zîmbete din cronici

CONTENTS

DUMITRU BERCIU Archaeological Evidence of the Geto-Dacian Culture Discovered at Ocniţa..2
N. GRIGORAŞ Ştefăniţă (1517-1527) 8
ŞTEFAN S. GOROVEI Alexandru, Son of Stephen the Great 14
N. AJITĂRIŢEI, I. DRAGOMIRESCU and **V. ŞIMANDAN** January-July 1944. Opposing the Dictatorship of Antonescu and the Hitlerite Occupation 18
GEORGETA TUDORAN 1920 — The Romanian Socialists in Parliament 28
Prof. **MIHAI BERZA** about the Third Congress of South-Eastern European Studies 38
AISIN GIORRO PU YI Memoirs of the Last Emperor of China..40
GHEORGHE MATEI, L. G. LEGREL, OCTAV LIVEZEANU and **WALTER BACON** At the League of Nations. Nicolae Titulescu..52
D. TUDOR Caracalla 61
I. MICU Encsel Mauriciu....69
MARIN FLORESCU An Unpublished Letter of the Romanian Socialist I. Nădejde 72
N. G. MUNTEANU Gheorghe Cristescu (1882-1973).....74
D.D. EISENHOWER War Memoirs 76
N. MINEI Visiting the Yugoslav and Albanian Historians..86
I. SCURTU Bucharest 1922-1924 Behind the Political Scene ..88

SOMMAIRE

DUMITRU BERCIU Vestiges archéologiques de la civilisation géto-dace découverts à Ocniţa ..2
N. GRIGORAŞ Un voïévode méconnu par l'histoire — Ştefăniţă (1517-1527).....8
ŞTEFAN S. GOROVEI Alexandru, fils d'Étienne le Grand ..14
N. AJITĂRIŢEI, I. DRAGOMIRESCU et **V. ŞIMANDAN** Janvier-juillet 1944. Contre la dictature d'Antonescu et l'occupation hitlérienne 18
GEORGETA TUDORAN 1920 — les socialistes roumains au Parlement 28
Pr. **MIHAI BERZA** sur le III-e Congrès d'études sud-est-européennes 38
AISIN GIORRO PU YI Les Mémoires du dernier empereur de Chine 40
GHEORGHE MATEI, L.G. LEGREL, OCTAV LIVEZEANU et **WALTER BACON** A la Ligue 52
D. TUDOR Caracalla 61
I. MICU Séquences de la vie du communiste Encsel Mauriciu (1898-1933).....69
MARIN FLORESCU Une lettre inédite du socialiste roumain I. Nădejde 72
N. G. MUNTEANU Gheorghe Cristescu (1882-1973) — citoyen et tribun révolutionnaire 74
D.D. EISENHOWER Mémoires de guerre 76
N. MINEI En visite chez les historiens yougoslaves et albanais 86
I. SCURTU Bucarest 1922-1924, coulisses politiques 88

СОДЕРЖАНИЕ

Д. БЕРЧУ Археологические свидетельства гето-дакийской цивилизации, обнаруженные в Окнице 2
Н. ГРИГОРАШ Штефаница (1517-1527 гг.) 8
Ш.С. ГОРОВЕЙ Александру, сын Штефана Великого 14
Н. АЖИТЭРИЦЕЙ, И. ДРАГОМИРЕСКУ, В. ШИМАНДАН Январь-июль 1944 г. Против диктатуры Антонеску и гитлеровской окупации ..18
ДЖ. ТУДОРАН 1920 — румынские социалисты в Парламенте 28
Интервью с профессором **МИХАЙ БЕРЗА** о Третьем съезде по юго-восточным европейским исследованиям 38
ПУ И Мемуары последнего императора Китая 40
Г. МАТЕЙ, Л.Г. ЛЕГРЕЛ, О. ЛИВЕЗЯНУ, В. БАКОН В Лиге Наций. Николае Титулеску 52
Д. ТУДОР Каракалла 61
И. МИКУ Енчел Мауричиу 69
М. ФЛОРЕСКУ Неопубликованное письмо румынского социалиста И. Нэдежде 72
Н. Г. МУНТЯНУ Георге Кристеску (1882-1973) 74
Д.Д. ЕЙЗЕНГОВЕР Военные мемуары.....76
Н. МИНЕЙ В гостях у югославских и албанских историков 86
И. СКУРТУ Бухарест 1922-1924 гг.: политические кулиссы ..88

INHALT

DUMITRU BERCIU In Ocnitza enthüllte archäologische Fund - Bezeugungen einer geto-dakischen Zivilisation 2
N. GRIGORAS Ein von der Geschichte benachteiligter Wojewode: Ştefăniţă Vodă (1517-1527). 8
ŞTEFAN S. GOROVEI Alexander — Sohn Stefan's des Großen 14
N. AJITĂRIŢEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ŞIMANDAN Jänner-Juli 1944. Gegen Antonescu's Diktatur, gegen die hitleristische Okkupation 18
GEORGETA TUDORAN 1920 — Rumänische Sozialisten im Parlament 28
Professor **MIHAI BERZA** über den III. Kongreß südost-europäischer Studien 38
AISIN GIORRO PU YI Die Memoiren des letzten Kaisers von China 40
GHEORGHE MATEI, L.G. LEGREL, OCTAV LIVEZEANU, WALTER BACON Nicolae Titulescu auf der Tribüne der Völkerliga 52
D. TUDOR Caracalla 61
I. MICU Lebensbruchteile des Kommunisten Encsel Mauriciu (1898-1933) 69
MARIN FLORESCU Ein unveröffentlichtes Schreiben des rumänischen Sozialisten I. Nădejde 72
N. G. MUNTEANU Gheorghe Cristescu (1882-1973) — Bürger und revolutionärer Tribun 74
D.D. EISENHOWER Kriegserinnerungen 76
N. MINEI Zu Besuch bei jugoslawischen und albanesischen Historikern 86
I. SCURTU Bukarest 1922-1924 Politische Kulissen 88

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Bucureşti, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanţa Avram, Ana-Maria Şerbănescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti